

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (IV. rész)

289 Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (IV. rész)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (IV. rész) /
Közegészségügy

Közegészségügy

Hogy mekkorát fejlődött Sopron közegészségügye, legjobban úgy érzékeltethető, ha némi összehasonlítást teszünk a felszabadulás előtti közegészségügyi helyzettel: 1936-ig a hatósági orvosi teendőket egy városi tisztiorvos és a mellé beosztott három körzeti orvos, 1943-ig egy tiszt főorvos, 1 mellé beosztott tisztiorvos és 2 körzeti orvos látta el. Csak 1943 után sikerült a 2 tisztiorvos mellé még egy harmadik városi orvosi állást rendszeresíteni.

A felszabadulás a közegészségügy területén is jelentős eredményt hozott. A volt OTI orvosok SZTK orvosok lettek (1952-ben) hatósági funkcióval. 1952-ben 11, ma már 13 körzeti orvos működik a város területén. A körzeti orvosi ellátás szinte ugrásszerű javulást mutat. Nem érzem feladatnak a közegészségügy eredményeit szak-szempontról bemutatni, csak a számok tükrében fogok az elért eredményekre utalni.

A felszabadulás előtt Sopronban a következő egészségügyi intézmények voltak: kórház, OTI, tüdőgondozó, zöldkereszt-csecsemőtanácsadó, a városi tisztiorvosi hivatal. A felszabadulás után létesült a nemibeteg-gondozó intézet; átszervezték a tüdőgondozót, amely ma nemcsak preventív, hanem gyógyító munkát is végez, a zöldkereszt helyébe lépett az egészségvédelmi szolgálat, amely kiterjeszti munkáját az anya-, csecsemő- és terhes-védelemre. A felszabadulás után valósult meg az iskolaorvosi intézmény és fogászat, s ezenkívül van sportorvosi rendelő is. A felszabadulás előtt bölcsődéje nem volt a városnak, ma van 4 területi és 5 üzemi bölcsődénk. A 4 területi bölcsőde fejlődését bemutatom, sajnos az 5 üzemi bölcsőde adatai nem álltak rendelkezésemre.

Év	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
Bölcsődék száma	2	2	4	4	4	4	4	4	4	4

Kiadások összege 1000 Ft-ban	118	174	519	727	730	780	864	854	858	856
Férőhelyszám	96	90	120	120	120	120	120	120	120	120

A kórház a felszabadulás előtt 330 ágygal működött. Az 1944. december 6-i bombázás súlyos károkat okozott az épületekben. A szemészet teljesen hasznavehetetlenné vált és a többi épület is súlyosan megrongálódott. Elpusztult a felszerelés nagy része. A kórház ideiglenesen az Orsolya téri zárdában kapott elhelyezést.

290A felszabadulás után lépésről-lépésre megkezdődött a kórház helyreállítása. 1946-ban visszakerült a kórházi épületbe a sebészet 49, a szülészeti 22, a szemészet 17, a gégyészet 10, a belgyógyászat 52, a TBC osztály 16, a bőrosztály 26 ágygal. Az 1946. év végéig a betegágyak száma 285-re emelkedett. Hogy a párt és a kormányzat mennyire fontosnak tekintette a közegészség fejlesztését, azt a következő statisztikai adatok tükrében fogom bemutatni:

1946–47-ben a kórház 330 ágylétszámmal működött. 1948–49-ben az ágyak száma felemelkedett 428-ra.

Év	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.
Betegágyak száma	428	428	435	435	445	445	445	445
Kórház évi össz. kiadása 1000 Ft-ban	3478	4636	5358	7662	9656	9602	10567	10778
Épületkarbantart. felúj. 1000 Ft-ban	100	100	214	106	356	125	265	402
Gyógyszerre (rendelőind. és körz. orv.) 1000 Ft-ban	320	571	708	885	1038	1129	1218	1093
Kötszer 1000 Ft-ban	45	36	182	207	264	352	407	366
Tüdő- és nemigond évi kiadása 1000 Ft-ban	45	36	182	207	264	352	407	366
Gyógyszerre 1000 Ft-ban	10	3	5	24	51	130	167	120

Ha ezekkel a számokkal szembeállítjuk a kórház háború előtti költségvetését és 10-es szorzószámot veszünk, szinte ugrásszerű fejlődést tapasztalhatunk a múlttal szemben. 1935-ben a kórház teljes költségvetése 339 066 pengő volt. A rendelőintézet a felszabadulás előtt napi 55 szakorvosi órával végezte a betegellátást, ezzel szemben ma a szakorvosi órák száma naponta 142, a betegforgalom a rendelőintézetben a körzeti orvosoknál évente több mint 130 000, a szakrendeléseken 200 000, az üzemorvosi ellátásban eléri az évi 80 000-es betegforgalmat. A betegellátás minden dolgozó ember számára

intézményesen lehetővé vált.

Ha nem is a város hatásköre alá tartozik, mégis egészségügyi eredményeink közé kell sorolni a volt Ciklámen szállóban elhelyezett Állami Szanatóriumot, amely hazánk egyik legjelentősebb közegészségügyi intézménye.

Balf-fürdő gyógyító hatása közismert és helyreállítása Sopron város dolgozóinak általános követelése.

A fürdő valaha a városé volt, 1898-ban vásárolta meg dr. Vosinszky István, és családja üzemeltette az 1952-ben történt államosításig. Hosszú évtizedeken keresztül épületeinek és berendezésének javítására vajmi keveset fordítottak, és az államosítás idején már oly rossz állapotban volt, hogy üzemeltetni nem lehetett. A kazán felrobbant, a csővezetékek szinte hasznavehetetlenek voltak, a földemek elkorhadtak, és a beomlás veszélye fenyegetett.

Nem volt egy tanácsülés, ahol Balf-fürdő helyreállítását a tanácsstagok ne követelték volna. 1952. május 24-én a tanácsülés a dolgozók követelésére a következő határozatot hozta: „A Városi Tanács az Egészségügyi Állandó Bizottság javaslatára az abban részletezett egészségügyi és népgazdasági okok alapján kérelemmel fordul a megyei tanácshoz, a Belügyminisztériumhoz, és a Helyiipari Minisztériumhoz, hogy a balfi gyógyfürdő üzembehelyezéséhez szükséges hitelt a Városi Tanács, ill. a Soproni Fürdő Vállalat részére engedélyezze.”

291A Tanács elkészítette a Soproni Tervező Irodával a fürdő helyreállításának tervét. Az elfogadott terv célja a korábbi napi 200–250 kádfürdőnek napi 350–400 fürdésre való felemelése, az eddig csak nyári üzemeltetésről téli üzemeltetésre való áttérés, kazánház, központi fűtés, iszapfürdő medence, sportfürdő, diatermikus iszapoló, orvosi és pihenő helyiségek megvalósítása, mindez a legkorszerűbb megoldásban. A költségvetés végösszege: 2,474 648 Ft volt. A szükséges fedezetet az Országos Tervhivatal biztosította. A munkák kivitelezésére a Soproni Építőipari Vállalat kapott megbízást. A munkát 1952-ben megkezdték. 1953 március havában a munkákat a beruházási igazgatóság hirtelen megállította, mert az Országos Tervhivatal a hitelt megvonta.

Megnyugvással vette Sopron lakossága tudomásul Balf-fürdő helyreállításának tervét, ezért az építkezés hirtelen megállítása nagy csalódást okozott.

A lakosság azonban nem nyugodott bele, minden alkalmat megragadott és követelte a fürdő helyreállítását. A Tanács nehéz helyzetbe került. Az 1953. december 18-i tanácsülés erélyes hangú hozzászólásai a felelősség kérdését vetik fel és követelik, hogy a VB. kellő eréllyel fogalmazza meg Balf-fürdő felépítésével kapcsolatos felterjesztéseit.

Bármilyen volt a tanácsülés tárgya, Balf-fürdő helyreállítását nem mulasztották el követelni. P. o. 1954. február 17-én: „1951-ben, amikor Balf-fürdő még működött, egész évben 343 gyógyfürdős kezelést igénylő megbetegedés történt. Ebből 136 reumás, 121 izületes, 24 isiászos, 62 lumbágós. Amikor megszűnt a fürdő, ez a szám 343-ról 865-re ugrott fel, 470 reumás, 140 izületes, 85 isiászos és 210 lumbágós. Jelen pillanatban a gyógyfürdőt igénylő betegek száma 900-ra emelkedett. Ezeknek a betegeknek gyógyfürdő kell. 4 gyógyfürdő van az országban, és nem lehet mindenkit beutalni. Amíg Balf működött, addig ezek a betegek anélkül, hogy a munkából kiestek volna, a munkaidő után gyógykezeltették magukat.” Erre a határozat: „A tanácsülés sajnálattal állapítja meg, hogy a VB. munkája Balf-fürdővel kapcsolatban kevés eredményre vezetett. Ezért a tanácsülés felhívja a VB-t, hogy ismételten foglalkozzék Balf-fürdő helyreállításával. Tegyen részletes felterjesztést az Egészségügyi Minisztériumba és személyes tárgyalást

eszközöljön ki az illetékes szervekkel a fürdő helyreállítása érdekében.” A VB. felterjesztései és tárgyalásai eredménytelenek maradtak. A dolgozó tömegek egyre növekvő sürgetésének hatására az 1954. augusztus 27-i tanácsülés elhatározta, hogy Sopron város üzemeitől támogatva saját erejéből kezdi meg Balf-fürdő helyreállítását. Arról persze nem lehetett szó, hogy azonnal hozzákezdjenek a helyreállításhoz. Az 1955–56. években a városfejlesztési alaptól nem állt a Tanácsnak módjában 2–300 000,- Ft-ot biztosítani. Megvalósításra 1957-ben kerülhetett sor. A Városi Pártbizottság és az üzemek segítségével megkezdődött a bányászüdüllő épületének helyreállítása. A Városi Tanács 300 000,- Ft összege mellett az üzemek nagyarányú társadalmi munkával járultak hozzá a 12 kádas ideiglenes fürdő létesítéséhez. Azóta már újabb 8 káddal bővült a fürdési lehetőség.

Ez azonban csak az első lépése a fürdő helyreállításának, végleges megoldás csakis a fürdő-épület teljes helyreállítása és a tervezett bővítés lehet. A Városi Tanács átértékelte Balf-fürdő újjáépítésének szükségességét és teljes felépítésére további társadalmi mozgalmat indított. Az 1958. április 26-i tanácsülés egy teljes napirendet szánt e kérdés megoldására. A VB. kész tervet terjesztett a tanácsülés elé:

1. 1958. évben tárgysorsjátékot kell rendezni, 200/m Ft bevételre lehet számítani.

2. A soproni képzőművészek által felajánlott fametszetekről sokszorosított – művészi 292kivitelben – téglajegyeket kell kibocsátani a következő nagyságban, példányszámban és névértékben:

1. metszet	36×30 1000	példány	200,- Ft névértékben
2. metszet	36×30 1000	példány	100,- Ft névértékben
3. metszet	18×15 2000	példány	50,- Ft névértékben
4. metszet	16×12 3000×5	példány	30,- Ft névértékben (Leporelló)
5. metszet	16×12 3000×5	példány	30,- Ft névértékben (Leporello)
6. metszet	16×12 3000	példány	10,- Ft névértékben

Körülbelül 600/m Ft bevételre lehet számítani. A téglajegyek eladásának végső határideje 1959. augusztus 20. (Árusítására a főhatóságoktól az egész ország területére kiterjedő engedélyt kapott a tanács.)

3. Az Országos Takarékpénztártól kell 1,5 millió forint 5 évre szóló hitelt felvenni a városfejlesztési alap terhére.

4. A városfejlesztési alap 1960. évi költségvetéséből 1 millió Ft-ot kell erre a célra kiszakítani.

A tanácsülések jegyzőkönyvei ékes bizonyítékai annak a lelkes akarásnak, amelyet – a lakosság buzdítására – a tanács tagjai tanúsítottak Balf-fürdő helyreállításának érdekében. A nagy erőfeszítések ellenére a fürdő teljes helyreállítása nem járt sikerrel. Még ma is folyik a harc. Sajnos egészségügyi főhatóságunk Balf-fürdő helyreállításában nincs érdekelve. Szerinte Balf-fürdő nem éri meg a nagy beruházást, mert vizét a gyógykezeléshez szükséges hőfokra fel kell melegíteni és ez túlságosan drága. Balf-fürdőt nem lehet országos jellegű fürdővé fejleszteni, mert a források vízhozama maximálisan 300–400 fürdésre elegendő

csak. A következtetés levonása: Balf-fürdő helyreállítása továbbra is a tanács és Sopron lakosságának társadalmi feladata. Sopronnak és környékének viszont megéri Balf-fürdő helyreállításával foglalkoznia, akár saját erőből is.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (IV. rész) / Kommunális szolgáltatások

Kommunális szolgáltatások

A második világháborúban a vízvezetéki hálózat 154 helyen kapott telitalálatot. A csatornahálózatot 35 %-os kár érte. A háborús károk helyreállítása után csak 1951–52-ben voltak – a lakosság részéről – első ízben nagyobb panaszok tapasztalhatók. Száraz esztendők, a víznyerőhelyek csökkent vízszolgáltatása, a dolgozók igényeinek növekedése és főleg a fejlődő ipari üzemek fokozódó vízszükségletének kielégítése következtében Sopron vízellátása nehéz helyzetbe került. A víznyerő helyek napi 3000 m³ vízhozamával szemben a város szükséglete 6000 m³ víz lett. Nemcsak a lakosság folyamatos vízellátása, hanem az ipari üzemek vízellátása is súlyos válságba került. (Pl. a Vasöntöde csak úgy tudta vízszükségletét biztosítani, hogy naponta 20 m³ vizet öntözőlajtban szállított az üzembe.)

Az 1953. július 23-i tanácsülés már foglalkozik a vízellátás nehézségeivel. „Nagyon komoly kérdés a város vízellátása. Hetek óta a löverekben egyáltalán nincs víz.” (Hozzászólásból.)

„Mint fontos probléma vetődik fel a város vízellátása. Sopronban az utóbbi évek során ezek az első esztendők, hogy komoly vízproblémák vannak. Már tavaly is előrevetette árnyékát a vízhiány, de nem ilyen katasztrofálisan, mint az idén. Megvannak terveink, hogyan tudjuk a város vízellátását biztosítani és reméljük, hogy jövő évben ez a probléma nem fog ilyen súlyosan jelentkezni.” (Tanácsülési összefoglalóból.)

293 Bemutatom a Sopron város vízellátásának biztosítására készült terv főbb számadatait:

38–40 000 fő lakosság vízszükséglete	3700 m ³
Ipari üzemek vízszükséglete	1600 m ³
10 %-os hálózati veszteség	600 m ³
Napi szükséglet:	<hr/> 6000 m ³
A vízművek tényleges vízhozama	3000 m ³
Hiány:	<hr/> 3000 m ³

A fenti vízhiány megszüntetése érdekében a következő beruházásokra van szükség:

1.	Kistóalmi mélyfúrású kút bekapcsolása a városi vízműbe	945 000,- Ft
2.	Kutató fúrások, új víznyerő helyek feltárása végett a csalánkerti medencében	150 000,- Ft
3.	Átemelő telep építése a gyepmesteri laknál	214 000,- Ft
4.	Csalánkerti régi gépegységek kicserélése	135 000,- Ft
5.	Rapkerti új víznyerő hely építése	243 000,- Ft
	Összesen:	<u>1 687 000,- Ft</u>

A beruházások végrehajtása után a Tanács 1958. április 16-i ülése a vízellátás eredményéről a következőképpen tett említést: „A felszabadulás után a vízellátás – különösképpen 1951-ben – kezdett problematikussá válni. Száraz esztendők a város vízellátását megnehezítették. E jelenségekre előrelátólag reagálva, abban az időben energiánk nagy részét a vízellátás megjavítására fordítottuk, és elértük, hogy ma már a vízellátásunk napi hozama 5 100 m³ és a tóalmi környék s a kőhidai medencében levő kutak bekapcsolásával vízellátásunk néhány évre megoldottnak tekinthető.”

Már a vállalat nevében benne van, hogy a csatornahálózat is a Vízmű alá tartozik. A város csatornahálózata igaz, hogy már régi, de az egész város, – kivéve a paraszti negyedeket – csatornahálózati ellátottsága magasfokú. Legnagyobb probléma a modernizálás és egy szennyvízderítő telep építése. Több kísérlet történt megvalósítására, de sikertelenül. Számadatokkal vázolom a vízellátás és a csatornahálózat fejlődését:

Év	Vízvez. hálózat hossza km	Bekötött házak száma	Termelt víz évi mennyis. 1000 m ³	Csatornahálózat hossza km	Csatornabekötés száma	Beruházott összeg
1945.	68,5		1418	58		
1946.	71,1		1183			
1947.	71,9		1123			
1948.	72,1		1048			
1949.	72,3	2543	1190			
1950.	72,5		1220			
1951.	72,8		1041			

Év	Vízvez. hálózat hossza km	Bekötött házak száma	Termelt víz évi mennyis. 1000 m ³	Csatornahálózat hossza km	Csatornabekötés száma	Beruházott összeg
1952.	73,1		1282			
1953.	73,7	2650	1310	58,2	2149	223 000
1954.	73,9	2668	1361	58,6	2158	1 311 000
1955.	77,6	2707	1489	58,8	2165	2 018 000
1956.	79,9	2864	1703	59,-	2171	1 741 000
1957.	80,7	2936	1857	59,2	2148	654 000
1958.	83,2	3010	2026	59,7	2210	758 000
1959.	85,8	3105	2051	59,9	2243	2 219 000

A Soproni Gázmű hazánkban egyike volt az első gázgyáraknak – 1866-ban alakult. 1898-ban a Soproni Villamosmű a Gázmű területén épült fel. A két üzem egy vállalként működött és Sopron város tulajdona volt. 1949. január 1-én a Villamosmű levált, s az Állami Villamosenergia Szolgáltató Vállalat tulajdonába került. A Gázmű megmaradt továbbra is Sopron városé.

294A felszabadulás utáni években a gázfogyasztás bekapcsolása iránti érdeklődés stagnált. De 1949–50-ben már a Tanács nagyon sokat foglalkozott a gázellátás bővítésével és a gáz minőségének megjavításával. Új fogyasztók egyre nagyobb számban jelentkeztek. Habár Sopron városias beépítettségű, mégis a város külső részeiben sok utcában hiányzott a gázvezeték.

A tanácsüléseken több ízben szóba került, hogy a VB. fordítson nagyobb gondot a múlt rendszer által elhanyagolt, a munkásság által lakott külvárosi részek gázellátására.

A Gázmű 1950-ben 160, 1951-ben 180, 1952-ben 200, 1953-ban már 270 új gázfogyasztót kapcsolt be a gázvezeteki hálózatba. Egyre több üzemi nagykonyha tért rá a gázfűtésre. Nagy erőfeszítések árán a Gázmű 1948. évi 900 000 m³ gáztermelését az 1953. évre 2 millió m³ gáztermelésre sikerült felemelni. Azonban az üzem meglévő berendezései csak nagy nehézségek árán és igen gyenge minőségű gázzal tudta ellátni a fogyasztókat.

Az 1954. augusztus 27-i tanácsülés a következő határozatot hozta: „A gázellátásban még súlyosabb kiesés nem volt. Azonban fejlődő városunkban a gázfogyasztók száma napról-napra növekszik. A tanácsülés kötelezi a VB-t, hogy a jobb gázellátás érdekében egy gáztartály felállítását vegye tervbe. A VB. elnöke ennek érdekében járjon el a Város- és Községgazdálkodási Minisztériumban.”

Ugyanis az okozta a legnagyobb bajt, hogy éjszaka, amikor a gázfogyasztás minimálisra csökken, nem lehetett tartály hiányában folyamatosan termelni, a napi csúcsfogyasztásra megfelelő mennyiségű gázt

tartalékolni. A soproni Városi Pártbizottság támogatásával sikerült elérni, hogy a Tervhivatal 1954–55-ben 1,5 millió Ft hitelt biztosított egy új, 6 függőleges kiskamrával ellátott gázkemence felépítésére. 1955–56-ban pedig 1,5 millió Ft-ot egy 4500 m³-es gáztartály beállítására. A városi tanács is erejét megfeszítve 1954-től 1956-ig 800 000 Ft-ot adott a Gázmű fejlesztésére.

Ezek a létesítmények lehetővé tették, hogy 1958-ban a Gázmű már 3,4 millió m³ gázt termel és így lehetővé vált a gázhálózat további növelése is. Az elosztást biztosító csőhálózat is szűknek bizonyult. Az üzemben szükségessé vált egy gáznyomás-fokozó berendezés; a Széchenyi téren a Csengeri utcában egy-egy nyomásszabályzó állomás és kb. 2 km hosszú középnyomású vezeték lefektetése biztosította a szükséges gáznyomást. 1957-ben egy teljesen korszerű elektrosztatikus kátrányleválasztó berendezés felállítására került sor 350/m Ft költséggel, amely a gáz tisztaságát van hivatva biztosítani. A város külső részeiben, ahol a gázvezeték hiányzott, 1950-től 1958-ig 6 km hosszú nyomócső került lefektetésre 600 000,- Ft értékben. Több mint 3000 gázmérőt kellett szerezni új fogyasztók részére 1 200/m Ft összegben.

A következő statisztikai táblázat világosan mutatja a Gázmű szinte ugrásszerű fejlődését:

Év	Gáztermelés 1000 m ³	Fogyasztók (összes) száma	Beruházás 1000 Ft-ban összege	Felújítás 1000 Ft-ban összege	Bekapcsolt száma lakások
1945.	830	1415	Villamosművel együtt működött		1300
1946.	748	1419	Villamosművel együtt működött		1302
1947.	880	1523	Villamosművel együtt működött		1404
1948.	904	1608	Villamosművel együtt működött		1483
1949.	875	1680	Villamosművel együtt működött		1550
1950.	976	1838	61	56	1718
1951.	1160	2118	252	56	2045
1952.	1600	2320	380	94	2236
1953.	1987	2590	410	160	2490
1954.	2335	2682	1052	198	2563
1955.	2700	3000	2469	129	2873
1956.	2854	3340	1100	149	3200
1957.	3260	3726	1038	333	3581
1958.	3442	4115	763	155	3961

Év	Gáztermelés 1000 m ³	Fogyasztók (összes) száma	Beruházás 1000 Ft-ban összege	Felújítás 1000 Ft-ban összege	Bekapcsolt száma lakások
1959.	3700	4753	925	550	4304

Az útkarbantartás és a köztisztaság biztosítását a Soproni Köztisztasági és Útkarbantartó Vállalat végzi. 1950-ig nem önálló vállalat, hanem a város által fenntartott köztisztasági részleg, ill. útkarbantartó részleg végezte. (1 munkáshoz szükséges fedezet a költségvetésben volt biztosítva.) 1950-ben az útkarbantartást államosították. A köztisztasági részleg is vállalattá alakult át.

Az útkarbantartó részleg államosítása nehéz helyzet elé állította a városi közigazgatást. A második világháborúban a több mint 66 km kiépített (belső 37 439 m, külső 28 609 m) úthálózatot 77%-os kár érte. És közvetlenül a felszabadulás utáni években az útkarbantartásra fordítható összeg nagyon kevés volt ahhoz, hogy a nagyarányú kárt kijavítani lehetett volna. Még nehezebbé váltak a viszonyok az útkarbantartó részleg államosítása után, mert még azokat a szerény összegeket sem tudta a város elkölteni, ill. a munkát elvégeztetni, amelyek a költségvetésben erre a célra rendelkezésére állottak. Tudniillik a Megyei Útfenntartó Vállalat járda- és kisebb útjavításokat egyáltalán nem vállalt el.

Két fontos feladata volt a Tanácsnak az utak megjavítása terén. Egyrészt: el kell érni felterjesztések útján, hogy az útkarbantartásra kapott hitelek megemeljenek. Másrészt: a város több mint 60 km hosszú úthálózatának karbantartásához feltétlenül szükséges egy saját hengergépekkel ellátott útkarbantartó részleg felállítása. A lakosság körében a tanácsuléseken nagyon sok panasz hangzott el az utak állaga miatt. A VB. több felterjesztést tett: a 731/1953. sz. útépitési hitelkérelemben az Országos Tervhivaltól 3 millió Ft tervhitel biztosítását kéri. Az 1954. február 15-i tanácsülés hozzászólói foglalkoznak az utak állapotával és követelik, hogy az útkarbantartó részleg kerüljön vissza a költségvetésbe. Sok utánjárásra 1956-ban sikerült a városnak egy saját gépi felszereléssel ellátott útkarbantartó részleget felállítani, amely azóta is eredményesen működik.

A felszabadulás első éveiben a költségvetésben biztosított hitel a súlyosan megrongálódott útjaink helyrehozatalára nem volt elegendő. 1945-től 1948-ig összesen 512/m Ft-ot fordítottak az utak helyreállítására. Az utána következő évek karbantartási összegei sem voltak arányban a háború okozta károk fokozatos helyreállítását igénylő összeggel. Idézem a tanácsülés 1957. április 10-én elhangzott beszámolójának azt a részét, amelyben sűrítve látom a kérdés lényegét: „Sorrendben fontosságuknak megfelelően az útjaink karbantartására kell többet fordítanunk. Már a II. világháború is nagy károkat okozott útjainkban, jelentős része súlyosan megrongálódott és az állagvédelmi munkákat is hiányosan végeztük el azóta, ennek következtében olyan súlyosan tönkrement útjaink vannak, amelyeken a közlekedés szinte lehetetlen. Útjaink rendbehozatalára több pénzt és nagyobb energiát kell fordítani mint eddig. Tudjuk, hogy több pénz előteremtése nem egyszerű, de ha útjaink állapotát vesszük, akkor természetes, hogy úgy kell mindnyájunknak gondolkodni, hogy az utak állami, illetve népvagyont képviselnek, s annak további romlásáért [296](#)felelősek vagyunk. Tehát minden erőt mozgósítani kell az utak rendbehozatalára: legfőbb szerveink támogatását ki kell vívni! 1957-ben az útjaink karbantartására 1,500 000 Ft áll rendelkezésünkre. Mondanom sem kell, hogy ez az összeg nem elég a súlyosan megrongálódott utak rendbehozatalára, annak ellenére sem, hogy most már van útkarbantartó részlegünk és sokkal olcsóbban és többet hozunk rendbe, mint évekkel ezelőtt. Persze túl nagy összegekre nem számíthatunk. Mint már

mondottam 1957-ben 1 500/m Ft-ot fordítunk utak karbantartására, a további 9 év alatt 27 500/m Ft-ot gondolunk az útjaink karbantartására és felújítására fordítani. Ez egy szerény szám, de persze ha később az anyagi lehetőségek megengedik, arra törekszünk, hogy ezt a számot annyira emeljük, amennyire a lehetőség engedi. Nem tudjuk szó nélkül elhallgatni, mert az útjaink állapotáért sok esetben mi is felelősek vagyunk, különféle közművek tervei nincsenek összehangolva az útkarbantartó munkákkal. Majdnem minden esetben a befejezett útépítés után jön vagy a gáz, vagy a villany, vagy a víz és feltörik az alig hetekkel előtte helyreállított utat, járdát. Persze nemcsak a vállalatokat lehet ezért okolni. Főleg a tanács hibás ezért, mert nem hangolja össze saját tervét a vállalatokéval. Az összehangolás után pedig a tanács illetékes osztályának érvényt kell szereznie a szabályrendeletben lefektetett elveknek.”

Számadatokkal igazolva a végzett munka mennyisége:

1949. évben	951 000,- Ft		
1950. évben	787 000,- Ft		
1951. évben	813 000,- Ft		
1952. évben	482 000,- Ft		
1953. évben	589 000,- Ft		
1954. évben	952 000,- Ft		
1955. évben	1 120 000,- Ft	+	80 000,- Ft
1956. évben	1 450 000,- Ft	+	273 000,- Ft
1957. évben	1 510 000,- Ft	+	178 000,- Ft
1958. évben	1 936 000,- Ft	+	372 000,- Ft
1959. évben	2 611 000,- Ft	+	585 000,- Ft
1960. évben	3 500 000,- Ft	+	332 000,- Ft

1957-től 1959-ig beépített kocsiút-burkolat: 67 151 m²

1957-től 1959-ig beépített járdaburkolat: 19 910 m²

Nemcsak a számok emelkedése, de az utak állapota bizonyítja legjobban, hogy a tanács munkája az utóbbi években milyen eredményes volt ezen a téren.

Sopron tisztasága közsismert. Ennek szinte hagyományai vannak: Valentini ferrarai követ 1487. évi jelentésében a következőket írja: „Sopron kicsi és nagyon szép város.” A Városi Tanács 1507-ben már rendeletet adott ki a közterületek tisztántartására, és 1529-ben elhatározza az utcák kikövezését. Az utána következő évszázadokat is ez a törekvés jellemzi. Lackner Kristóf, a Városszépítő Egyesület stb. nagyon sokat tettek Sopron szépítése érdekében. A lakosságban ma is elevenen él a város szépítése iránti érzék, s

ennek természetes következménye, hogy a Városi Tanács is törekedett a város tisztaságának és szépségeinek megóvására. Idézek: „Még ma is nagyon sokszor hallani a Sopronban járó idegenektől, hogy Sopron az ország legtisztább városa. Lehet, hogy ez így van, de csak viszonylagos tisztaságról lehet szó, mert a soproniak nagyon jól tudják, hogy évekkal ezelőtt sokkal tisztábbak voltak a város utcái. Az utcák szennyezettségét persze a háborús károkat szenvedett romházak és megrongált útjaink porlása is okozza. Sajnos az utcák tisztítását, a szemét elhordását teljesen korszerűtlen eszközökkel végezzük. 10 éves tervünk egyik főfeladata lesz, hogy a Köztisztasági Vállalatunkat korszerű köztisztasági gépekkel lássuk el. Nagyon fontos a söprés gépesítése és a háziszemét higiénikus elszállítása, amelyet feltétlen már a következő években meg kell oldani.” (Tanácsülési jkv., 1957. április 10.)

Azóta van két „Kuka” szemétyűjtő gépkocsi, 996 db „Kuka” szemetestartály, 2 öntözőautó stb.

Utca, terek tisztítására az alábbi összegeket fordítottuk:

Év	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.
Összeg 1000 Ft-ban	481	525	630	644	994	858	877	858	883	895	1070

A közvilágítás fejlődését a következő számok igazolják:

Év	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.
Lámpatestek száma	912	915	1194	1194	1244	1246	1246	1246	1336	1361	1590
E lámpák áramfogy. összege 1000 Ft-ban	252	255	257	253	260	295	289	282	380	380	650

Sopron parkosításának messze visszanyúló története van. Lackner Kristóf előharcosa volt a város szépítési és parkosítási gondolatának. Sopron fásításának és parkosításának megvalósítója az 1869-ben, Flandorfer Ignác által alakított Városszépítő Egyesület volt. A Városszépítő Egyesület gigászi munkát végzett: a Nándor-fasor, külső Balfi út, Póda Endre utca, a Bánfalvi út, a Petőfi tér, s Múzeum utca fásítását, majd a Deák-kúthoz vezető út rendezését, a Széchenyi tér parkosítását, később a külső Győri út, Virágvölgyi út, Tóalmi út fásítását, a Panoráma út megvalósítását, a Bánfalvi patak beboltozása után a Deák tér 1890-ben megkezdett parkosítását.

A második világháborúban súlyos károk keletkeztek a parkokban is. A felszabadulás után lassan, de következetesen megindult a város parkosítási és fásítási munkája, és szemmel látható eredmények születtek. Kifogástalanul helyrehozták az Erzsébet-kertet és a többi parkokat is. A parkok karbantartására és fásítására évenként a költségvetésben a következő összegek voltak biztosítva:

Év	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.
Összeg 1000 Ft-ban	210	214	359	364	436	478	480	608	886	1370	1473

Az Erzsébet-kert és a többi parkok kifogástalan állapota annak is volt köszönhető, hogy a parkok karbantartására a VB. nem alapított vállalatot, abból kiindulva, hogy a költségvetésen belül sokkal jobban és eredményesebben tudja a parkokat karbantartani és szépíteni; a vállalat nagyobb rezsszel dolgozik és ennek következtében a költségvetésben biztosított összegből parkjaink egy részét lehetett volna csak megfelelőképpen karbantartani.

A tanács 1952-ben megalakította a Természetvédelmi Albizottságot, amely azóta igen eredményes munkát végzett. Az 1955. július 3-án ülésező tanácsülés megalkotta a természetvédelmi szabályrendeletet, amely szankciók kilátásba helyezésével kívánja biztosítani a parkok, fák és a növényzet védelmét.

Az Erdőmérnöki Főiskola segítségével a VB. 1958. április 20-án a Sotex kultúrház nagytermében fásítási és természetvédelmi ankétot rendezett. Az ankét eredményes munkát végzett, fontos irányelveket adott Sopron fásítására és parkosítására. Ezek, valamint a Természetvédelmi Albizottság 1958. május 14-i ülése a következő fásítási és parkosítási programjavaslatot terjesztette a VB. elé.

2981. A Széchenyi tér parkosításának befejezése után meg kell tervezettni a Sztálin téri park átrendezését és ezt fokozatosan 3–4 éven belül meg kell valósítani. A tervezési hitelt biztosítani kell.

2. Meg kell oldani a parkhálózat összefüggő rendszerét. Ennek első lépéseként meg kell valósítani a Sztálin tér összekötését az Erzsébet-kerttel a Frankenburg úti parksáv létesítésével.

3. A város munkáslakta keleti részében parkosítani kell a városfejlesztési terv szerint a volt vásárteret, a Szélmalom laktanya előtt fekvő lejtőt, a Kurucdomb tetejét, a Kőműves-rétet és az Anger-rétet. Ezeknek terveit is el kell készíttetni.

4. Az utcai sorfásítást fel kell újítani. Igen sok, kb. 50% a kiöregedett fasor. A fásításkor nem számoltak a légvezetékekkel, amelyeknél pedig előírás van, hogy a vezetéktől 1,5 m távolságra ág nem lehet. Emiatt történik a koronák kehelyszerű szörnyű megcsontítása. Ezért a légvezetékes utcákban olyan fafajokat kell választani, amelyek kisebb koronájúak és tűrik a koronanevelést. Jelenleg 77 utcában van fasor, ezek legtöbbször akác, juhar és hárs. Törekedni kell arra, hogy a szomszédos utcában ne ugyanaz a fafajta legyen. Be kell vezetni, ill. fejleszteni kell a színesen virágzó, színes levelezetű, változatos városképet adó fákat, mint a zselnicét, a csörgőfát, a lisztes berkenyét, a vérbükköt stb., a tereken az örökzöld fenyőket, ezüst hársot, a magnóliát stb. és színes cserjéket. Azokban az utcákban, amelyekben most fasor nincs, de szélessége miatt alkalmas a fásításra, ezt fokozatosan meg kell indítani, a kiöregedett, a városképet elégtelenítő fasorokat fokozatosan ki kell cserélni a fentiek szerint megválasztandó új fajtákkal, a természetvédelmi albizottság javaslata szerint.

5. A Bécsi-dombot hegyi ligetté kell kiépíteni, az utakat még az idén járhatóvá kell tenni és pihenőpadok elhelyezéséről kell gondoskodni.

6. A Bécsi-dombi ültetvények őrzésére parkőrt kell alkalmazni. Parkőr alkalmazására kerül sor az Erzsébet-kertben, a Sztálin téren és a Széchenyi téren. A parkőrnek azonban el kell végeznie a szükséges tisztogatási teendőket is.

7. A Jezsuita-kertben a megtakarított hitelekkel el kell rakni egy jövedelmező virágkertészet alapjait, mert megengedhetetlen, hogy nincs szocialista kézben levő virágkertészet és az ebből várható nyereség elvész a szocializmus építése céljára. Itt kell megvalósítani az utcai fásítás csemeteszükségletét kielégítő faiskolát is,

mert jelenleg a csemete beszerzése akadályokba ütközik.

8. A kis parkokat fel kell újítani, azok elhanyagoltságát meg kell szüntetni.

9. A Bástyá tér, az Új utca elején levő tér parkosítandó és meg kell kezdeni a bástyasétányok megvalósítását is.

10. Az Erzsébet-kert átrendezésére tervet kell készíttetni.

11. A Városliget előregedett fáinak fokozatos felújítását meg kell kezdeni és ott arborétumot kell kialakítani. Ennek tervét el kell készíttetni.

12. A városi erdő kezelését meg kell változtatni. A tarvágást meg kell tiltani, csak száraló vágás engedhető meg. A területet fokozatosan parkerdővé kell kialakítani, az akácokat ki kell irtani. A sétautakat helyre kell hozni. A terület ápolására, mint külterjes park fenntartására, a norma szerinti költséget biztosítani kell.

13. A végrehajtó bizottság felkéri a pedagógusokat, hogy a heti órák keretében 1 órát iktassanak be, amikor a természetvédelemmel foglalkoznak és minden tantárgy keretében a lehetőség szerint térjenek ki a természet szépségeire és oltsák be az ifjúság lelkébe a természet szeretetét.

14. A VB. felkéri az iskolák igazgatóit, hogy minden iskola vállalja el egy-egy tér, vagy egy-egy utca fásításának patronálását.

15. A VB. felkéri a vállalatokat is, vállalják el egy-egy közelükbe eső köztér, vagy fasor társadalmi védelmét. A VB. felszólítja az Ingatlankezelő Vállalatot, kötelezze a házfelügyelőket a házak előtti ültetvények védelmére. Ugyanilyen felhívást bocsát ki a VB. a háztulajdonosok felé is.

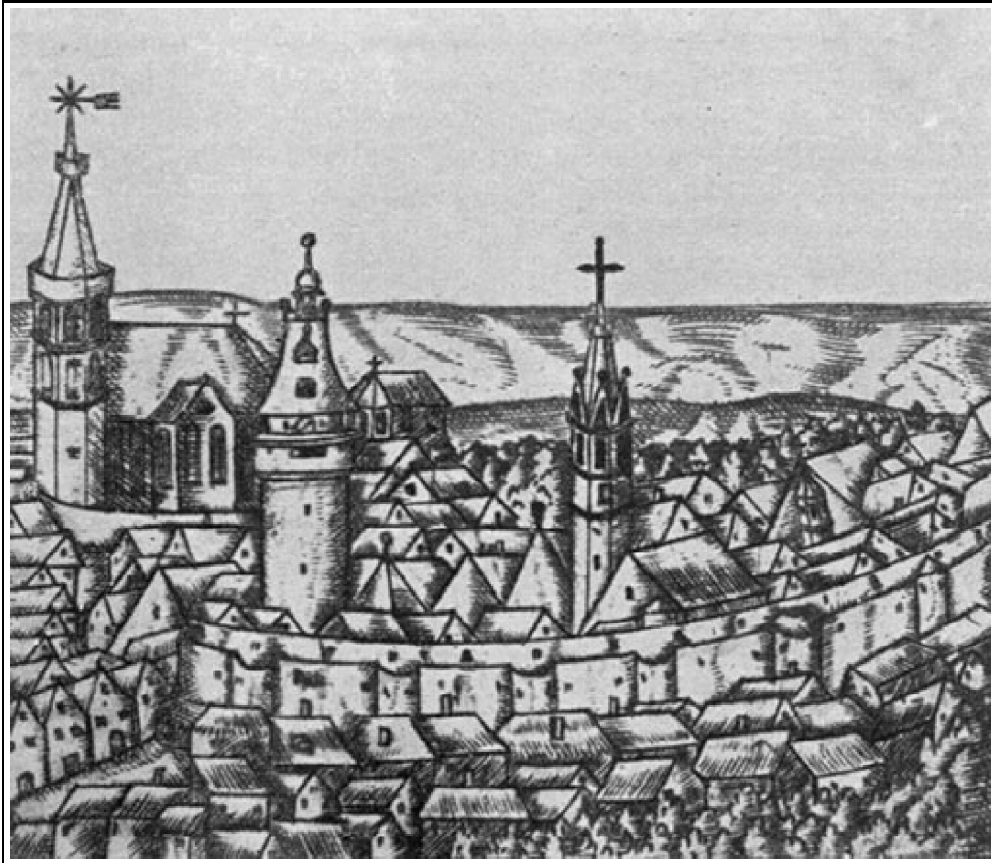
16. A VB. elhatározza, hogy a természetvédelmi albizottság tagjainak és aktíváinak igazolványokat ad ki, amelyek alapján azok a természeti tárgyak pusztítói ellen mint hatósági személyek léphetnek fel.

17. A VB. megkeresi a rendőrkapitányságot, nyújtson segítséget a parkok és fák pusztítóinak leleplezésében.

18. A VB. köszönetét fejezi ki az Erdőmérnöki Főiskola, a Tanulmányi Erdőgazdaság, az Erdészeti Technikum vezetőségének azért a hathatós segítségért, amelyet az idei fásításnál nyújtottak, továbbá a természetvédelmi albizottság tagjainak és az ankét résztvevőinek a természetvédelemben nyújtott támogatásáért.

299A VB. 1958. november 10-i ülése a javaslatot megtárgyalta és határozatra emelte. A határozat végrehajtása már folyamatban van. E fásítási és parkosítási program végrehajtása után Sopron még szebb lesz mint volt.

Ezzel lezárult a cikksorozat. Sok kérdéssel nem foglalkoztam, mert ha terjedelmes helyet biztosítottak is számomra a Soproni Szemlében, arra nem lett volna elegendő, hogy minden kérdést érintsek, ill. megfelelő alapossgal írjam meg azt. A cikksorozat arra talán alkalmas, hogy a Városi Tanács elmúlt 10 évének várospolitikáját nagy vonalakban bemutassa.

Sopron látképe 1610 körül. Lackner Kristóf rézkarca

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból Fordította: Németh Sámuel Bevezette és jegyzettel ellátta: Csatkai Endre

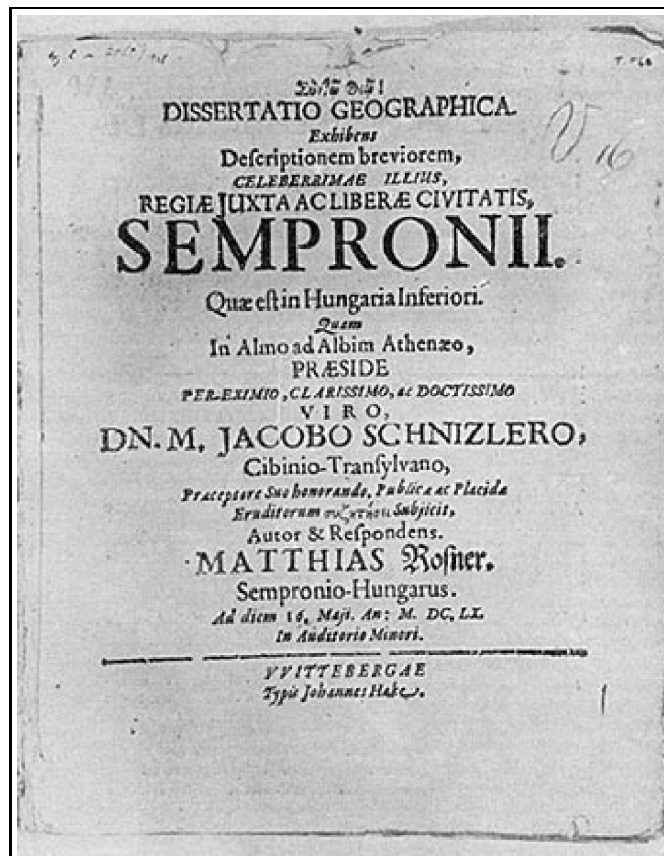
**300 Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból
Fordította: Németh Sámuel
Bevezette és jegyzettel ellátta: Csatkai Endre**

Bármennyire kisebb város volt is Sopron még a 17. század folyamán, Európa eléggé tudomást vehetett róla. 1562-től fogva Bécsben egy naptár jelent meg, amely a címlapján városunk fametszetes képét is hozta több más osztrák helység között. Ez a homloklevél szinte a kuruc korszakig közvetítette ilyen formában is városunk ismeretét, ámbár 1676-ban Sopron teljesen leégett és külső képe már nem felelt meg az amúgy is meglehetősen kezdetleges ábrázolásnak. De a 17. század első felében lefolyt három országgyűlésről (1622, 1625, 1634–5) is láttak napvilágot újságlevelek és így Rosner Mátyás előadása Sopronról a wittenbergi egyetemen, 1660-ban méltó érdeklődést válthatott ki. Sőt nyomtatásra is került kint Németországban még az előadás évében, egy-egy példánya több magyar könyvtárban is megvan, azonkívül megvolt a kismartoni Wolf múzeumban is és egy példánya féltett kincse a soproni Liszt Ferenc Múzeumnak. Említi Szabó Károly – Hellebrant Árpád a Régi magyar könyvtár III. kötetében 2128. szám alatt, majd 1917-ben Payr

Sándor a soproni ev. egyházközség történetében pár szóval a tartalmát is jellemezve (1917, 415. lap). A Sopronvármegye c. lap 1923. évfolyamának július 22-i számában részletesebb kivonat olvasható a szerkesztőség adta „Amikor Sopron még egészséges és olcsó város volt” hangzatos címmel.

Rosnerről Payr is elmond már egyet-mást, hogy Sopronban született, s hogy Wittenbergben 1658–62 közt tanult és hogy hazájába visszatérve a szülővárosához tartozó Lépesfalva jobbágyfaluban volt prédikátor, majd Ágfalván. 1674-ben kénytelen volt kivándorolni az országból, a protestáns templomokat elvették a katolikusok számára és a lelkészeket elűzték. (Payr i. m. 415/6.) Több életrajzi adatot olvashatunk azonban Scholtz ágfalvi egyháztörténetében (Illustrierte Geschichte der ev. Kirchengemeinde Ágfalva stb. 1938. 21–24. lap). Ezek szerint 1637. február 12-én született Sopron ismertetője, apja jómódú polgár volt. A fiatal ember Sopronban kezdte tanulmányait. Ágfalván eleinte békésen élt, megnősült, négy gyermeke született; Memoriale címen megkezdte a falu nevezetesebb eseményeinek feljegyzését, a könyv egyúttal a tanügyi viszonyokat is vázolja, az anyakönyvi bejegyzésekkel pedig értékes forrás a lakosság viszonyaira. Rosner bátor ember volt, elűzetése után is visszatért még szeretett falujába, éppen karácsony táján és a következő év elején végleg kezébe vette a vándorbotot, miután keserű szavakkal búcsúzott az említett emlékkönyv lapjain. Később sorsa jobbra fordult Németországban, a szász herceg udvari papja lett.

Még Wittenbergben két füzete jelent meg latin nyelven, ahogy Payr írja a Régi Magyar Könyvtár nyomán.

Az alábbiakban nem hozzuk teljes egészében Rosner értekezését. A barokk kor ízlésének megfelelően Rosner is alaposan szaporítja a szót, előszavában Cicerot, Horatiust idézgeti. Majd hat kisebb szakaszban

mintegy bevezetésül ³⁰²Magyarországot ismerteti, a „magyar” szó eredetét bogozgatja, a nép származását természetesen Noéra viszi vissza. Magát az országot úgy festi, mint valami Eldorádót: „Ami ennek a földnek a kiválóságát illeti, olyan ez, mint a természetnek valami kincsesháza, bőségszaruja. Az ég, a föld, a levegő mintha összefogtak volna, hogy bőséget, termékenységet, kellemet hintsenek rá s ellássák gazdagon borral, gabonával, barmokkal, hallal, arannyal, ezüsttel, sóval, drágakövekkel.” Már most a rövid földrajzi leírás következik és benne egy kis árnyék vetődik a fent vázolt paradicsomra: „Alsó-Magyarország (értsük alatta a Dunántúlt) legnagyobb része a török hatalomnak szolgál.”

Így kerül a sor végre magára Sopronra. A mondanivalót két szakaszra osztja, az első a város külső helyzetét, a második pedig belső szervezetét tárgyalja.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból Fordította: Németh Sámuel Bevezette és jegyzettel ellátta: Csatkai Endre / Első szakasz Sopron város külső helyzete

Első szakasz

Sopron város külső helyzete

1. A név magyarázata. Etymologia. 2. A város egyéb nevei. Synonymia. 3. Oedenburg-hoz hasonló nevű városok. 4. Fekvés és távolsági helyzet. 5. A földrajzi hosszúságról és szélességről általában. 6. Ugyanezeknek magyarázata, kifejtése bizonyos helyre vonatkozólag. 7. Ugyanezeknek alkalmazása a városra. 8. A város szabálytalan alakját némileg szabályosra jelöljük. 9. Az erősség dicsérete, a benne levő háborús szerszámok számbavétele. 10. A városházának fekvése, szépsége. 11. A lutheránusok és katolikusok templomai, gimnáziumai. 12. A szegényház és kórház szervezete. 13. A város területe, mezői. 14. A szőlőskertek, rétek, szántóföldek gazdagsága. A bor kiválósága. 15. A mezők, erdők, kertek nagysága, termékenysége. 16. Halastavak, malmok, ezeknek hasznossága. 17. A város szép, kellemes, egészséges fekvése.

1. §. Hozzáfogunk tehát most feladatunkhoz, s mindenekelőtt a nevét jegyezzük meg. Sempronium a neve. Hogy miért nevezik így, azt kétségtelenül meghatározni nem tudjuk, mert nem eléggé világos, és a történetírók sem tesznek erről említést. Mindamellet nagyon valószínű, amint sokan vélekednek így, a nevét alapítójától, Semproniustól kapta,⁽¹⁾ aki, bárki lett legyen is, az ő örök emlékezetére építette ezt a várost. Erre számos példa van. Királyok, hősök nevük örök emlékezetére várakat vagy városokat alapítottak: Alexandriát Alexander Magnus, Konstantinápolyt Nagy Konstantin, Rómát Romulus, Augusta Vindeliciorumot Augustus Vindelicius, Brandenburgot a Brandenburgi herceg alapította – s még több is van hasonló.

2. §. Ami a város synonymáit illeti, magyarul *Sopronynak* hívják, s mivel ennek használata elterjedt, latinul is Soproniumnak nevezik, bár latinul helyesen Sempronium a neve. A németeknél közönséges neve *Oedenburg*, kétségtelenül ebből a német szóból: *Oeden* (azaz desertum, elhagyott hely) és másik szóból: *Burg*, ami várost, vagy kastélyt jelent. Az alapítás kezdetén a hely nyilván puszta, elhagyott volt, amelyen a fentebb említett Sempronius először épített várost, vagy kastélyt, amely azután az idők folyamán derék városunkká lett.

³⁰³3. §. A hasonló nevű városoknál megjegyezzük, hogy Scotiában egy nagyon nevezetes város van, amelynek szinte Oedenburg a neve, vagy az ő nyelvükön *Edinburg*. Egész Scotiának leghíresebb városa, királyi székhely. De jelenleg ezzel nem akarunk foglalkozni, hanem most azt az Edenburgot fogjuk röviden

leírni, amely, mint fentebb mondtuk, Alsó-Magyarországban fekszik.

4. §. A városnak a fekvését fogjuk most meghatározni. Austriával szomszédos. Határa keletről a közeli magyar tó²⁽²⁾, nyugatról pedig Bécs városa, amely nyolc mérföldre van tőle, északról Pozsony, amely ugyancsak nyolc mérföldre van, délről valamivel közelebb Magyarország mostani nádorának szép vára, amely a keresztről elnevezett város mellett van³⁽³⁾. Egyébként a hely nagyon kedves, egészséges, kellemes.

5. §. A földrajzi hosszúság és szélesség kerül most szóba leírásunkban. Ezek lehetnek egyetemesek és részlegesek. Az egyetemesek az egész földkerekségre vannak alkalmazva, a részlegesek csak bizonyos meghatározott helyre. Mi ez utóbbiról szólunk, mint amely a mi feladatunknak különösképpen megfelel. Tehát hogy magát a tárgyat könnyebben követhessük, előzőleg a hosszúság és szélesség határvonalait röviden megállapítjuk, s azután a mi városunkra könnyebben alkalmazzuk.

6. §. Ami a részleges földrajzi hosszúságot illeti, az írók közönségesen így határozzák meg: *valamely helynek távolsága a földön az első meridiántól*. (Ezekkel ért egyet a mi kiváló praeceptorunk is: Nottnagel Kristóf.) Erről az első meridiánról meg kell jegyeznünk a következőket: a régiek ezt egykor más helyről számították, mint a mai hajósok. Számították a Boldog Szigetéről, közönséges nevükön Kanári Szigetektől, amelyek Hispánián túl a nyugati Óceánban vannak. Innét számították tehát a földrajzi hosszúságot. Az újabbak azonban a mágnesű segítségével más meridiánt találtak. Ezt Island nyugati partjaihoz közel a Flandriai szigeteken át vonták meg, s most mint egykor a régítől, innét számítjuk a hosszúságot. A részleges *szélességét* pedig valamely helynek az egyenlítőtől való távolságával határozzuk meg, bármelyik sark felé.

7. §. Most arra kell ügyelnünk, hogyan alkalmazzuk az egyeseket a mi városunkra. Tudnunk kell tehát, hogy a földrajzi hosszúság a régi meridián szerint körülbelül 29,24, az újabb, helyesebb szerint pedig Fröhlich Dávid megállapítása szerint 39,34, azaz a második meridián amely városunkhoz közel esik, annyi fokkal és perccel van távol az első meridiántól, mint amennyit itt számláltunk. Sopron városának földrajzi szélességét az említett Fröhlich Dávid Viatorium-ában 47,54-ben állapította meg.

8. §. Ami a város külső alakulatát illeti, kétségtelen, hogy egész Európa várai vagy városai között sincsen teljesen szabályos alakú. Ezek a városok ugyanis, szinte az összesek, ősrégi alapításúak, amikor mind a katonai, mind a polgári építkezésre vonatkozó ismeret majdnem semmi sem volt, vagy nagyon csekély. Legfeljebb két erősítés lehet kivétel (ezek is a mi napjainkban épültek.) az egyik Nova Palma Velence mellett, a másik állítólag Belgiumban van. Ezekről mondják, hogy pontos, szabályos alakzatban alapozták és építették fel őket. Ezért tehát a mi ősrégi városunktól sem szabad nagy pontosságot követelni. Mi tehát, hogy valamit elhatározzunk, különbséget teszünk maga a város, illetőleg régi nevén vár (castellum), továbbá a város alatti rész (suburbium), külső város között. Magának a városnak vagy várnak (amint ezt Fröhlich nevezi) ³⁰⁴alakja leginkább az ovális alakkal vethető össze. A város alatti résznek alakja azonban, valljuk csak meg, sem a geometriai, sem az építészeti szabályoknak nem felel meg. Ha valaki ennek alakját lencseforma alakkal vetné össze, ezt mi is könnyen aláírjuk, mert ezt képviseli leginkább.

9. §. Egyébként az erősség (munimentum), egyáltalán nem megvetendő. Mindenfelől kettős sánccal, alsóval és felsővel s ugyanannyi kitűnő fallal van övezve, körülveve. Van neki még négy nagyon erős és jókarban levő bástyája⁴⁽⁴⁾ (propugnaculum), ezekből az ostromlottak eléggé tudják magukat védelmezni, s gyakran ellenségeikkel szemben serényen védelmezték is magukat, s győzelmet arattak így a törökök és több más ellenséggel szemben.⁵⁽⁵⁾ Körül van kerítve kellő mélységű és szélességű vízi árokkal is. Van fegyvertára is, amely zsúfolásig tele van különböző hadi eszközökkel, így különösen ágyúkkal, puskákkal.⁶⁽⁶⁾ Nagyon jó és

alkalmas puskaportornya is van a városnak megfelelő helyére építve. Található itt azonkívül lóval vagy ökörrel hajtott malom is, amely különösen hasznos és alkalmas háború vagy ostrom idején, amikor az ostromló ellenség megakadályozza a közlekedést, elzárja az élelmezést.⁷⁽⁷⁾ Erre az esetre áll fenn a magtár is, amely mindig zsúfolva van bőséges gabonával. S hogy semmi se hiányozzék az erődítéshez, közel van a tó, amelyet három mérföld szélesnek, hét mérföld hosszúnak mondanak, és közönséges szóhasználatban magyar tónak (stagnum hungaricum) hívnak, mert ehhez hasonló egész Magyarországon nincsen.⁸⁽⁸⁾ Mindezek nyilván bizonyítják, hogy Sopron eléggé erős, hatalmas vár, amit az ostromlók nagy kárára gyakran tényekkel bizonyított, és megmutatott. Nem ártott tehát neki alakjának szabálytalansága, melyről fentebb szó volt, de hát itt sokkal fontosabb a gyakorlati tapasztalat.

10. §. Magában a várban, illetőleg a városban a városháza fényes, tágas épület.⁹⁽⁹⁾ Déli oldalán kívül nagy betűkkel ezek a szavak vannak felírva: *Egy gyűlésben tartózkodnak, s egy lélekkel haladnak a gyűjtésben s a megszerzettnek* ³⁰⁵*megtartásában.* (Una sede morantur, et a pari procedunt quaerere et parta tueri.) – A nyugat felé forduló másik oldalán a város címerét láthatod lerajzolva díszekkel és különböző feliratokkal. A többi oldalához egyéb épületek csatlakoznak. Az épületen belül sok szép mondás, szabály, intelem olvasható a falakon díszesen felírva, amelyek a magistratusra is és az alárendeltekre is vonatkoztak. Mindezeknek itteni feljegyzését a munkám rövideje nem engedi, mert a városnak csak rövid leírását ígértem munkám elején.

11. §. Említenünk kell továbbá a templomokat. Összesen hét van, az evangélikusoknak négy, a katolikusoknak három. Kiváló az evangélikusoké, a Szent Mihály templom a külső városban, amelyet egykor a pusztító, dúló törökök kezéből fegyverrel szereztek meg, s mind e mai napig Ófelsége kiváltságlevelle alapján bírnak is.¹⁰⁽¹⁰⁾ Ennek a templomnak későbbi fenntartására és a papok eltartására bizonyos jámbor emberek végrendeletileg házakat, szőlőket, mezőket és szántóföldeket hagyományoztak. Az evangélikusoknak második temploma magában a városban fekszik, Szent Györgyről van elnevezve, akiről az utca is nevét kapta.¹¹⁽¹¹⁾ Mint az előbbi templomról mondtuk, úgy ennek a fenntartására is hasonlóképpen javak, jövedelmek vannak lekötve bőségesen. Mindkét templomban pedig ragyogó szép oltárok, orgonák vannak, ékes szószékek különféle díszek.¹²⁽¹²⁾ A harmadik a külvárosi szegényházi templom. (Xenodochiale templum)¹³⁽¹³⁾ – Az utolsó templom a Szent Mihály templom mellett a magyaroké.¹⁴⁽¹⁴⁾ A katolikusoknak három templomuk van, amelyek közül egyik a kolostor (monasterium), benn a várban vagy városban van a Ferencendi szerzetesekről elnevezve.¹⁵⁽¹⁵⁾ A másik kettő a külső városban van. Egyik ezek közül a jezsuitáké Szent Jánosról elnevezve, a másik a Szent Lélekről nyerte a nevét. Hírneves gimnáziumokkal is dicsekedhetik ez a város. Ezek közül egy a lutheránusoké a városon kívül, egész Magyarországon, sőt a külföldön is jól ismert,¹⁶⁽¹⁶⁾ úgyhogy nem érdemtelenül lehet kiváló iskolának mondani. Hat elkülönített osztálya van, ugyanannyi praeceptora, akik mindnyájan tudós férfiak. Ehhez csatlakoznak a többi iskolák, mint a magyar is, amelyet a németek közönségesen így neveznek, amelynek élén mostanában két moderator áll.¹⁷⁽¹⁷⁾ – A másik gimnázium a katolikusoké, ennek praeceptorai a jezsuita atyák. Megjegyezzük, hogy nagyon szép kollégiumuk van a városon kívül, a hegyen elhelyezve.¹⁸⁽¹⁸⁾ Az egész városban nincsen olyan épület, amely a külső szépségét, a szellők járását ³⁰⁶tekintve hozzá hasonlítható lenne. Végre a tornyokat kell felsorolni. Ezek közül csak a három legjelesebbet említjük. Ezek közül első a Szent Mihály templomé, a másik a város tornya, amelyet az örök és a kürtösök számára építettek,¹⁹⁽¹⁹⁾ a harmadik a kolostoré. Van még hat torony, de ezeket jelentéktelenségük miatt mellőzöm, legfeljebb a Szent György templom tornyát²⁰⁽²⁰⁾ említhetem még meg.

12. §. A jól szervezett városban gondoskodás történik a szegényekről és a betegekről is. Itt, ebben a városban is megtaláljuk ezt. Van szegényház, (xenodochium), amelynek nemcsak tágas és megfelelő épülete

van, hanem a hozzátartozó dolgokkal is jól el van látva.²¹⁽²¹⁾ Jól fel van szerelve mindazzal, ami a szegények életére, ellátására szükséges: szőlők, szántóföldek, mezők, háziállatok és sok más egyéb áll rendelkezésre. Van azután a városon kívül, kissé félreeső helyen egy ház, ahol egészséges levegő van, tisztító szelek fújnak, amely házat Nosocomium-nak hívnak. Kórház (ein Lazarett Haus).²²⁽²²⁾ Azoknak a szegényeknek való ez, akik vagy járványos, vagy valamiféle súlyos betegségben szenvednek. Ha pestis dülne, akkor más alacsonyabb sorsú emberek is felvételnek. Mindkét intézmény számára a városi pénztár terhére orvost és chirurgust és más tekintélyes férfiakat választanak és állítanak élére, akik az intézményeknek gondját viselik.

13. §. Most magára a város területére térünk át. Ez elég nagy, köröskörül széltében-hosszában terjedelmes, nyolc körülötte fekvő falu is hozzátartozik.²³⁽²³⁾ Ezek a Sopronhoz tartozó falvak kötelesek a városnak adót fizetni, közmunkálatokat és közszolgáltatásokat teljesíteni. Ezek közül egyről (Wolffs) megjegyezzük, hogy gyógyhatású, nagyon hasznos kénes fürdője van. Ide még a körülfekvő vidékekről is nagy számban jönnek, s itt nem egyszer gyógyíthatatlan és nagyon súlyos betegségtől szabadulnak meg. Mindezek között a falvak között csak két teljesen katolikus község van, s ezek horvátul beszélnek.²⁴⁽²⁴⁾ Egy harmadik faluban (Wondorf) mindkét vallást megtaláljuk; ugyanebben a faluban a hegyen van egy kolostor, amelyben minorita, vagy más néven pálos szerzetesek laknak.²⁵⁽²⁵⁾ Minden egyes falunak az élén a szenátorok közül kiküldött saját elöljárója áll, ez gondoskodik a falvokról, és tőlük a várost megillető szolgáltatásokat behajtja.

30714. §. Egyébiránt ez a város nagyon gazdag is, ami a szőlőskerteket, szántóföldeket és mezőket illeti. Szinte egész Magyarországon nincsen olyan város, amely annyira bővelkednék szőlőkben, s az is figyelemre méltó, hogy szinte minden polgárnak, még a szegényebbnek is megvan a maga saját szőlője. De nem azért kell a szőlőket annyira kiemelni, mert sok van, hanem azt kell tudnunk róluk, hogy (már az időjáráshoz képest) bőségesen termik a nemes fajú borokat úgy, hogy valóban csodálatra méltó. Ezekről a borokról Fröhlich Dávid a Viatoriumában nagyon helyes írja, bizonyítja: *olyan nemes fajtájúak és oly erősek, hogy versenyeznek a spanyol, krétai és korzikai borokkal*. Bővebb bizonyítgatásra nincs is szükség, mert valóban önmaga bizonyítja az igazságot, és bizonyítja sok külföldi is elegendőképpen. Évenként ugyanis néhányszor nemcsak más nemzetbeliek: sziléziaiak, lengyelek, csehek, morvák jönnek itt össze nagy számban, hanem Magyarországból is sok városból; itt bort vesznek, amivel azután tovább kereskednek.

15. §. Van itt azután széles, termékeny mező, nagy kiterjedésű szép erdő, amely nemcsak magának a városnak, hanem a körülfekvő falvaknak is nagy hasznára van. Mit mondjak a szép füves területekről, a terjedelmes termékeny szántóföldekről? Nem sorolom itt fel a kedves, hasznos kerteket, a gyümölcsösöket, a gesztenyéseket,²⁶⁽²⁶⁾ amelyeknek bőségét, termékenységét, kellemét, hasznát nem is lehetne eléggé méltatni.

16. §. Hogy semmit el ne mulasszunk abból, ami ide tartozik, megemlítjük a halastavakat.²⁷⁽²⁷⁾ Városunknak kiváló ilyen tavai vannak, amelyek bővelkednek kitűnő halakban. Ezeket megállapított időközökben kifogják, eladják, s így ezzel szolgálják a polgárok hasznát.

17. §. Végre pedig ez a város, amint ezt már fentebb említettük, a legkellemesebb, legegészségesebb helyen fekszik, erdők, gyümölcsösök, mezők veszik mindenünnen körül, a levegő egészséges, tiszta, sok forrás buzog itt tiszta vizével, ilyen az a savanyúvíz forrás, amely Harka falu mellett van (a falu Sopronhoz tartozik).²⁸⁽²⁸⁾ A bőséggel meglevő különféle ízletes élelmiszerek olcsó áron kerülnek eladásra. Emiatt a kellemessége miatt a városban népes gyűléseket szoktak tartani. Nem szőlök immár egyéb alkalmas

dolgokról, amelyek itt találhatóak, amelyekről leírásunk elején említést tettem, amelyek mind egyenként fellelhetők a mai Sopronunkban, mintegy összfoglatban.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból Fordította: Németh Sámuel Bevezette és jegyzettel ellátta: Csatkai Endre / Második szakasz A város belső szervezete:

Második szakasz

A város belső szervezete:

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból Fordította: Németh Sámuel Bevezette és jegyzettel ellátta: Csatkai Endre / Második szakasz A város belső szervezete: / Tartalom:

Tartalom:

1. Előkészítés a következőkre. 2. A város politikai kormányzását elsősorban a király, másodsorban a polgármester, a bírák és a szenátorok intézik. 3. A nagynevű férfiakra, különösen Lackner Kristófról való megemlékezés. 4. A város más érdemes előjáróiról való megemlékezés. 5. A polgármesterek, bírák hatásköre, ezek választása. 6. A szenátorok és polgárok kettős rendje. Hűségük és vitézségük említése. 7. A háborúk részletes felsorolását mellőzzük. A vásárok megemlézése. 8. A lutheránusok egyházi állapota, az egyház vezetői, 308szent cselekmények felsorolása. 9. A lutheránusok gimnáziumának és magyar iskolájának szervezete. A praeceptorok hűsége. 10. A katolikusok egyházi szervezete, gimnáziumuk. 11. A lakosok nyelve, ruházata. 12. Hálaadás Istennek, mint a város őrizőjének.

1. §. Megvizsgáltuk tehát városunk külső állapotát, vagyis azokat a dolgokat, amelyek a várost külsőleg jellemzik. Ezek voltak: név, fekvés, alak, kiváló épületek, erődítés, terület stb. Hátra van tehát most, hogy leírjuk a város belső állapotát is, amely nem más, mint a különféle tisztségek szervezete. Ezt fogjuk röviden megírni.

2. §. Ami most már a politikai helyzetet illeti, tudnunk kell, hogy a legfőbb kormányzó hatalmat (mint egész Magyarországon) a király és a nádor gyakorolja, másodsorban a polgármester, a városbíró, és a többi szenátor kormányozza, védi a várost. Ha boldognak mondják azokat a városokat, amelyeknek közügyeit bölcs férfiak kormányozzák, akik a városok boldogulását, gyarapodását szolgálják, akkor ezek között a városok között nem utolsó helyet követelhet magának a mi Sopronunk, mert mindig voltak olyan vezetői, előjárói, akik a közügyeket nemcsak a lehető legjobban igazgatták, hanem hűségesen törekedtek a város javára, gyarapítására, fejlesztésére.

3. §. Nem tartom szükségesnek, s munkám rövidege meg sem engedi, hogy mindazon férfiak nevét, dicséretes tetteit felsoroljam, akik ennek a városnak első idejétől fogva virultak. De hogy legalább a mi századunkban élő kiváló férfiakra megemlékezzem, a legnagyobb magasztalással kell mindenekelőtt megemlíteni a nemes, nemzeti, tudós, a haza ügyében is nagy érdemeket szerzett *Lackner Kristófit*, Sopron város egykori szeretett, páratlan polgármesterét.²⁹⁽²⁹⁾ Az ő összes érdemeit leírni, méltatni semmiképpen sem lehetséges. Ez a kiváló férfiú, amíg élt és egészséges volt, gondosan elvégezte mindazt, ami a város közügyeinek javára, hasznára vált; okosságával és éberségével a város számára jelentős kiváltságokat, különféle jogokat és számtalan előnyt szerzett úgy, hogy városunk azt a virágzó állapotot, amelyben most van, méltán egyedül ennek a férfiúnak köszönheti. De amikor már-más haldokolt, akkor is a

város jólétét tartotta szem előtt, különösképpen pedig a haza fiairól és leányairól gondoskodott bőkezűen. Mivel örökös nélkül halt el, végrendeletében első sorban is úgy intézkedett, hogy a haza fiainak, akik tanulmányokat folytatnak, tisztességes ösztöndíjat biztosított, ezzel előmozdította a polgári-világi s egyúttal az egyházi ügyet is. Ezt a nagy jótéteményt élvezem én is bőségesen, mint hazám fia. Bőkezűségével segítségére sietett a haza azon fiainak is, akik valamiféle tisztos kézművességet óhajtottak volna megtanulni, de szegénységük miatt a költségeket maguk viselni nem tudták, őket tehát e tekintetben segítette. A haza árva vagy szűkölködő lányai számára pedig, akik eddig tisztességesen viselték magukat, férjhezmenésük esetén némi hozományról gondoskodott, s úgy rendelkezett, hogy ezt az illetőnek kiadják. Ezekkel az intézkedésekkel kétségtelenül a harmadik, a gazdálkodó (oeconomicus) osztályt elősegítette. Mindezeket az intézkedéseket a mai utódok hűségesen tiszteletben tartják.

4. §. Ezt a kiváló férfiút követte többek között *Steiner Jakab*, Sopronnak rendkívül ügyes polgármestere, továbbá a két unokatestvér: *Artnér Erhard* és *Artnér Vilmos*, mindketten hűséges polgármesterei a városnak s többen mások. A kiváló bírák közül célunkra való tekintettel csak keveset említünk, mint az előbbi polgármesterek közül is. Ezeket követték *Zuanna János György Menyhért*,³⁰⁹ továbbá *Preininger János András* és *Radelius Gotthárd*, a városnak mindannyian kitűnő, érdemes, jelentős bírái. Ezeknek a férfiaknak a nevei, dícséretes tettei az utódoknál olyan élénken élnek, hogy semmiféle feledékenység el nem törölheti. Nehogy valaki azt gondolja, hogy a mai időben nem találunk olyan erényes, bölcs férfiakat, mint hajdan, nem sérti meg az igazságot, ha azt mondjuk, hogy a város jelenlegi vezetői olyan tudós és bölcs férfiak, amilyeneket nem minden helyen lehet találni.

5. §. Hogy újból a dologra visszatérjünk, megjegyezzük a következőket: A város közügyeiben a legfőbb jog a polgármestert illeti, de nem teljesen (absolute) és közvetlenül, mintha ő maga a saját akarata szerint intézkedhetnék a törvényes eljárásban úgy, amint akar s nem mások is. De másoknak az eljárásban való részvevése bizonyos körülményekkel történik, amennyiben kétségtelenül a polgármester a legelső, legtekintélyesebb, legfontosabb személy a város elöljárói között, ő foglalkozik a legsúlyosabb, legnagyobb ügyekkel, ti. azokkal, amelyek a város nagyobb előmenetelét, fejlődését szolgálják, mivel ő az első a városban, tehát ő neki kell gondjában lenni a döntő, súlyos ügyekre. Ő utána következik a városbíró, bár neki olyan fontos, nehéz ügyekben nem kell eljárni, mégis nem sokkal kisebb ügyeket intéz, hisz nagyobb részt olyan esetekkel foglalkozik, amelyek sok zűrzavarral, kellemetlenséggel járnak, amilyenek: a polgárok különböző panaszai, az örökség szétosztása, törvényszéki eljárások és más hasonlóak. De mindketten, a polgármester is és a városbíró is a város legfőbb hasznát és jeles előmenetelét tartják szem előtt.

6. §. Ezekkel végezve a város többi ügyeire térünk át, amelyeket a szenátorok és a polgárok végeznek. Ami a szenátorokat illeti egymástól különböznek bizonyos rendre és számra nézve. Akik a felsőrendhez (superioris ordinis) tartoznak s akik az úgynevezett belső tanács tagjai (interior consessus senatorius), azoknak száma tizenkettő, a polgármestert és a városbírókat nem számítva. Ezek a legtapasztaltabb, legbölcsebb férfiak, s így a város javára a legjobb, legüdvösebb határozatokat hozzák. Akik az alsó rend (ordo inferior) tagjai, azoknak a száma nincs meghatározva, bizonytalan, ezeknek a tanácsa (consessus exterior), melynek külső tanács a neve, 24 jeles férfiúból áll. Ezek mind bölcs, derék férfiak, akiknek feladata többek között a polgármester és városbíró választása a felső rendből. Ha esetleg a tizenkét szenátorból a halál elragad valakit, s új tagot kell választani a szám betöltésére, ezek közül (ti. a külső tanácsból) választják. Van továbbá sok városi és a külső városban (suburban) élő polgár, mindannyian tisztességes, derék férfiak, akiknek hűsége kipróbált, közismert s eléggé megjegyzett. Ugyanis itt polgárnak csak úgy vesznek fel valakit, ha előzőleg erős esküvéssel bizonyította a város iránt való megbízható hűségét. Egyébiránt a város törvényeit, szabályrendeleteit engedelmesen megtartják, amely törvényeket nem

könnyen lehet áthágni, a kiváltságaikból sem engednek körömnýt sem. A hazának pedig serény és vitéz védői, amit – ha szükség lenne rá – számos példával bizonyíthatnék.

7. §. Most a háborúkhöz érkeztünk. Városunk nagyon sok háborút viselt és szenvedett el, és dicséretesen sokszor győzelmet aratott. De a mi rövid értekezésünk nem engedi meg, hogy itt ezeknek hosszú sorozatát bemutassuk, időpontját meghatározzuk, megmondjuk ezeknek változatos és nem egyszer kétséges befejezését. Nem tartjuk jelenleg szükségesnek azt sem, hogy egyrészt az ostromlóknak, gondoljunk a törökre és másokra, másrészt az ostromlottaknak jeles személyeit felsoroljuk. Aki ezeket a dolgokat gondosabban akarná kutatni, azt a magyar birodalom történetéhez, a különböző magyar történetírókhoz utasítjuk. Ezeknél sok mindent talál nagy gyönyörűségére. Röviden ide hozzáfűzzük [310](#)még a vásárokat. Négyet tartanak a városban elosztva az év különböző idejére 1. A quadragesima idején februárban, 2. május elsején Fülöp és Jakab napján, 3. Szent Margit ünnepén, 4. Szent Erzsébet ünnepén. Valóban csodálatos, hogy ezekre a vásárookra az embereknek milyen nagy tömege gyűl össze. Ezért a polgárok ilyenkor adják el boraikat és nagy jövedelemre tesznek szert. Ennyit a városi ügyek vezetéséről.

8. §. Most röviden az egyházi ügyekre térünk át. Itt mindjárt a két vallás tűnik szemünkbe: a lutheránus és a pápista, s ennek következtében kettős irányúak a lelkészek is. Ami a lutheránusokat vagy evangélikusokat illeti, ezeknek öt papjuk van, tudós, hírneves férfiak, mégpedig a németeknek van három rendes papjuk s egy, aki a szegényház élén áll, az ötödik a magyaroké. Mindnyájan Krisztusnak hűséges szolgái. Ezeknek a hallgatóik lelki üdvéért való buzgalmát elegendőképpen nem is lehet kifejezni, ha szükség lenne rá, ennek bizonyítására bőséges adatokat tudnánk felsorolni. Ami a szent szolgálatoknál szembetűnik, röviden előadjuk. Természetesen nagyon látogatottak a gyűlések. Naponként reggeli és estéli isteni tiszteletek tartatnak mindig igen kellemes zenével. Nagyobb ünnepeken gazdagabb ceremóniával, szertartással és szentebb alázattal ülnek meg az ünnepeket s inkább korábbi időben, mint máskor. Ami pedig az isteni tiszteletre vonatkozó egyéb szükséges dolgokat illeti, azokat úgy intézik, végzik, mint az evangélikusoknak más gyülekezeteiben.

9. §. A gimnáziumot, mint már fentebb említettük, méltán nevezhetjük nagyon jó hírnevűnek. Egyrészt azért, mert hasznos és számos tudományt tanítanak benne, másrészt a hajdani és a mai praeceptorok is tudós, hűséges férfiak, akiknek tudományos készségét s a tanításban való serénységét, készségét általánosan elismerik nemcsak egész Magyarországon, hanem a legtöbb külföldi helyen is. Ezért a tanulók oly nagy számban tódulnak ide, gyülekeznek itt össze, hogy valóban csodálatos. S itt tanulmányaikban olyan alapot nyernek, hogy ha csak rövidebb ideig tanulnak is szorgalmasan, dicsérettel folytathatják magasabb tanulmányaikat, azaz a leghíresebb akadémiákat nagy haszonnal látogathatják, amint erről sok példa bárkit meggyőzhet. Azt is megjegyezhetjük, hogy sok alumnust tartanak, akiknek a magistratus megadja az élelre szükséges eszközöket: élelmet, lakást, tanulmányi lehetőséget. Ez a dicséretes intézkedés egyébként Magyarország többi nevezetesebb gimnáziumában is megtalálható. A magyar iskola (Hungarica Schola) szintén virágzó állapotban van a már előbb mondott okok miatt, s azok miatt az eszközök miatt, amelyeket itt is megtalálunk, s amelyek egy jól szervezett iskolához hozzátartoznak. [30\(30\)](#)

10. §. Ami a katolikusokat illeti, az ő vallásuknak védői a jezsuita atyák és a Ferenc-rendi szerzetesek; papjuk egy van, akit plebánosnak hívnak. Hogyan történik az ő isteni tiszteletük, milyen szertartást használnak, azt tudhatja az, aki az ő isteni tiszteletükön részt vett. Gimnáziumuk a Szent János templom mellett van a külső városban; a praefectusok és a praeceptorok jezsuiták, mint ahogyan más helyen is ezt a szolgálatot végzik. Szegény tanulóik ellátására néhány év előtt nagyon szép épületet emeltek, [31\(31\)](#) amelyet convictoriumnak hívnak, ahol tanulóik laknak és ellátást kapnak.

11. §. Végül is, hogy ennek a mi leírásunknak végére immár pontot tegyünk, röviden szólunk a város lakosainak nyelvéről, ruházatáról és más tulajdonságairól. Ami a nyelvet illeti, az egyének különbözősége szerint ez is különböző. Ugyanis ebben a városban legtöbb a német, de elég számos magyarral keveredetten, ³¹¹ezért azután a nyelv is kétféle, német és magyar. A német nyelv nyelvjárásilag Ausztriával egyezik, amely a várossal határos. A ruházat is különböző: magyar és német, de mindkettő illendő, tisztes. A lakosok, akár polgárok, akár idegenek, nagyon vallásosak, jámborak; amikor itt az isteni tisztelet ideje, jámborságukat nyilvánosan is nagyon megmutatják, mert tömegesen, nagy lelki örömmel s igazi alázattal látogatják az Úr templomait, és az Isten ígéjének hallására és a szentségek vételére nagyon vágyódnak. Végül udvariasak, nagyon nyájasak, ezt megmutatják a köszöntésben, a felsőbb rendűek iránt való tiszteletben. Az idegeneknek, száműzötteknek lakást adnak, a szegényeket befogadják, rajtuk szívesen segítenek. Különböző más jótetteket is teljesítenek, ebben a város más városok előtt ékeskedik. Immár bevégezzük mondanivalónkat erről a nevezetes városról.

Sopron városa virágozzék örökké.

A soproni Pihenőkereszt, háttérben a város panorámája

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Irmédi-Molnár László: Kőszeghi Mártony Károly

³¹²Irmédi-Molnár László: Kőszeghi Mártony Károly

Tiszteletadással kell emlékeznünk Kőszeghi Mártony Károlyra, akinek az 1958. esztendő jelezte születésének 175. évfordulóját. Sopron városa sok jeles tudósunknak volt születési helye. Közöttük

megtaláljuk azt a férfit is, akinek mérnöki tudása messzire világított a maga korában, de csodálatra inti majd 200 év távlatából a ma élőket is.

Kőszeghi Mártony József¹⁽³²⁾ orvos és Dell Henrika²⁽³³⁾ első gyermeke volt Károly Richárd,³⁽³⁴⁾ aki 1783. március 11-én született Sopronban. Miután szülővárosában 1799-ben kitűnően elvégezte az ev. gimnáziumot,⁴⁽³⁵⁾ a neves bécsi katonai mérnökakadémiára kerül.⁵⁽³⁶⁾ Ezt az iskolát, a „K. k. Ingenieur-Akademie”-t 1803-ban, 64 növendék között osztályelsőként fejezi be. Augusztus 15-én felavatják és szeptember 1-én már mint mérnökhadapród kerül a mérnökkarhoz.

Abban az időben, amikor hazánkat az ausztriai önkény erőszakos, de fölötte ügyes politikája már-már osztrák tartományná süllyesztette, nem volt önálló nemzeti hadseregünk. Az a fegyveres erő pedig, ami volt, osztrák–német színezetű igazi dinasztikus hadseregeként állott fenn. A magyar ifjú tehát, ha a katonai pályát választotta élethivatásul, kemény küzdelem előtt állott, őrlődve magyar nemzetisége és császárisága között. Sokan elmerültek a császári sas mindent felörlő hatalmában és elveszték a magyarság számára, de akadtak számosan olyanok is, akiket csak magyar vérük vitt a katonai hivatás felé, szívükből azonban nem engedték kiölni hovatartozandóságuk érzetét. Ezek megmaradtak magyaroknak még akkor is, amikor egy, a magyarságra nézve teljesen idegen hadsereg kötelékében dolgoztak lelkesen, szeretettel, kitartással.

Mártony munkájára már fiatal korában kezdenek figyelni és egy évvel mérnökhadapródi kinevezése után, 1804. szept. 1-én elnyeri a főhadnagyi rendfokozatot; egyúttal Velencébe vezénylik, ahol a felvételi osztagnál, a Lazaretto nuovo erődítési munkálatainál tevékenykedett. Amikor Napóleon 1805-ben Velence ellen vezette hadait, Mártony Károly a chioggiai vonalakban működött Martonitz András őrnagy parancsnoksága alatt, aki Velence védelmét intézte. A veszített háború után, a pozsonyi béke értelmében Ausztriának át kellett adnia Velencét az olasz királyság részére, s az osztrák csapatok onnan meglehetősen gyorsan vonultak ki. 1806. január 15-én Chioggiát is kiürítették és Mártonyt ekkor Olmützbe irányították, majd 8 hónap múlva, szeptember 15-én Theresienstadtba helyezték át. Itt két éven át látja el a reá bízott feladatokat. Theresienstadtban nősül meg: 1808. január 7-én feleségül veszi Schanreck [314](#) Teréziát. [6\(37\)](#) Pár nap múlva, január 10-én másodosztályú századossá lép elő. Félév múltán (1808. aug. 16.) erődítési munkálatokra vezénylik Felső-Ausztriába, a Pyhrn-szorozshoz. Itt Fröhlich tábornagy mellett dolgozik, mint tábornoki tiszt, 1809. márc. 31-ig. Az 1809-es nehéz év azonban megköveteli, hogy a fiatalabb tiszteket a harc vonalban használják fel. Így kerül át Mártony is Jellachich tábornagy [7\(38\)](#) osztályához. Az előrenyomuló olasz alkirályt a császári sereg megkísérelte feltartóztatni, de a tökéletesebb francia vezetés csakhamar diadalmaskodott. A császári sereg azonban kemény dió. A kötelességtudásukról mindig híres magyar ezredek kitartanak s csak kemény harc árán adják át St. Michael-t. János főherceg Jellachich tábornagy hadosztályával Graz-ban kívánt egyesülni és evégből parancsot küld: „...amint teheti, siessen Graz felé.” Jellachich a parancsot teljesítette is, de útközben egy kereszttútnál összetalálkozott Serras és Durutte seregével és ahelyett, hogy kitért volna az ütközet elől, egész erejével harcra fejlődött. Először visszaütte ugyan az ellenfelet, annak második rohamát azonban nem bírta ki; a heves összecsapásban kb. 100 tisztet és hetedfélezer embert veszített.” [8\(39\)](#)

Ebben az ütközetben Mártony Lobming mellett 1809. május 21-én súlyosan meg is sebesül. [9\(40\)](#) A golyó szíve alatt fúródott testébe és a hátsó bordákban megakadt. Négy hónap alatt azonban már talpraáll és miután megkapta új beosztását Benczur mérnökkari ezredes osztályához, a szeptember és október hónapokat már a Dunaföldvárnál és Ercsinél építendő erődítési munkálatokban tölti el. A korai szolgálatba lépés azonban megbosszulta magát: a megakadt golyó vándorolni kezdett a testben és roppant fájdalmakat okozott. Mártony kénytelen volt kórházba menni. Félévig ápolták a prágai helyőrségi kórházban és elvégezték rajta azt a veszélyes műtétet, amely által azután megszabadult végre az ólomdarabtól. Felgyógyulása után előbb Brünnebe, majd 1812. nov. 15-én Olmützbe rendelték az erődítési munkálatokhoz.

1813. november 1-vel a báró Danno tábornagy alatt működő sereghez osztják be. Ebben a beosztásban Hünningen vára ostromában vett részt és az első és második váregyenköz közötti futóárkok kijelölését, illetve megépítését vezette. [10\(41\)](#) A béke 1814-ben helyreállván, augusztus 31-én megkapja a parancsot, hogy Bécsbe vonuljon. Szeptember 1-én már ismeri s új beosztását: a mérnöki főparancsnoksághoz kerül. [11\(42\)](#) Ez a beosztása sem tartott azonban sokáig, mert 1815. március 13-án János főherceg mérnökkari főnök segédtisztje lesz. Ugyanezen év július 1-én elsőosztályú kapitánnyá nevezik ki, de novemberben (16-án) már újra Bécsben találjuk, ahol a mérnökkari főigazgatósághoz osztották be. János főherceg annyira megkedvelte, hogy gyakran felkereste hivatalában, [315](#)sőt magánlakásán is és vele tudományos kérdésekről hosszasan elbeszélgetett. [12\(43\)](#)

Bécsi beosztása hosszabb ideig tartott. Felhasználta most tehát a nyugalmasabb időket, nekilátott kedvenc problémáinak megoldásához, kísérletezett és a továbbképzést elősegítő tanulmányokba fogott.

Különösen a gőzerő és a villamosság kötötte le figyelmét és e téren sok kísérletet hajtott végre. Feltétlen

híve volt a természettudományoknak, de azért tisztelettel emlékezett meg a többi tudományokról is, sőt még a költészetet is kedvelte. Ezek azonban csupán szórakozást jelentettek számára. Elfogult csak a filozófia iránt volt. Azt vallotta, „*hogy az emberi ész egyedül nem képes az alapokat feltalálni, csak a természet erőinek tökéletes ismerete után lehet annak kutatását megkísérteni.*”¹³⁽⁴⁴⁾ E mondatával egyúttal tökéletesen jellemezhető logikája is, mást nem is lehet várni egy természetvizsgálótól. Szigorúan ehhez tartotta magát, vitatkozásai folyamán is ezen az alapon állt. A vitákban mindig megőrizte hidegvérét, ami csak akkor hagyta el, ha okoskodó, mindent jobban tudni akaró ellenféllel került szembe. Ilyenkor kíméletlen volt, mert nem bírta elviselni a felületes közepszerűséget akkor, ha az beleszólt valamilyen szakkérdésbe anélkül, hogy értett volna hozzá. Ilyen volt az álláspontja, ha akár írásban, akár szóban kellett választ adnia valamely nyilvánvaló pöffeszkedésre. Egy alkalommal elolvastván Rotkirch tábornagy és tábornoki főnök értekezését, abban annyi hozzá nem értést látott, hogy nem tekintette a szerző magas rangját, hanem hogy egyrészt a tudománytalanság ellen védekezzék, másrészt, hogy megóvja a tudományt attól, hogy a hibás felfogás váljék úrrá, kíméletlenül megbírálta a tábornok dolgozatát. „*Egy laikus észrevételei az erődítésről*” című bírálatában még a címben is élesen odavágott.¹⁴⁽⁴⁵⁾ Ugyanilyen bírálattal illette a Linznél épített és tornyokkal ellátott tábornok is; szélhámoságnak nevezte és mint hasznavehetetlen alkotásnak, megsemmisülését jósolta.¹⁵⁽⁴⁶⁾

Ebben az időben erődítési tevékenysége leginkább a bécsi bástyák körül mozgott. Éveken át naphosszat járkált a várfalakon, vizsgálgatva, tanulmányozva azokat. Vizsgálódásai közepette állandóan foglalatostkodott kedvenc témáival, de közben megbízták más kincstári épületek stb. tervezésével is. Első nagyobb szabású építészeti műve a bécsi ágyucsőfúró műhely volt. Amikor ui. az ágyucsövek elavult módszerű öntésével felhagytak és a tömör csőnek mechanikai úton való kifúrását határozták el, Mártonyt bízták meg az épület kivitelezésével, valamint a gépek terveinek elkészítésével. Hosszú és terhes munkát jelentett ez a megbízás. A gépterveket Münchenbe küldötte gyártás végett, s míg azon dolgoztak, azalatt az épület is elkészült. A gépek hajtására vizierőt használt fel. A vizet a bécsújrhelyi csatorna szolgáltatta és ennek zúgóját is saját tervei szerint építette meg. Ahogy az épület elkészült, lázas türelmetlenséggel várakozott gépeire. Végre egy délelőtti folyamán megérkeztek azok, szerelőjükkel együtt.

Mártony munkája igazán kiváló volt: olyannyira pontosan készítette el a **316** gépek és az épület összefüggését, hogy semmiféle igazításra szükség nem volt. Még aznap délután elkészültek a szerelésekkel és kinyitották a zúgókat. A víz mozgásba hozta a gépet, a fúró forgott és a várt eredmény teljesen kielégítő volt. Némli simítás és teljes rendbehozatal után, már néhány nap múlva az ágyucsőfúró műhelyt ünnepélyesen is megnyitották és átadták a tüzérségnek.

A laktanyák rendes és amellet takarékos fűtése érdekében kétféle öntöttvas kályhát szerkesztett Mártony; terveit az udvari haditanács elfogadta és kivitelezésükre az engedélyt megadta.

A cs. kir. udvari haditanács számvevősege az 1822. évben számításokat végzett a katonai kórházak fűtőanyag szükségletére vonatkozólag. Ui. ezek az intézmények óriási összegeket emésztettek fel tüzelőanyagért. Schloisnigg főhadbiztos indítványára az összegyűjtött tapasztalatokat véleményadásra kiadták Mártony Károlynak, akinek kétféle takarékkályháját ugyanez a szerv már elfogadta. Mártony most beható tanulmány tárgyává tette a kérdést és véleményét nemcsak hivatalos írásban nyújtotta be, hanem mellékelte rögtön egy újfajta fűtőszerkezet tervrajzát is. A fűtőanyag megtakarítását a konyhákban kezdte. A főzésnél a gőz melegének felhasználását vélte alkalmasnak. Készülékét tehát úgy tervezte meg, hogy a gőzt csöveken a főzőkazán körül vezette, miáltal aránylag csekély mennyiségű tüzelőanyag felhasználásával nagy hőerőt ért el. Tervezetét az udvari haditanács felülbírálta és azt elfogadva a

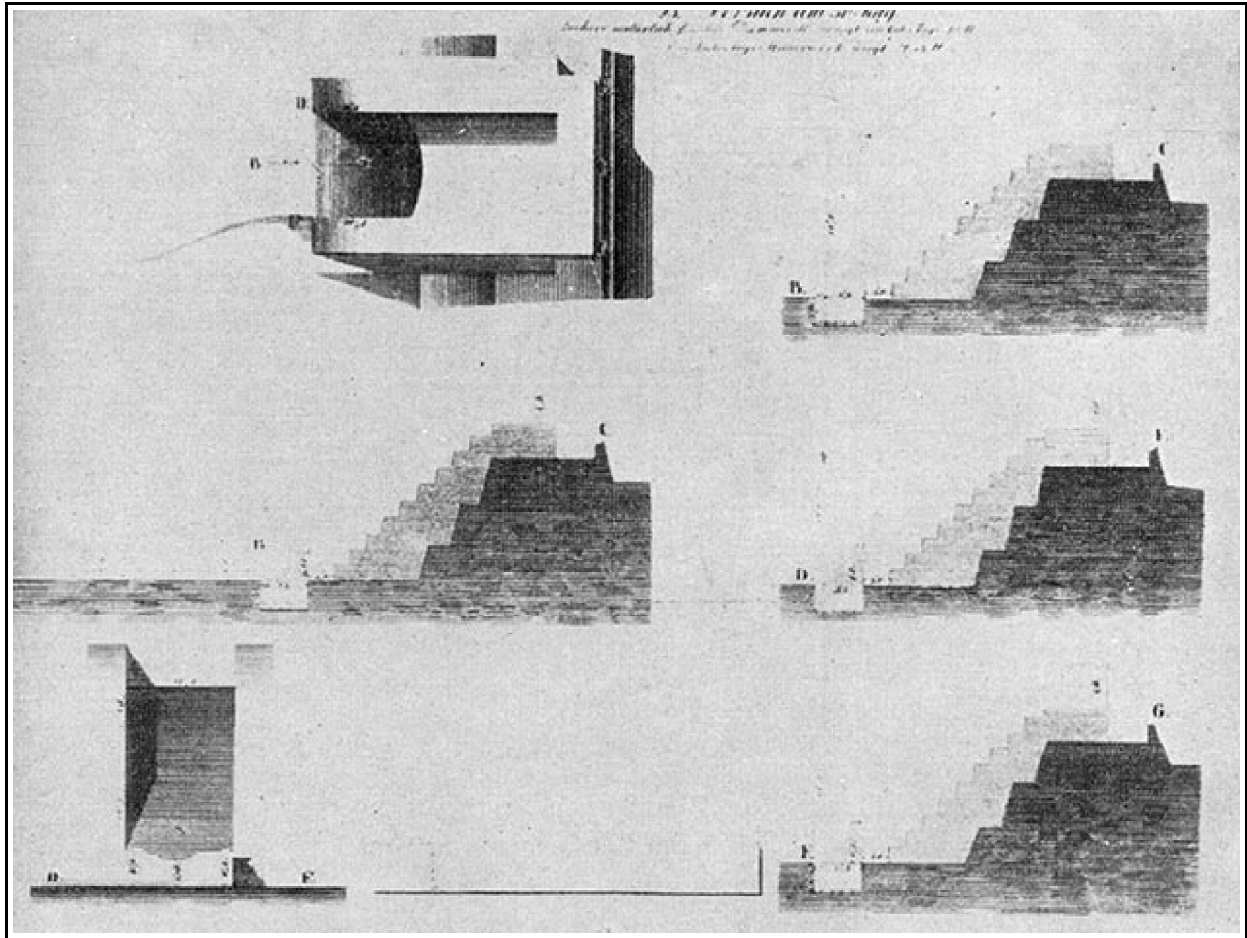
főzőkészüléket megcsináltatta.

Jól dolgozott az új főzőkészülék, de a maradiság mégis megásta a sírját: a szakácsok a sok csaptól, manométertől stb.-től annyira idegenkedtek, hogy egyáltalában nem akarták használni. 1839-ben már mint „használaton kívüli anyag”-ot egy elzárt helyiségben találjuk. De amit az osztrákok elmulasztottak, azt a franciák felhasználták. Egy francia, amikor a készüléket meglátta, azonnal megszerezte gyártási jogát és a francia kórházakban a készüléket alkalmazta. Mártony ezért a francia kormánytól 100 000 frank jutalmat kapott.

Mindezen tevékenységéért 1824. márciusában a Lipót rend lovagkeresztjére terjesztették fel, azonban I. Ferenc 1826-ban (júl. 8-án) csupán legmagasabb megalégedését fejezte ki.¹⁶⁽⁴⁷⁾

Az osztrákok 1824-ben fogtak neki, hogy az 1809. évi háború bombakárai következtében megrongálódott bécsi bástyákat rendbehozzák. Legelsősorban a kapuk jöttek tekintetbe és ezért sorra vették a Burgthort, Schottenthort, majd pedig a Stubenthort. Utóbbi kettőnél Mártony önállóan dolgozott és végezte a felelősségteljes munkát. „Ezen építkezésnél Mártony Károly minden alkalmat felhasznált, hogy a tudományos ismereteket kibővítse és a gyakorlatnak matematikai pontosságú alapot gyűjtsön.” Kísérleteket végzett a vakolatsávok szilárdságára, majd pedig a földnyomás nagyságának meghatározására.

Ezeket a kísérleteket azért végezte, mert Belidor¹⁷⁽⁴⁸⁾ addigi megállapításait az erődépítkezésre nézve hiányosnak vélte s igyekezett ezeket a hiányosságokat valamiképpen megszüntetni. Vizsgálódásai alapjának Coulomb legújabb eredményeit tekintette¹⁸⁽⁴⁹⁾ s törekedett az elmélet nyújtotta eredményeket a ³¹⁷gyakorlattal összhangba hozni. Ezek a kísérletek igen sok időt, de még több pénzt igényeltek. Mivel ezek egyike sem állt rendelkezésre a kellő mértékben, János főherceghez fordult, támogatását kérve, amit meg is kapott.

Földnyomás-kísérlet. Mártony: „Versuche über den Seitendruck der Erde” c. könyvéből (1828)

Általában az építkezéseknél, de főleg a várépítkezéseknél igen fontos annak a kérdésnek az eldöntése, hogy miképpen kell a falakat méretezni, hogy azok a föld nyomásának ellenálljanak. Már egy csekély vékonyítás is a falak méretében oly óriási idő- és pénzmegtakarítást jelent, hogy a legkitűnőbb építészek is foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Főleg a francia műszakiak (génie), akik nagyon sok várat építettek, különböző elméleteket állítottak fel, ezeket azonban gyakorlati kísérleteknek kellett követni. János főherceg 1826. szept. 21-én kelt, 3084 sz. rendeletével parancsot adott, hogy ilyen irányú kísérletek végeztesse az az irányításával Mártony mérnök-örnagyot bízta meg. Ő maga mellé segítségnek Dierkes mérnök-századost és Reuter mérnök-főhadnagyot kérte. Ugyanezen évben és a rákövetkező év telén megszerkesztették a szükséges műszereket és általában megtettek minden előkészületet, hogy a kedvező időjárás beköszöntével egész sor kísérletükhöz hozzáfoghassanak. Ez sikerült is és e révén a kapott feladat teljes mértékben és amint remélni lehetett, kielégítő eredménnyel megoldást nyert. Kiterjedtek a kísérletek különféle földfajtára (televény, homok, agyag és murvára, szárazon és nedvesen, lazán és 318döngölten). Meghatározták a különböző földek súlyát, kohézióját, surlódását. 1827. május 30-án pl. nagyszabású kísérletet végeztek laza televényfölddel, annak a falakra gyakorolt hatását illetőleg. Ez már a 23. kísérlet volt, addigi tapasztalataik igazolására. A kísérlet a következő módon történt:

A fővezet árkában még álló, de falától megfosztott erődfal (tenaillon) előtt a Skót bástya jobb szárnyán

egy 12 láb hosszú, 18 láb magas száraz téglafalat emeltek. Ez 3 lábnyi mélységben szilárd anyagon állt, mégis alátétet adtak. A ledöntendő falat külső és belső „dossirung” (rézsüvés) nélkül, egészen függőlegesen húzták fel és erősségét itt a kísérletekkor a laza föld addig talált nyomása szerint számították ki. Ez 42 láb volt. A falhoz felhasznált téglák teljesen újak voltak, az erőd téglagyárából. Ezeknek még a jelzéseit is leverették, hogy biztosabb felfekvésük legyen. Az oldalfalakat, hogy a földet tartsák, régi téglákból úgy építették fel, hogy azok a ledöntendő fal leghátsó élét érintették, és így annak mozgása volt, anélkül, hogy a végein surlódás állhatott volna elő. Ezeket az oldalfalakat még 6 lábbal magasabban, tehát 24 láb magasan készítették, elől 45°-os lejtővel, hogy a feltöltést addig lehessen emelni, ameddig szükséges volt a falat ledönteni. Feltöltésre a tenailon földjét használták fel, tiszta televény földet. Ennek egy köbmétere 67 font súlyú volt, természetes hajlásszöge pedig 39°. – Május 27-én az alapot falazták, 28–29-én a fal mindkét oldalfallal 18 lábnyi magasságban elkészült; mögötte mindazonáltal 3 lábnyira a fallábazattól távol a földet lazán feltöltötték és lépcsővel látták el. 30-án, hogy a feltöltést mielőbb befejezzék, állványokat készítettek elő. Ezek magassága 27 láb volt a fal lába fölött. Az állványokról öntötték le a laza földet az előző nap előkészítetteknek befedésére és soronként, gereblyével kiegyenlítették, de úgy, hogy az e munkára kijelölt munkások közül egyiknek sem volt szabad a legnagyobb nyomás prizmájába átlépni. A feltöltést reggel 6 órakor 120 emberrel kezdték meg és 9 órára 18 láb magasságra befejezték. Amint a feltöltés így módon a 12 láb magasságot elérte, és ettől kezdve a természetes hajlásszög alatt 18 láb magasságot ért el, az egész fal kissé előrehajolt. Az eltérés a függőlegetől fenn 0,05 lábnyi volt. Mikor a feltöltés egészen a falmagasságig ki volt egyenlítve, az eltérés fenn 0,46 lábnyi volt. A fal hajlása az alaptól kiindulva egyenes vonalú volt, sehol sem volt felfedezhető kihasasodás vagy törés. Az elülső és külső rések szorosan zártak, ezzel szemben a hátsók kissé nyitva voltak. Ennek a körülménynek, amely egy száraz falnál nem kerülhető el, tulajdonítható a némileg korábbi és azután erősebb mérvű elhajlás. Hogy azonban a fal elhajlott, amikor a feltöltés a meghatározott magasságot elérte, bizonyítéka annak, hogy tényleg nem volt erősebb, mint hogy éppen csak a nyomást kiegyensúlyozza. Ebben a helyzetben hagyták állni a falat délelőtt 9-től délután 5-ig. A felső eltérés ebben az órában, 0,6 láb volt, az egész földtömeg ülepedése pedig 0,5 láb. Délután 5-kor kezdték meg a túlemelést. 120 ember állt e célból rendelkezésére; ezek a feltöltést úgy végezték, hogy az rétegenként növekedett; abban a mértékben, ahogy a feltöltés magasabb lett, hajlott el a fal is mind jobban. Az eltérés a függőlegetől fenn mérve a következő volt:

1,0	emelésnél	0,7	láb
2,0	emelésnél	0,8	láb
2,5	emelésnél	0,9	láb
3,0	emelésnél	1,0	láb
3,5	emelésnél	1,1	láb
4,0	emelésnél	1,5	láb

3194,5 lábnyi túlmagasodásnál történt meg a leomlás; a fal lábazatánál fekvő téglák elülső éle már lassan szétnyomódott.¹⁹⁽⁵⁰⁾ A fal egy darabban omlott le úgy, hogy az elülső legalsó éle körül megfordult és anélkül, hogy kihasasodott vagy megtört volna, egyben maradt, amíg csak földet nem ért. A legnagyobb

nyomás prizmájának alapvonala átlagban 10,77 lábnyi volt, vagyis egyezett a kísérletekkel és Prony elméletével, amely hasonló körülmények között 10,73-at ad meg.²⁰⁽⁵¹⁾ A kísérletnél János főherceg is részt vett, több mérnök és mérnökkari tiszt társaságában.²¹⁽⁵²⁾

A Skót bástya már a fenti és hasonló kísérletek révén nyert eredmények és tapasztalatok felhasználásával épült fel. Az építkezésekkel természetesen igen sok rombolás is velejárt. Így pl. a védgátakat (ravellins) mind lebontották. A bontásokat robbantás útján eszközölték. Amikor a mérnökakadémia erődítéstani tanára, Hauser őrnagy erről értesült, felhívta Mártony őrnagy figyelmét egy új francia találmányra, amelynél a furt akna kútjában nem fejlődik fojtólég és oda azonnal, minden veszély nélkül be lehet hatolni. Addig ui. az aknák meggyújtásához ún. gyújtótömlőket (Zündwurst.) használtak. Ezek hosszú vászoncsövek voltak, puskaporral megtöltve. Amikor ezt a gyújtótömlőt meggyújtották, a puskapor csak lassan lobant fel és az egész hosszú aknát ellepte fojtóléggel. A francia feltaláló gyutaccsal ellátott készüléket ajánlott. Mártony bizalmatlan volt az új eljárással szemben és akkor volt hajlandó a kísérletet ezzel végrehajtani, ha az udvari haditanács beleegyezését adja. Amikor a hozzájárulást megkapta, 1827. nov. 27-én megkezdte a kísérletet. Az előkészületeket már jó előre elvégezték és a robbantást délután 1/2 4-re tűzték ki. Az aknához vezető tárna alját végig égő faggyúgyertyákkal tüzdelték tele, hogy a fojtólég esetleges jelenlétét a gyertyák kialvása révén észlelhessék. Mártony ui. teljességgel meg volt győződve afelől, hogy a fojtólég itt is megjelenik. E robbantásnál csak néhány érdekelt szakember jelent meg, mint pl. Hauser őrnagy, Keresztessi kapitány (a mérnökakadémián a katonai rajz tanára), Reuter főhadnagy és Brzezina aknász-százados. Már csak néhány perc választotta el az akna robbantásától, amikor János főherceg küldönc útján Mártonyt magához kérte a bástyára és a robbantás felől érdeklődött. Mártony ismertette a főherceggel az eljárást; az engedélyezte a robbantást, s Mártony jelt adott az akna meggyújtására. Az akna tényleg azonnal robbant is. Óriási por- és füstfellegek szálltak a magasba, majd a felrobbantott anyag szépen visszahullt a robbantási tölcserbe. Ezt akarattal tervezték meg így, mivel kíváncsiak voltak arra, hogy a visszahulló anyag nem nyomja-e vissza a fojtóléget a tárnába. Amint a visszahulló anyag robaja is elült, Mártony a főhercegtől engedélyt kért a távozásra és sietett le a robbantás színhelyére. A bejáratnál meglepetten látta, hogy egyetlen tiszt sincs jelen. Ezek ui. az eredményt be sem várták, hanem azonnal a tárnába hatoltak. Mártony levetette kardját és a tisztek után sietett a tárnába, kiabálva, hogy forduljanak vissza. Ő maga sem sokáig haladhatott előre, mert látta, hogy a gyertyák lángjai egymás után kialszanak és a fojtólég 320szaga is megütötte az orrát. Visszafordult, de már kint aléltnan összerogyott. Amint újra magához tért, rögtön átlátta a szerencsétlenség egész nagyságát: a vigyázatlan tisztek oly mélyen hatoltak be a tárnába, hogy a fojtólég terjedése gyorsabb volt, mint azoknak visszafelé való menekülése és ott bent elájulva a fojtólégtől életüket veszítették.

Mártony által tervezett gázálc. 1830.
(Tud. gyűjt. 1831.)

Most megkezdődött a mentés idegrázó munkája. Orvosokért, vízért, fáklyákért küldöttek. Közben egy bátor katona behatolt a tárnába, de sikertelenül tért vissza. Utána többen is megkísérelték a behatolást, míg végre Brzezina századost sikerült kihozniok. A többi tisztek mélyebben rekedtek bent a tárnában. A legénység közül is többen összeestek a tárnában és most ezeknek a kimentéséhez kellett látniok. Közülük is többen életüket veszítették. Egy utászcadét háromszor tett kísérletet a behatolásra, de végül is odaveszett. Reggel 4 órára sikerült kihozni az utolsó halottat is, Hauser őrnagyot. Ekkor már több vakmerő katona feküdt holtan a tárna bejárata előtt. Csupán Brzezina százados életét lehetett megmenteni. Mártony előtt három jóbarátja feküdt holtan. Mélyen le volt sujtva. A szerencsétlenül jártakat harmadnapra nagy katonai pompával kísérték utolsó útjukra, 3 kocsi a tiszteket, 2 a legénységet vitte. Áldozatul estek a könnyelmű hitnek, mert Hauser vakon bízott a sikerben, és így nem vártak addig, míg a gyertyalángokon észreveszik a fojtólég jelenlétét, hanem vakon behatoltak a tárnába. Mártony őrnagy az eset után ágynak dőlt, testileg-lelkileg megrázta a szomorú esemény. Bátor, önfeláldozó tettéért december 27-én kelt legmagasabb határozat értelmében elnyerte a legfelsőbb elismerést.

Még alig lábadozik, máris nekiül a munkának és megírja eddigi kísérleteinek eredményeit, és amint elhagyja

a betegágyat, munkáját benyújtja János főhercegnek. A főherceg azt kitűnőnek találván állami költségen ki is nyomatta és 1828-ban a könyv Bécsben megjelent „Versuche über den Seitendruck der Erde” címen.¹⁹⁽⁵³⁾

Már betegágyán gondolkodott azon, hogy ilyesfajta szerencsétlenségeket el lehetne hátrítani azáltal, ha kellőleg megszerkesztett légzőkészülékkel rendelkeznenek. Amint a földnyomás vizsgálatainak eredményét elméletileg is elkészítették, nyomban hozzáfogott, hogy olyan készüléket szerkesszen, amelynek segítségével minden veszély nélkül be lehet mégis hatolni a fojtó gázokkal telített helyiségekbe. Ily töprengések közepette érte az udvari haditanács felszólítása, hogy készítsen valamiféle mentőkészüléket hasonló szomorú esetek elkerülésére. Nem sok idő múlva a mérnökkari főhivatal pályázatot hirdetett (1830-ban) oly készülék szerkesztésére, amelynek segítségével rossz, mérgezett levegőjű helyiségben is veszélytelen közlekedés biztosítható. Mártony tehát megkezdett tervezését több-kevesebb megszakítással igen erélyesen folytatta, és amikor 1830-ban a mérnökkari 321 főhivatal pályázati felhívása megjelent, munkájával voltaképpen már el is készült.

A készülék öntöttvas szelencéből állott, amelybe sűrített levegő került. Ezt a tartályt a háton kellett vinni és onnan két cső vezette be a friss levegőt abba a bőrből készült és üveg szemnyílásokkal ellátott álarcba, amely a fejet teljesen és légmentesen beborította. Hogy van-e még kellő mennyiségű jó levegő a tartályban, azt egy síp segítségével könnyen ellenőrizhette az álarc viselője, s ha a szelep már gyengén sípolt, akkor azonnal vissza kellett térni a szabad levegőre.

Elkészült szerkezetének rajzát és leírását benyújtotta a mérnökkari főigazgatósághoz és az, 1830. október 11-én tartott általános vegyes vizsgálat alapján a készüléket elfogadta, elismerve, hogy a kívánt célnak tökéletesen megfelel. A kormány pedig elrendelte, hogy a készülék az árkász osztályok részére, továbbá a mérnökkari igazgatóságoknál, mint előírásos szerelvény, beszereztessek. A készüléket a bécsi tűzoltóknál is rendszeresítették; ott is igen jól bevált. Kőszeghy Mártony Károly tehát ezzel a készülékével 130 évvel megelőzte a gázálarcot.²²⁽⁵⁴⁾ (3. ábra)

1832. aug. 2-án Mártony elnyeri az alezredesi rangot. A térképfelvételi osztályhoz került Brixenbe. Itt a mai Franzensfeste helyét és környékét szintvonalas ábrázolású modorban feltérképezte, mert Brixen és Mühlbach között erődítési munkálatokat kellett vezetnie (4. ábra). A mühlbachi szorosnál az erődítéseket hamarosan befejezte és utána, 1833. febr. 8-án Scholl tábornagy főfelügyelete alatt megkezdte a fontos franzensfestei erőd építését. (A mühlbachi erődmunkálatainak befejeztekor újra legfelsőbb elismerésben részesült.) Az erőd építése igen hosszú ideig tartott, azonban 5 év alatt mégis teljesen elkészült. Mártonyt 1838. júl. 1-vel ezredessé léptették elő. Augusztus havában I. Ferenc meglátogatta az új erődöt és 18-án felavatta, mikor is Mártonyi megkapta a Lipót rend lovagkeresztjét. A még hátralévő kisebb munkálatok folyamán, melyek 1839 tavaszáig tartottak, Mártony ott maradt erődje mellett és irányította az építkezéseket. Március havában visszahelyezték Bécsbe a mérnökkari főigazgatósághoz, de már áprilisban János főherceg kívánságára kinevezték az aknászkar parancsnokává. Így került Hainburgba, Magyarország közvetlen szomszédságába. Ekkor igen gyakran átrándult Pozsonyba és élvezi régi hazáját. Ez idő alatt nagyobb figyelmet szentel a magyar politikai életnek, mely akkoriban eléggé viharos volt. „Magyarjaink tudják, hogy mit akarnak és ezért célt érnek” – mondogatta igen gyakran.

Hainburgban, ahol 1845-ig szolgált, igen sok kísérletet végzett az aknarobbantásokkal, különféle anyagú földben. Kikísérletezte a francia sziklarobbantást is, ami az első ilyen nemű kísérlet volt Ausztriában.

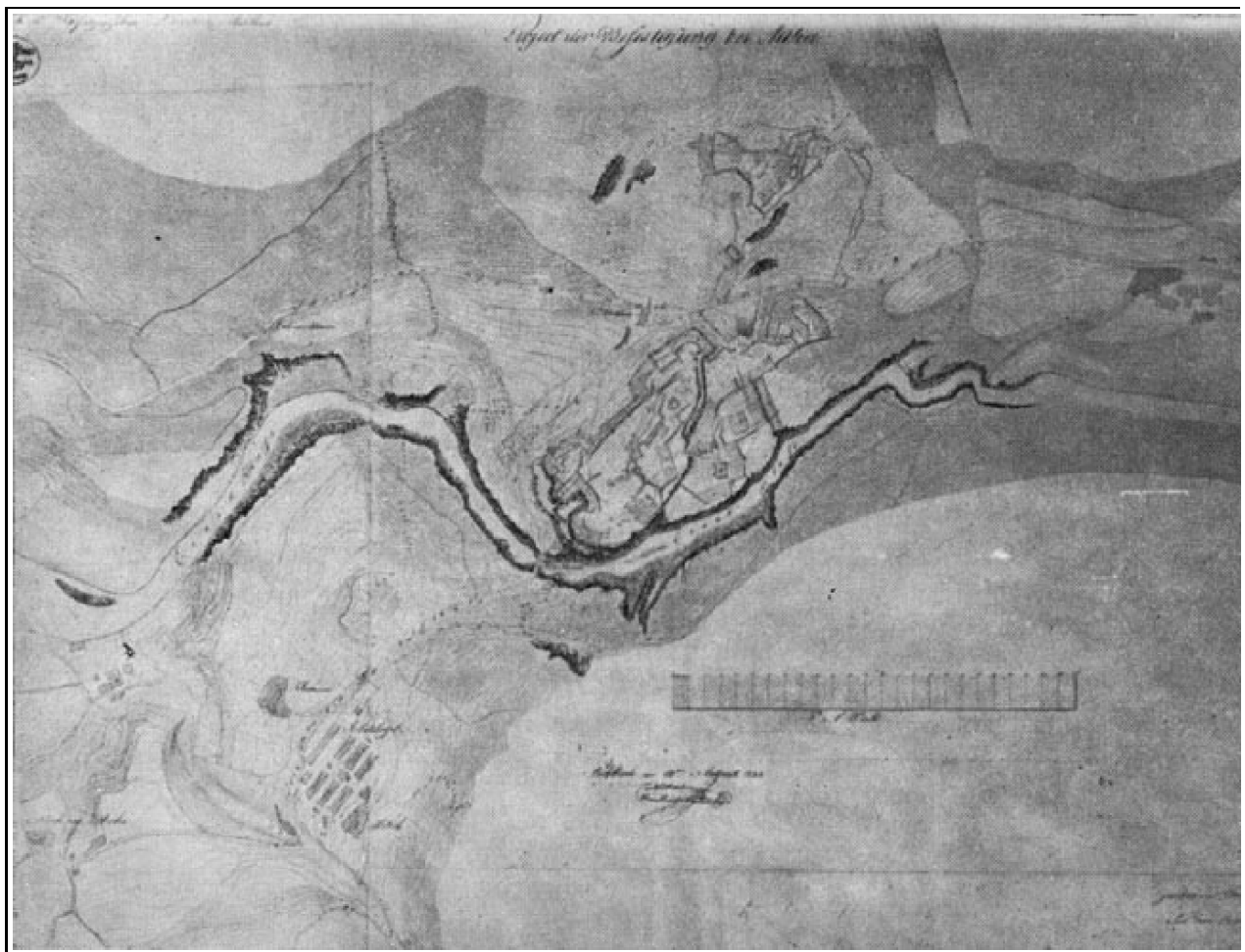
1845. szept. 19-én tábornokká léptették elő és egyben Brünnbe helyezték, ahol átvette a Morvaország és Szilézia feletti erődítési parancsnokságát. Itt éri nagy gyászja: elveszíti hitvesét, akivel 39 évig élt boldog

házasságban. (1847. márc. 23.)

[322](#)1847. december hó 21-én a Magyar Tudományos Akadémia Gyöngyi Sándor, Vállas Antal és Kiss Károly ajánlására külföldi tagnak választja meg és erről levélegileg értesítik. Mártony örömmel vette tudomásul megválasztását és már székfoglaló előadásával is foglalkozott, de a beállott politikai zavarok ennek megtartásában megakadályozták.

1848. június 13-án kinevezték a pétervárad erőd parancsnokává. Éppen utazni készült Brünnből új állomáshelyére és poggyászát csomagolta július 21-én, amikor bőröndjeire való lehajlás közben rögtöni halált okozó szélütés érte.

Végigtekintve munkás életét, büszkeséggel látjuk benne a magyar alkotóerő megnyilatkozásait. Találmányai és munkái egytől egyig nagy jelentőségűek és mindegyikkel az emberiség javát kívánta szolgálni. Magyar volt és nekünk magyaroknak kötelességünk néki emléket állítani, emléket, mint magyarnak és mint tudósnak egyaránt. [23\(55\)](#)

Mártony Károly szintvonalas térképe Brixen környékéről, 1833.

323 Dávidházy István: Gruber József soproni tanító (1828–1878) naplói

Gruber József soproni tanító neve tudomásom szerint kétszer fordult elő eddig a helytörténeti irodalomban.¹⁽⁵⁶⁾ ²⁽⁵⁷⁾ Ezek a Gruber működésének egy-egy részletével foglalkozó tanulmányok indítottak arra, hogy hű képet próbáljak rajzolni a soproni múlt ezen életében félreismert és mellőzött, halála után pedig elfelejtett alakjáról.

A levéltári és anyakönyvi kutatások alapján következő adatok állnak rendelkezésünkre. Gruber 1828. február 8-án született Sárvárott, egy több generáción át ott élő timárcsaládból. Apját, aki 1840-ben elszegényedve halt meg, szintén Gruber Józsefnek hívták. Anyja neve Scheffer Magdolna volt.³⁽⁵⁸⁾ Gruberné még férje életében fiával visszaköltözött szülővárosába, Sopronba,²⁽⁵⁹⁾ ahol a Scheffer család a 17. század óta posztósmesterséget folytatott.⁴⁽⁶⁰⁾ Gruber itt 1839-ben a líceum növendéke lett és az maradt 1850-ig. Közben tanulmányait félbeszakítva, 1848–49-ben báró Scotti őrnagy gyermekei mellett nevelői állást töltött be. 1850-ben útlevelet kért és kapott, hogy tanulmányait a bécsi K. K. Protestantische Theologische Lehranstaltban folytathassa. A Soproni Állami Levéltárban őrzött útlevelekérvény és a hozzá csatolt iratok⁵⁽⁶¹⁾ szerint Grubert a hatóság politikailag megbízhatónak tartotta:

„Während der Wirren im Jahre 1848–49 hat er sich der Erziehung der Baron Scottischen gewidmet, folglich an den politischen Bewegungen keinen Antheil genommen.”

Megtudjuk továbbá, hogy Gruber anyja szegény özvegyasszony, aki kézimunkázásból él, nagybátyjától, Gruber János György pinkafői tímármestertől örökölt 1691 forint 4 krajcárnyi tőkéjének kamatai nem fedezik szükségleteit. Bécs után Gruber a jénai egyetemen folytatta tanulmányait, de nem szentelték lelkésszé, mert már 1853-ban anyja és a soproni evangélikus egyház a tanítói állás elnyeréséhez szükséges politikai megbízhatósági bizonyítványt kért számára a városi tanácstól.⁶⁽⁶²⁾ Ezt az állást töltötte be Gruber 1878. december 30-án bekövetkezett haláláig.⁷⁽⁶³⁾ Irodalmi működésének Szinnyi által nyilvántartott részét Csatkai Endre, néprajzi munkásságát Karl M. Klier ismertette.²⁽⁶⁴⁾ ¹⁽⁶⁵⁾ Tudjuk azt is, hogy Révész Imre számára 1852-ben összeállította az 1550-től 1850-ig ³²⁴Jénában tanult magyarok és erdélyiek névsorát, aki azt a Történelmi Tár 1852-es évfolyamában tette közzé.⁸⁽⁶⁶⁾

Ennyi az, amit az ismertett források alapján Gruberről megtudnom sikerült. Tudtam azonban, hogy a háznak a padlásán, amelyben gyermekkoromat töltöttem, van egy könyvekkel teli láda és azt is hallottam, hogy a könyvek nagy része Gruber hagyatékából való. Amikor a könyvek katalogizálásának nekiláttam, nagy örömmel tapasztaltam, hogy nem mindennapi érték hevert háborítatlanul nyolcvan évig a padlásán. A láda 225 kötet könyvet és 18 Gruber által kézzel írt kötetet tartalmazott. A könyvek megjelenési idejük szerint 1686-tól a 19. század végéig, tárgykörük szerint teológiai, történelmi, életrajzi, politikai-közgazdasági, természettudományi, pedagógiai művekre, valamint folyóiratokra, tankönyvekre és katalógusokra oszlanak. Közülük legértékesebb P. C. B. Han-nak valószínűleg Münchenben, 1686-ban megjelent háromrészes, metszetekkel illusztrált magyar tárgyú műve. Az első rész, amelynek címe, valamint 1–10, és 15–16. oldala hiányzik, Magyarország őslakóival, a magyar őstörténettel Géza fejedelemig bezárólag, Magyarország földrajzával, hadügyi és politikai állapotával foglalkozik. A második rész a magyar királyokat tárgyalja és a következő címet viseli: „Kurze doch ausführliche

Chronologisch–Historische Erzählung aller Christlichen Könige in Hungarn, deren an der Zahl von Stephano dem Ersten bis auf jetzt regierenden Leopoldum, inclusive 45 naccheinder regieret haben vornehmste Gross Thaten Absterben und Nach–Ruhm betreffend.” A harmadik rész címe nem kevésbé terjedős: „Anhang Oder Erzählung Sonder – und wunderbarer Hungarischer Kron – Geschichte; wie nemlich solche für heilig gehaltene Königliche Kron von Rom nach Hungarn gesandt worden. Was sich dann auch ferner von einer Zeit zur andern Meld–Merk – und Wunder–Würdiges damit ereignet und zugetragen hat.”

A könyv, amely valószínűleg a felszabadító háborúk során Magyarország iránt megnyilvánuló érdeklődés hatására íródott, helytörténetileg annyiban érdekes, hogy a város Thököly előtt való meghódolását és az azzal összefüggő eseményeket a Csányi-féle krónikától némileg eltérőleg adja elő.

Gruber eddig ismert egyetlen könyvalakban megjelent műve, a „Die Pädagogik des Kindergartens und der Bewahranstalt. Kritisch–practisch dargestellt. Berlin, 1869.” több példányban volt a ládában fellelhető. A korát megelőző szociális és pedagógiai elveket valló könyv ismertetése és méltatása szakértő pedagógus tollára vár. A szerző jellemzésére csupán a következő idézetet ragadom ki:

„Aehnlich diesem Spiele ist das unter dem Namen: „Jud, Jud ich steh auf deiner Statt.” Zur Vermeidung alles nationalen Haders spiele man den Wassermann” (16. o.)

Az a tény, hogy az általam megtalált könyvek közül a többkötetes művek hiányosak és a pedagógiai munkák száma, Gruber széleskörű pedagógiai olvasottságához viszonyítva csekély, arra enged következtetni, hogy Gruber hagyatékának felosztását szakértelem nélkül, darabszámra végezték.

A kéziratok sorában az első egy keménytáblás 11 × 18 cm nagyságú, 214 számozott oldalt tartalmazó könyvecske, amely a következő címet viseli: „Gedichte des Joseph Gruber. Als Syntaxist wurden sie gedichtet.” Az 1844–45-ben íródott versek jórésze valószínűleg megrendelésre készült alkalmi felköszöntővers, amelyek közül az érzés őszinteségét tekintve messze kiemelkednek [325a](#) „Zum Namensfeste meiner geliebten Mutter” cím alatt összefoglalt ciklus költeményei. Ezek egyikéből való a következő idézet:

*Da mögen fast all Freunde und Verwandte
In ihrem Gold und Glanz herumtreiben
Ich neid sie nicht, nur unsre treuen Bande
Solln viele Jahre unauflöslich bleiben.*

Ez a pár sor is mutatja, hogy már a tizenhatéves Gruber is kívülállónak érezte magát a kispolgári jólét különböző fokain elhelyezkedő soproni ismerősei és rokonai körén. Később – mint látni fogjuk –, amikor rájön arra, hogy kimagasló műveltsége ellenére sem erkölcsi, sem anyagi siker nem jut osztályrészéül, gyűlölni fogja környezetét, amely élete végéig nem látott benne egyebet jómódú polgárok elszegényedett és izgága rokonánál.

Időrendben a versek után egy vaskosabb kötet következik, amelynek címlapján kalligrafikus írással ez olvasható: „Telemach kalandjai. Francziából fordítja Gruber József. Január 11-kén 1849.” Az elég jó magyarsággal írt fordítás 543 oldalra terjed.

Mint az előzőekben említettem, Gruber 1852-ben a jénai egyetemre kerül. Ennek írásbeli nyoma öt vaskos kötet teológiai jegyzet Rückert, Hase és Schwarz professzorok előadásairól és a „Neuer Schreib =

Almanach für das Grossherzogthum Sachsen–Weimar–Eisenach auf das Schaltjahr 1852.” lapjaira írt naplószerű bejegyzések, amelyekből egy párat közlök. A megérkezésről így ír Gruber:

„Ma jöttem Unger barátommal Lipséből Jenába, óhajtasaink helyére. Roth meg Palcsó eleibénk jöttek.” (1852. IV. 20.)

Tanulmányairól:

„Ma bevégzé Hase az újkor egyházi történetét. Előadása jeles, mondanám elbájolónak. Azért végzé olly korán, mivel Olaszhonba fog utazni. (1852. VIII. 14.)”

„Heute hielt ich Katechese im Katech. Seminar über 1. Mos. 27. u. Isaaks Segen. ...Das Urtheil von Dr. Schwarz fiel im Ganzen günstig aus.” (1852. XII. 11.)

A tanulmányok mellett a társaséletre is marad idő. A Jenába került diák a környékbeli evangélikus papi családokhoz lesz bejáratos, diáktársaival kisebb-nagyobb kirándulásokat tesz, bálókba jár.

„Ma el voltunk hiva Cunitzba. ...A papnál játszottunk mindenfélét. Zálogjáték. Kevés csók. Éjjélkor Jenába megérkezénk.” (52. XI. 20.)

„Este álarcos bálba mentem, melly a német-ház című fogadóban tartatott. ...Bertha is ott volt. Igen jól mulattam, sokkal jobban mint a rózsabálban. Berthával sokat táncoltam s mulattam. 4-kor reggel haza mentünk. Bertha édes kedves lányom!” (1853. II. 17.)

„Pünkösd első ünnepe. Reggel elmentünk 8-kor mi 4 magyarok (Unger, Torkos, Holbok, Gruber) és két anhalti fiú, mind a 6 theológus, Lichtenhainba.” (1853. V. 15.)

Grubert mint említettük a Bach-rendszer hatóságai politikailag megbízhatónak tartották. Kérdés, nem változtatták volna-e meg véleményüket, ha a következő sorok szemük elé kerülnek:

„Károl Frigyes weimari herceg 35 éves uralkodási ünnepélye. Sok fény, kevés értelem.” (1853. VI. 15.)

A szegény özvegy fia nem tanulhatott tovább. Ott kell hagynia Jenát, az egyetemet, az ismerősöket:

„Knabel őrnagy urral elmentem Dornburgba; ott találtuk a Camburgiakat. Beszélgettem sokat Paulinával. Én levert valék. Hogyne! Talán sohse látom őket az életben.” (1853. VIII. 21.)

A hazafelé vezető út, amely 1853. VIII. 27-én vette kezdetét, Hallén, Lipscsén, Drezdán át vezet, ahol a naplóban többször említett Holbok és Thiering nevű [326](#)barátainál szállt meg Gruber. Az osztrák rendőrállam, amely mindenkit és mindent, ami külföldről jött, gyanakodva fogadott, Grubernak sem késett megmutatni, hogy milyen országba érkezett:

„Reggel 6-kor el Lipséből. 10-kor Dresdában várás 2-öig. Azalatt ballagtam. Aztán el Bodenbachig (határállomás, ma Podmokly C. S. R.) Átvizsgálás. Prágában 1/2 10-kor este. 2-dik átvizsgálás. Egy madárkereskedővel betértem a 3 Karpfenba.” (1853. IX. 2.)

Az utolsó bejegyzés Bécsben kelt:

„2/4 7-kor megérkezénk Bécsbe. Oedenburg nevű fogadóba. 9 után felkerestem T. Délután séta vele s gyermekével Dornbachba. 7-kor haza.” (1853. IX. 4.)

A kéziratok sorát 11 darab 11 × 18 cm-es könyvecske zárja be, amelyeket szerzőjük, a tanítónak lett teológus tanévről tanévre vezetett és amelyekbe kezdetben csak óravázlatait, később az iskolával, saját és környezete életével összefüggő eseményekről alkotott – sok esetben lesújtó és elkeseredett hangú – véleményét jegyezte fel. Az alábbiakban az egyes kötetekből közlök részleteket, amelyek alkalmasak arra, hogy az olvasó képet alkothasson magának szerzőjükről és azokról a helytörténetileg még kellőképp fel nem tárt évekről, amelyekben a naplók íródtak.

1853–54. A kötet öt részre oszlik. Az egyes részek a vallásitanítás, német beszéd- és értelemgyakorlat és a magyar nyelv óravázlatai, a megoldandó házi feladatok és a könyv nélkül megtanulandó versek és mondások. Feltűnő, hogy a számtani oktatás nyoma csak a házi feladatokban található. Magyar nyelvtanítás az év folyamán 32 esetben volt, az ehhez szükséges Erdélyi-féle fali olvasótáblákat Gruber saját költségén szerezte meg. Az év végén Gruber megállapítja, hogy sokat és becsületesen dolgozott, az eredmények felől azonban kétségei vannak és ennek okát a következőkben látja:

„Hätte ich nur eine Klasse zu unterrichten gehabt, dann würde ich mehr geleistet haben. Allein bei der herrschenden Unordnung im Schulbesuche, bei den verschiedenen Altersstufen, denn ich habe Kinder vom 6–11 Jahre, de kann der redlichste Fleiss keine glänzende Resultat liefern.” (1854. VI. 9.)

1854–55. Az előző évi kötettel szemben változás a beosztásban mutatkozik, amennyiben az óravázlatok nem tantárgyanként, hanem tanítási napokra osztva találhatók. Az évvégi vizsgáról szóló beszámolóban találkozunk először a lekiicsinylő „Pfaff” szóval, amellyel Gruber későbbi naplóiban egyházi elöljárói közül legtöbbet illetni szokott:

„Dem gnädigen Herrn Inspektor gefällt überhaupt nichts von alledem, was ich lehre und wie ich lehre Ich hasse den Pfaffen, das hat er vielleicht schon in meinen Mienen gelesen, darum kann er mich nicht leiden.” (1855. VII. 15.)

1855–56. Ez a kötet a tanulmányi évet megnyitó bevezetéssel és az egyes óravázlatok közé esetenként beiktatott „Schulchronik” című feljegyzésekkel bővült. Az alábbi két idézet meggyőzően tükrözi Gruber haladó, humanista felfogását:

„Ruhem darf der Lehrer nie. Welcher ruhet, bleibt zurück, macht also keinen Fortschritt.” (1855. IX. 1.)

„Ich muss hier eine Erfahrung aufzeichnen, welche wert ist näher erwogen zu werden. Man spricht hier gewöhnlich von den Kindern der Hauer und Ochsenbürger als ob sie roh und ungesittet wären. Das ist ein Vorurtheil, welches ich in seiner Nichtigkeit und Niedeträchtigkeit zu Schande machen will.” (1856. III. 3.)

327 1856–57. Helytörténetileg említésre méltó feljegyzés kettő akad ebben a kötetben. Az egyikből megtudjuk, hogy a soproni szüret a filoxéra pusztítása előtti időkben a mai időpontnál kb. három-négy héttel későbbre esett. A szüret alatt a tanítás szünetelt. (1856. X. 24.) A másik feljegyzés a Halász utcai evangélikus árvaház és iskola alapításáról szól. (1857. IV. 20.)

1857–58. Először ebben a kötetben találunk feljegyzést a később rendszeressé vált iskolai kirándulásokról, amelyek az Edlerbrunnen nevű kúthoz vezettek. Külön érdekessége a kirándulásról szóló leírásnak, hogy az iskolásgyermek által játszott játékok felsorolását is magában foglalja. Ebben a kötetben találjuk a már említett árvaház és iskola alapításáról szóló beszámolót is. (1858. VII. 1.)

1858–59. Ez a kötet az előzőkkel szemben egyes tanulók szépírási és fogalmazási gyakorlatait is magában foglalja. A szüretéről szóló leírásban az ebben az időben használt eszközök neveit (pl. Schaffel, Tretschlaff,

Mostler, Boding) olvashatjuk. (1858. XI. 4.)

1859–60. Ettől az iskolaévtől kezdve Gruber már feleslegesnek tartja tapasztalataira való hivatkozással a tanmenet naponkénti lerögzítését. Naplójában rövid dolgozatok formájában az iskolai életről és egyéb őt érdeklő eseményekről számolt be.

Nagy helyet foglal el ebben a kötetben a protestánsok vallásgyakorlatát szabályozó 1859-es császári pátens. Gruber haladó felfogása egyenes következményeként a pátens ellensége volt, aminek nemcsak naplója lapjain, hanem a sajtóban is kifejezést adott. Erről a „81. Die Zurücknahme des Patentens vom 1. Sept. 1859. am 15. Mai 1860.” című dolgozatában a következőket olvashatjuk:

„Im engeren Vaterlande war die Presse ziemlich eingeschränkt, darum haben wohl die meisten, welche gegen das Patent zu Felde zogen, ausländischen Blättern ihre Aufsätze mitgetheilt. Ich war gleich von Anfang an gegen das Patent, und sendete schon am 15. Sept. 1859. einen kurzen Artikel ein der Allg. Deutschen Lehrerschaft.”

Az egységes osztrák tankönyvek használatának elrendelése felett érzett elkeseredésének azonban már csak naplójában mer hangot adni. E tárgyban írt dolgozatát a Szózat szavaival fejezi be:

„Es muss einmal anders werden. Még jöni fog egy jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán.”

1860. Széchenyi halálának éve. Gruber a temetésen (április 10.) személyesen is részt vett és a temetésről cikket írt a bécsi Wanderer című lap számára. Egy később közbeszúrt megjegyzésből megtudjuk, hogy a lap a cikket nem közölte, amin nem is lehet csodálkozni, mert a cikk hangja a bécsi cenzorok számára elviselhetetlen lehetett. Befejező mondata így szól:

„O Geist des grossen Mannes walte stets in unserer Mitte, beseelige, stärke, erhebe uns.”

1860–61. A napló lapjait ebben az évben szinte kizárólag Pálffy József „Utasítás az evangélikus népiskolatanítók számára” című művének bírálata tölti meg.⁹⁽⁶⁷⁾ Gruber Pálffy pedagógiai felfogásának elkeseredett ellenfele volt, ami a bevezető tanulmány címéből is kitűnik: „5. Miserables Futter.” A 8. számú dolgozatról (Einiges über die ungarische pädagogische Literatur) kiderül, hogy Gruber tudatában volt munkája fontosságának és jelentőségének, amikor [328a](#) jeni egyetem anyakönyveiből az ott tanult magyarok neveit kijegyezte egy olyan korban, amelyben az uralkodó rendszer Magyarország önálló állami léte megszüntetésének egyik fő okául kulturális elmaradottságunkat jelölte meg.

„Und doch hat die Augsb. Allg. Ztg. sich die Freiheit genommen zu behaupten, Ungarn besuchen nur spärlich die deutschen Universitäten, stellte aber dagegen die Engländer uns als Muster hin, welche häufig nach Deutschlands Universitäten zögen. Solls Einer nur versuchen und schreibe die Namen der Engländer und der Ungarn aus den deutschen Universitätsmatrikeln heraus, und es werden auf 5 Engländern immer 100 Ungarn kommen. Aber die Allg. erlaubt sich von jeher an den Ungarn zu mäkeln und unbegründete Beschuldigungen gegen uns za schleudern. ...Ich behaupte darum, die deutsche Universitätsmatrikeln enthalten einen nicht unbedeutenden Beitrag zur Kulturgeschichte Ungarns in den vielen tausend Namen ungarischer Studenten und in den, was sich an diese Namen knüft.”

1861–62. Miután Gruber előző évi naplójában Pálffy utasításának szinte egyetlen fejezete mellett sem ment el bírálat nélkül, figyelme ebben az évben újra változatosabb tárgyak felé fordul. Érdekes adatokat tudunk meg a magyar nyelvnek a korabeli Sopronban elfoglalt helyzetéről, Grubernek a nyelvkérdésben vallott

álláspontjáról, valamint Gruber irodalmi működéséről. A „19. Privatstunden” című dolgozatban ezeket olvassuk:

„Sprachstunden in der ungarischen und deutschen Sprache gab ich mehrere. 1853/54 dem Herrn Geczó, einem Székely aus Siebenbürgen in der deutschen Sprache. Es war damals noch die Zeit, wo man es kaum wagte, öffentlich ungarisch zu sprechen.”

Majd később:

„Jeder Geschäftsmann der Geschäfte machen will, muss sich die ungarische Sprache aneignet haben. Denn noch immer gilt der Spruch:

*Wie glücklich ist der deutsche Mann
Der mit dem Ungarn ungrisch kann.*

Und fürwahr! in Ungarn soll sich jeder die süsse ungarische Sprache aneignen. Denn die ungarische Sprache wird im Vergleiche mit den übrigen Sprachen von den meisten gesprochen. Der Ungar ist aber viel toleranter als jede andere Nation, denn unbelächelt lässt er die Fehler, welche die machen, die seine Sprache nur noch unvollkommen sprechen; der Ungar lernt aber auch alle andere Sprachen Ungarns ohne Zwang.”

A hatvanas évek elején jelentkező nemzeti fellendülés Sopronban sem maradt hatás nélkül. Az „Ueber sog. internationale Schulen. Die ungarische Sprache in unsern Bürgerschulen” című dolgozatában Gruber beszámol arról, hogy a magyar nyelvi oktatás az elemi iskolában régtől fogva heti két órára terjed, a magyar nyelv elsajátítását főleg az ún. cseregyerekek intézmény biztosítja. Megemlíti, hogy egy magyarul törve beszélő presbitériumi tag javasolta az elemi iskolai magyar órák számának emelését és megírja, hogy újabban terjedőben van az a szokás, hogy a magyar nyelvet alig-alig beszélő szülők gyermekeikkel csak magyarul beszélnek, melléjük magyar gyermekleányt fogadnak. A dolgozat első részéből való alábbi idézet magáért beszél:

„Verschiedene Völker können und sollen neben einander friedlich wohnen, mit einander in Verkehr treten, sich gegenseitig fördern...”

A Sopronban Romwalter Károly nyomdász által kiadott és Friedenreich András ügyvéd által szerkesztett Harmonia című újság 1862. április 6-i száma Gruber „Vorschlag zur Errichtung von Arbeitsschulen” című dolgozatát közli. A cikk megjelenéséről Gruber megemlékezik naplójában, beszámol máshol megjelent munkáiról, kíméletlen hangon támadja egyházi előljáróit, akiket maradi teológiai és pedagógiai nézeteik miatt megvet, hangot adva ugyanakkor törhetetlen szabadságszeretetének.

329 „Darum werde ich nach Kräften der Tagespresse meine schwachen Kräfte leihen. In der Allg. Deutschen Lehrerzeitung wurden schon 7 längere Aufsätze von mir herausgegeben und ich weiss es bestimmt, dass jeder manchen Lehrer zu freieren Gedanken erhob. Die hiesigen Pfaffen scheinen zwar meine Aufsätze zu ignorieren, allein sie bekommen sie doch zu lesen und das genügt mir. In ihnen werden sie zwar keine freien Gedanken anregen, denn sie sind hermetisch verschlossen gegen jegliche freie Bewegung des Geistes, obwohl Kolbenheyer im Jahre 1848 als Märtyrer der Freiheit längere Zeit im Gefängnisse schmachtete, – aber sehen werden sie doch, dass ich von freien Gedanken erfüllt dieselbe auch laut zu verkünden mich unterfange; sehen werden sie, wenn sie auch nur von wenigen Strahlen des Geisteslichtes beleuchtet werden, dass ich nur der Freiheit huldigen will, nie aber der Knechtschaft; welche die Zionswächter so gern verbreiten möchten auf der Erdenrunde... Ihr wollt euch dann auch noch in

Schulsachen mischen. In der Schule herrscht Freiheit, denn die kleinen werden zur Freiheit erzogen, und sollen die schändliche Knechtschaft von Herzen hassen lernen.”

1862–63. Az évek múlásával egyre inkább bővül Gruber pedagógiai írói tevékenysége. Írói munkásságának célját következőképpen határozza meg (4. Geschichtspädagogische aus Ungarn, 1863. I. 28.):

„Mir genügt das Bewusstsein meines Vaterlandes Ehre zu retten in der Vergangenheit. Nur dem Vaterlande will ich meine Kräfte weihen, auf Menschengunst werde ich nie zählen.”

Először történik meg ebben az évben, hogy Gruber a nyári szünidőben végzett tevékenységéről is beszámolt. Ezt „33. Die Ferien” című dolgozatában teszi, amelyben leírja, hogy az 1854., 55., 56., 57. és 58-as években nyári szabadságát szeretett hazájában tett utazásokkal töltötte és ez idő alatt külön naplót vezetett. Sajnos ez a napló eddig még nem került elő. Az 1863. évben a Laxenburg melletti Zwölfaxing kastélyban elhelyezett és dr. J. Georgens és Jeanne Marie Gayette által vezetett gyógypedagógiai intézetben Gruber mint hittantanár működött a szünidő alatt. Lelkesedéssel írja le élményeit a gyógypedagógiai oktatásban szerzett tapasztalatait. Különösen az tölti el örömmel, hogy szellemileg magasrendű környezete abban az elismerésben részesíti, amit otthon élete végéig nem kapott meg.

„Wenn man in einem solchen hochgebildeten Kreise bewegen kann, wie der Levana-Kreis ist, da wird man geistig angeregt, man wird aufgelegt zu produzieren, ohne sich produzieren zu wollen, man fühlt sich so innig selig und froh, dass man zu sprechen versucht wird: Hier lasset mich eine Hütte bauen.”

A Zwölfaxingban töltött negyven nap alatt Gruber öt cikket írt a dr. Georgens által szerkesztett „Der Sozial-Pädagogische Arbeiter” című pedagógiai szaklap számára, köztük a K. M. Klier által ismertetett Die Spiele der Kinder in Ödenburg címűt. A kapcsolat Georgens és Gruber között minden valószínűség szerint továbbra is fennmaradt, erre vall az a tény, hogy Gruber könyve egy Georgens-el is összekötetésben álló kiadónál jelent meg.

1863–64. Hiányzik.

1864–65. Az evangélikus egyházközség presbitériuma 1864. IX. 17-én tartott ülésén elhatározta, hogy az eddig kizárólag lelkészek által gyakorolt iskolafelügyeletbe világi személyeket is bevon. Gruber, aki vallásos meggyőződése ellenére az egyház és iskola szétválasztását pedagógiai szükségszerűségnek tartotta, örömmel üdvözli ezt a határozatot:

„Dieser Beschluss des Presbyteriums bezeichnet in de That einen Fortschritt. Wenn auch das Presbyterium diesen Beschluss einfach aus dem Grunde fasste um die Lehrer zu inspizieren, weil sie den Geistlichen den Rücken zeigen, so sagte man; – so hat es doch unbewusst dem Zeitgeiste gehuldigt, um der Geistlichkeit nicht das ausschliessliche Recht der Inspektion zu lassen. ...Die ganze Welt schreit nach Emanzipation der Schule von der Kirche; jene will von dieser nicht mehr bevormundet sein.”

330A naplók további köteteinek hollétéről nincs tudomásom. Ha feltételezzük, hogy Gruber 1878-ban bekövetkezett haláláig írta naplóit, az 1863–64-es kötettel együtt tizenegy kötet hiányzik, azonban a meglévő anyag is, amelyből a teljesség minden igénye nélkül, inkább az érdeklődés felkeltése és Gruber emlékének megbecsülése céljából idézett adatok és szemelvények valók, olyan gazdag nevelési és helytörténeti vonatkozásokban, hogy a behatóbb tanulmányozást feltétlenül megérdemli.

Ha ezelőtt száz évvel igaz volt is az, amit Gruber saját irodalmi munkálkodásáról a következőképpen

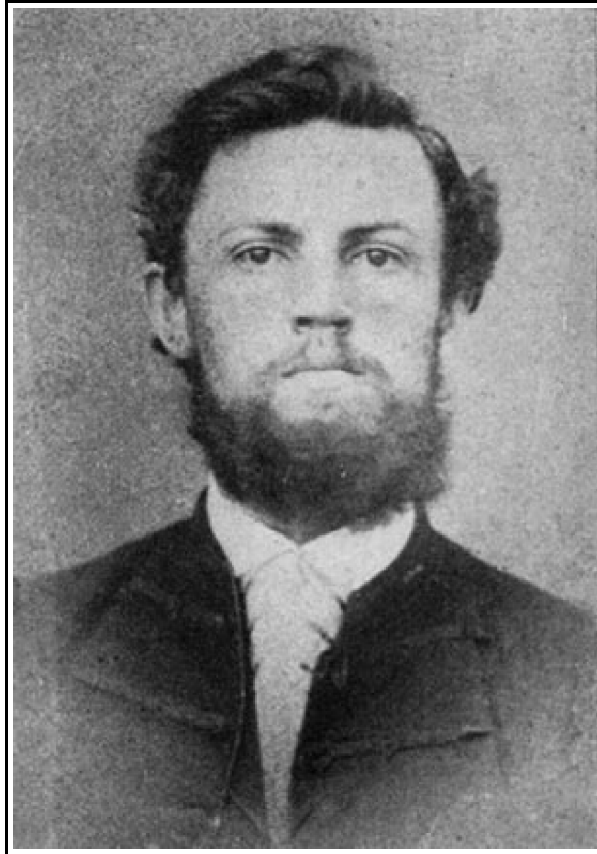
fogalmazott meg:

„Der pädagogische Schriftsteller arbeitet weder für Ruhm, noch für Ehre, noch für irdische Güter.”

– akkor az utókor kötelessége, hogy egy minden korban ritka, eszméihez és elveihez haláláig töretlenül ragaszkodó ember emléke számára megadja azt a megbecsülést, amit pénzes zsákokon túl nem látó kora megtagadott tőle.

Dávidházy, Stefan: Die Tagebücher des Joseph Gruber (1828–1878.), Volksschullehrer in Ödenburg.

Der Name des von seinen Zeitgenossen nicht genug geschätzten und von der Nachwelt fast völlig vergessenen Joseph Gruber ist in der lokalhistorischen Literatur bisher zweimal aufgetaucht. Sowohl in der Veröffentlichung von K. M. Klier als auch in der von A. Csatkai wurde betont, dass unsere Kenntnisse über Grubers Leben und Wirken nicht ausreichend sind. Verf. stellt als Einleitung seines Aufsatzes die teils von Csatkai stammenden und teils von ihm erforschten Angaben über Gruber zusammen und geht dann auf die Beschreibung des von ihm aufgefundenen, aus achtzehn Bänden bestehenden handschriftlichen Nachlasses von Gruber über. Unter den Handschriften befinden sich Tagebücher von 1852–1865, welche reiches lokal – und erziehungsgeschichtliches Material für den Forscher darbieten. Der Verfasser versucht dieses durch ausgewählte Zitate zu beweisen, welche auch dazu geeignet sind, den Leser mit dem für Freiheit und Fortschritt aufgeschlossenen Wesen Grubers bekanntzumachen. Eine Zusammenstellung der Titel der einzelnen Aufsätze aus den vorhandenen Tagebüchern ist im Archiv des Franz Liszt Museums zu Ödenburg einzusehen.

Gruber József arcképe

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Sopron várostörténeti kutatása

Mollay Károly: Sopron várostörténeti kutatása^{*(68)}

1. Sopron várostörténeti kutatásának jellegét forrásaanyag szabja meg: a XV. század elejétől napjainkig, tehát több mint öt és fél száz évre olyan sokrétű és összefüggő forrásaanyag áll rendelkezésre, hogy a várostörténeti kutatás a helytörténetírás keretében is folytatható. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy az utolsó 560 évre nélkülözhetjük az összehasonlító várostörténeti irodalom eredményeit, de erre az időre nézve a várostörténeti adatok tudományos szintű feltárásával a helytörténetírás egymaga is igen jelentős munkát végezhet. Az ezt megelőző időből a XII. század közepétől, tehát újabb 250 évre van a városra vonatkozó írásbeli forrásunk: e források, nagyoobrrészt oklevelek, ha időrendben – különösen a XIV. századra nézve –, elég sűrűn követik is egymást, keletkezésük körülményeit illetően többnyire nem függenek össze egymással, szórványosoknak tekinthetők. Ezeknek feldolgozása nem történhet meg az összehasonlító várostörténet, az egész polgárság kutatása nélkül, nem is beszélve arról, ha még régebbre, a XII. század közepét megelőző időkre akarunk visszamenni. A kétféle írásos forráscsoport között Sopronban az 1379. évi házösszeírás („telekkönyv”) képezi az átmenetet: egyrészt időben előre az 1420 tájától kezdve fennmaradt s ugyancsak a házak sorrendjében készült adó- és dézsmajegyzékekhez, másrészt az időben visszafelé egyre szórványosabbá váló okleveles adatokhoz. Ha a XV. és a XVI. századi, részben még kiadatlan forrásaanyag segítségével egyszer majd sikerül megnyugtatóan értelmezni az 1379. évi házösszeírás adatait, megrajzolhatjuk Sopron bel- és külvárosának 1379. évi térképét, mégpedig sokkal nagyobb pontossággal, mint amilyennel a legrégebb, 1597. és 1622. évi belvárosi térképek készültek; következtethetünk az 1379. évi soproni társadalom szerkezetére és világosabban fogjuk látni a XV. századi társadalmi mozgalmak rugóit, indítékait. Ehhez a házak sorrendjében feldolgozzuk a háztulajdonos és a házlakó családok történetét, különös tekintettel vagyoni és társadalmi helyzetükre, származási helyükre, családnevükre stb. Magam 1534-ig bezárólag végzem el ezt a munkát, 1535-től, az ún. polgárkönyvek (*Bürgerbücher*) írásától a XIX. századig Házi Jenő dolgozza fel a soproni családok adatait. Hisszük, hogy a családtörténet szilárd alap lesz a soproni társadalom történetének feldolgozásához. A családtörténetek alapján külön összeállíthatók egy-egy ház építésére, nagyságára, értékére, a tulajdonosokra és a lakókra vonatkozó adatok, ezek révén pedig megismerhető egy-egy utca építéstörténete, a lakosság rétegződése a város egy-egy utcájában, a belvárosban és a külvárosban egyaránt. Mindezt kiegészítik majd a családnevek és a keresztnévek, földrajzi nevek (utcanév, dűlőnév) magyarázatából, a nyelvjárás és a helyesírástörténet ismeretéből adódó megállapítások. A háztörténetből így lesz majd a város történeti helyrajza, a családtörténetből pedig magasabb szinten a városi társadalom története. Mivel belvárosi házaink tekintélyes része ma is középkori alapokon áll, a háztörténet, visszavezetve 1379-ig, a műemlékfeltárásnál is jó szolgálatokat tehet. Példaképpen hadd hivatkozzam itt a Szt. György utca 3. sz. házra, amelynek műemléki feltáráshoz az építészmérnöknek rendelkezésére bocsáthattam a házak általam felfedezett 1534. évi részletes leírását (vö. Háztörténet 332és várostörténet. SSz. XIII, 121–36, 193–204). A ház történetét 1379-ig vihetttem vissza, az építészeti vizsgálatok pedig kimutatták, hogy a ház teljes egészében középkori

alapon áll, hogy a háztelek mai szélessége a középkorival azonos (2/10 „kötél”) volt. Minthogy az 1379. évi összeírás minden háztelek nagyságát megadja, a későbbi adatok figyelembe vételével a mai napig követhetjük a háztelek és a rajtuk épült házak sorsát. (Az 1734–1939-ig terjedő időre ezt a munkát Thirring Gusztáv és Csatkai Endre már nagyrészt elvégezte).

2. Ezen az úton azonban még tovább mehetünk visszafelé. A mai Szt. György utca (első említése 1453-ból való)¹⁽⁶⁹⁾ nevét az itt 1392–1398-ig felépült Szent György kápolnáról²⁽⁷⁰⁾ kapta. Tehát 55 év, azaz két nemzedék kellett ahhoz, hogy a spontán alakuló új utcanev meggyökeresedjék, hogy feljegyezzék.³⁽⁷¹⁾ Az utcának a Szent György kápolna felépítése előtt is volt neve, hiszen 1379-ben az összeírás szerint már teljesen beépült. A régi név az új név meggyökeresedése után egy darabig még élt. Ez a régi utcanev forrásainkban egyetlenegyszer, 1478-ban jelenik meg, amikor Mátyás király hívének, Ulrich von Grafenegg volt soproni városskapitánynak és főispánnak soproni házáat „*in der Obern gassen, gegen den fleischpencken daselbs vber, an der statmaur gelegen, auch ain zuhewsl vnd rosstal dabei*”, a városnak ajándékozta, mivel a volt városskapitány 1463 óta a házzal kapcsolatos közterheket nem viselte, a házat sorsára hagyta, úgyhogy „*ains tails geuallen vnd ain vach der statmaur nidergeslagen*” (SoprOkl. I/5, 370).⁴⁽⁷²⁾ A város a lakatlan ház és tartozékainak felét 1481-ben 100 magyar forintért Schreiber Mátyás soproni polgárnak adta el, másik fele egyelőre a város tulajdonában maradt: „*ödes haws zenachst dem Hinteren tor, gegenn dem stathewsl vber gelegenn*” (Grundbuch 6).⁵⁽⁷³⁾ Az ide vonatkozó összes adatokból⁶⁽⁷⁴⁾ kiderül, hogy a ház a mai Caesar-házzal (Hátsó-kapu 2. sz.) azonos, amelynek középkori részletei 1954-ben kerültek elő.⁷⁽⁷⁵⁾ Az egésztelkes ház már az 1379. évi összeírásban is szerepel: ekkor a Bécs melletti Mödlingből származó Keresztély kereskedő birtokában van (SoprOkl. I/1, 184), akitől 1410 táján Schadendorfer Mátyás patricius szerezte meg (I. h. 1/2, 85; II/2, 356, 365, 368). A ház udvarán fejezik le 1420. március 12-én a zárt ajtók mögött, délidőben, a háztulajdonos városbíró elnöklete alatt tartott tárgyalás után a soproni kereskedőkkel hatalmaskodó Niczky Benedek megyei nemest: az emiatt a városra kirótt óriási, 3000 forintnyi pénzbüntetés robbantja ki aztán a kézművesek évek óta lappangó lázadását a patriciusok ellen.⁸⁽⁷⁶⁾ A Szent György utca elődjének, az *Obere Gasse*-nak elnevezése tehát nyilván a soproni németség betelepülésének idejére nyúlik vissza.

3. Az előbb említett ház az 1470. évi adat szerint „*gegen den fleschpencken daselbs vber*” feküdt. E hússzékek, a XV. században szám szerint 149⁹⁽⁷⁷⁾, a mai Orsolya téren voltak. 1434-ből való az első adatunk arról, hogy a város hússzékei egy helyre vannak tömörítve (SoprOkl. I/3, 67), de 60 esztendő, azaz ismét két nemzedék kellett ahhoz, hogy a tér spontán alakuló új nevét (1494: „*bei den fleischpenkchenn*” Grundbuch 42) feljegyezzék. Régi nevét (*Salczmarkt*) 1428-ból és 1471-ből ismerjük (SoprOkl. II/1, 45, 112). A téren állt a győri püspök dézsmaháza (*zehenthof*),¹⁰⁽⁷⁸⁾ amelyet 1465-ben **333a** városnak ajándékozott, mivel a tanács segítségével új dézsmaházat (az Új utca 28. sz. háza helyén) szerzett (I. h. I/5, 219–20). Nem tudjuk pontosan, mióta volt a régi dézsmaház a győri püspökök tulajdonában, de a bordézsmá beszédésének történetéből következtethetünk rá. A győri püspökök már 1365-ben és 1397-ben kísérletet tesznek arra, hogy a dézsmát ne az 1277. évi városi kiváltságlevél értelmében, azaz szüretkor, mustban szedjék, hanem később, amikor a bor már kiforrt. Utóbb ezt a polgárság leghevesebb tiltakozása ellenére, ha kellett, a város kiátkozásával, keresztül is vitték. 1412-ben már megkísérlik a dézsmabor kimérését: a dézsmát ugyan Márton napja körül vetették ki (I. h. II/3, 92), de újév táján szedették össze s a nagyböjtben szállították el Sopronból. Bár tudjuk, hogy a dézsmabor nem fért el egyetlen ház pincéjében, hogy a püspökök a dézsmabor elhelyezésére még béreltek pincéket, mégis valószínű, hogy 1412-ben nem kísérelték volna meg a dézsmabor kimérését, ha ekkor már nem lett volna saját dézsmaházuk.¹¹⁽⁷⁹⁾ Mindez azért fontos, mert az 1379. évi összeírás szerint ez az egytelkes ház a zágrábi püspök tulajdonában volt (I. h. I/1, 184: *pischoff von agrim*).¹²⁽⁸⁰⁾ Mióta volt a zágrábi püspöké, nem tudjuk, de a tér régi nevének tárgyi

magyarázataiból következtethetünk rá. A tér régi *Salzmarkt* nevét nyilván annak köszönheti, hogy itt állott a heiligenkreuzi ciszterciak háza, amelyben III. Béla, Imre és II. András adományai és kiváltságai (1208., 1217.), valamint az 1233. évi sógyezmény értelmében tárolhatták, illetőleg az év bizonyos részében (szept. 9–dec. 5-ig, dec. 22–aug. 19-ig) árusíthatták az erdélyi sóbányákból érkező kősót.¹³⁽⁸¹⁾ A heiligenkreuzi ciszterciaknek e sókereskedelme jelentős hatással lehetett a soproni vásár kialakulására, illetőleg Sopronnak várossá való fejlődésére. Az osztrák só a XIII. században és a XIV. század első felében – legalább a soproni piacon – az erdélyi sónak még nem versenytársa, ami osztrák kereskedők megjelenését is elősegíthette. Nemrégiben tüzetesen megvizsgáltam a heiligenkreuzi ciszterciak terjeszkedését Nyugat-Magyarországon 1195–1225-ig: Moson és Sopron vármegyében az ő nyomukban jelennek meg kimutathatóan az első német telepes-csoportok és a német helynevek. A Sopron melletti *Dág* (ma: Ágfalva) falu is 1195–1265-ig részben az ő birtokukban, aztán teljes egészében a német származású Péter soproni várnagy és leszármazottainak (Agendorfer-család) kezén van. Sopron is, környéke is ekkor, a XIII. században és a XIV. század első felében németesedik el.¹⁴⁽⁸²⁾ A heiligenkreuzi levéltár – értesülésem szerint – semmi felvilágosítást sem nyújt arra nézve, meddig volt a soproni ház a ciszterciak birtokában, de a sókereskedelem történetéből következtethetünk rá. 1354-ben ugyanis a király megparancsolja az erdélyi sóbányák ispánjának, hogy ne akadályozza a soproni polgárokat külföldi, azaz osztrák só behozatalában, amíg nem tud nekik elégséges só szállítani (SoprOkl. I/1, 101–2). Az erdélyi só most már nem versenyképes az osztrák sóval,¹⁵⁽⁸³⁾ az elégtelen erdélyi sófelhozatal, ugyanakkor az osztrák só előnyösebb behozatala nyilván feleslegessé tette a ciszterciak számára soproni sóházuk fenntartását, mert az évi 3000 zuan kősóadományt másképpen kellett értékesíteniök. Ezért tételezzük fel, hogy soproni sóházukat – amelyről ilyen minőségben nem hallunk többé – Kanizsai István, Osl-nembeli Lőrincnek, a nagy jövőre hívatott Sopron megyei Kanizsai István, Osl-nembeli Lőrincnek, a nagy jövőre hívatott Sopron megyei Kanizsai-család alapítójának fia szerezte meg, aki 1347-től budai prépost, 1356–1376-ig zágrábi püspök volt¹⁶⁽⁸⁴⁾ s aki 1366-ban arra is kísérletet tett, hogy a soproni polgárok birtokában levő fél fertői vámot magának megszerezze (SoprOkl. I/1, 135–7). 1379-ben, a soproni házak összeírásakor Kanizsai István³³⁴ ugyan már nem élt, de a soproni ház ekkor is tudójának, Demeter püspöknek birtokában volt. Ha fenti feltevésünk helyes, akkor a mai Orsolya térre az 1190-es évekből van adatunk s ezzel a helytörténet felől erősen megközelítettük II. Rogérius szicíliai király arab geográfusának, idrisinek 1153. évi leírását: „Sopron jelentős város, amelynek megművelt és termékeny környéke, látogatott vásárai, magas házai és szép nevezetességei vannak. Szép síkságon fekszik, 20 mérföldnyire a folyótól”. A zágrábi püspök, illetőleg a ciszterciak sóháza a mai Orsolya-templom helyén állt: ez azért fontos, mert a templom melletti iskola pincéjében Nováki Gyula, a soproni múzeum régésze római falakra bukkant. Mindez felveti Sopron építéstörténetének legfontosabb két kérdését: mikor épült, hogyan alakult ki a belváros?

4. E tekintetben két felfogás alakult ki. Az egyik szerint az ispáni vár kezdettől fogva a mai belváros helyén volt, a másik szerint a külvárosban, a Szent Mihály plébániatemplom körül, s csak 1100 táján települt át a mai belvárosba. A kutatásnak lényegében arra a kérdésre kell válaszolnia, miért van a város plébániatemploma a külvárosban? A válasz attól függ, feltehető-e 1100 táján egy áttelepülés, illetőleg hogy a belváros 1100 előtt, tehát a XI. vagy a X. században épült-e vagy pedig 1100 után. A települések áthelyezésének kérdése a magyarországi várostörténetben összefüggően még fel sem merült, pedig az egész európai várostörténetben nagy szerepet játszik. Hadd utaljak itt Herbert Fischer osztrák jogtörténész két munkájára: „Die Siedlungsverlegung im Zeitalter der Stadtbildung” (Wien, 1952); „Burgbezirk und Stadtgebiet im deutschen Süden” (Wien–München, 1956), amely főleg az osztrák anyagot dolgozza fel. Hadd említsem itt az 1112 táján tartott második esztergomi zsinat határozatainak 13. pontját („ut villa in qua est ecclesia, ab ecclesia longius non recedat, quod si recesserit X pensas persolvat et redeat”),¹⁷⁽⁸⁵⁾ amelyre nyilván nem lett volna szükség, ha nem fordult volna elő, hogy települések plébániatemplomukat

otthagyták és odébb települtek.

A belváros kiépülésének kezdetét illetően sem tudunk megegyezésre jutni a „Soproni Szemle” hasábjain lezajlott vitában,¹⁸⁽⁸⁶⁾ de abban megegyeztünk, hogy e kérdésben jelentős haladást ásatásoktól várhatunk. Nováki Gyulának a Fabricius-háznál (Beloianisz tér 6) végzett ásatásai többek között azt eredményezték, hogy a ház külső fala arra a sánkra épült, amelyre – korábban – a várfal is épült. Az nem meglepő, hogy itt is újra előkerültek a római falak, hiszen 1911 óta tudjuk, hogy Sopron a római Scarbantia-ra épült rá. Csak azt nem tudjuk, mikor, mivel korhatározó lelet (pl. pénz) még nem került elő. Fontos azonban tudnunk, hogy a középkori alapokon nyugvó Fabricius-ház nekiépült a várfalnak s nem fordítva. A belváros házainak történetéből én ettől függetlenül ugyancsak arra következtettem, hogy a Mészárosok utcája (ma: Templom utca), illetőleg a Főtér (ma: Beloianisz tér) a Sópia (ma: Orsolya tér) felől épült be, hogy a Felső utca (ma: Szent György utca) a mai belváros legrégibb utcája.

5. Ha a belváros kialakulásának abszolút kronológiáját ma még nem ismerjük, relatív kronológiájára nézve máris rendelkezünk bizonyos támpontokkal. Ezek közül legfontosabb a várárokmenti Boldogasszony-templom (ma a Lenin körüti Mária-oszlop van a helyén) kérdése. Az 1532-ben a fenyegető török támadás miatt hadászati okokból lerombolt templom (első adat 1278-ból: SoprOkl. II/6, 1) olyan közel volt a várfalhoz, hogy 1340-ben, amikor a soproniak a háromszoros várfal köré királyi engedéllyel várárkot húztak (I. h. I/1, 76), a templom egészen a várárok szélére került. Ebből bizonyosra vehető, hogy a templom korábban épült, mint a várfal. Házi Jenő vetette fel a gondolatot, hogy a templom eredetileg nyilván vártemplomnak készült, s csak a végleges várfal elkészülte után szorult ki a várból: ekkor lett a ferences (aztán: bencés) templom (első adat 1278-ból: SoprOkl. II/6, 1) a soproni vár, ill. belváros ³³⁵temploma. A ferencesek 1232–1278 között telepedtek le Sopronban, templomuk művészettörténetünk szerint a XII. század második felében épülhetett. A városokmenti Boldogasszony-templommal kapcsolatban még feltűnő, hogy papjai magukat „plébánosoknak” nevezik, házukat „plébániaháznak” nevezi a nép, ami miatt még a XV. század első harmadában is vitában állnak a külvárosban álló Szent Mihály plébániatemplom papjaival, azaz a városplébánossal.¹⁹⁽⁸⁷⁾ Ez is bizonyítja, hogy a várárokmenti Boldogasszony-templomnak is van szerepe annak a kérdésnek eldöntésében, 1100 után vagy előtt épült-e ki a soproni völgyben az ispáni vár, illetőleg a város.

Már 1955-ben felhívtam a figyelmet az 1379. évi összeírásban kétszer előforduló következő kitételre: „Nota, dy erst Saylmazze, dy in dye *inder* stat gehört, dy hebt sich an vor der newstift” (SoprOkl. I/1, 183). Mivel az itt előforduló *newstift* (ma: *Neustiftgasse*, azaz Újteleki utca) a külvárosban van, sőt a XV. századi adó- és dézsmajegyzékek az összeírást ugyancsak itt kezdik, a kiemelt szó gótikus írásképeben elől álló három csúcsos szár közül a harmadikra tettem a pontot és *nider*-nek olvastam (SSz. IX/2, 78). Major Jenő (SSz. X, 139) hívta fel a figyelmet az 1532. évi közgyűlési jegyzőkönyvnek egy helyére, amely bizonyítja, hogy Házi Jenő *inder* ‚inner’ olvasata a helyes: „Item die *innder* vorstat nach dem Holtzmark, die III thörr vnd im pache, auch den graben hindter den gärten ainen jeden purger auflegen, souerr sein antlang get, ze machen vnd zu raumen” (SoprOkl. II/2, 229). Az idézett hely a törökök elleni előkészületekről szól s az említett *die innder vorstat nach dem Holtzmarkt* a mai Lenin körúton kb. a Torna utca torkolatától az Ógabonatéren át az Újteleki utcáig terjed, azaz magában foglalja az Állatvásártértől és a Fapiactól kezdve a Boldogasszony-sort (*Unser Frauen Zeil*), a Kovács-szert (*Schmidgasse*) és a Gabonapiacot (ma: Ógabonatér), valamint a három külső városkaput: az Ispotály-kaput (*Spitaltor*), a Kőkaput (*Steintor*) és az Újteleki kaput (*Neustifttor*). Ez a körülmény egyszeribe néhány eddig figyelemre nem méltatott adatot világít meg.

Erzsébet királyné 1440. május 27-én koboztatja el Seres Tamás soproni polgár házát, „curiam seu

domum... *in dicta civitate nostra et vestri in medio habitam...*”, mert az Ulászló pártjára átállt, elfogott és Sopronban őriztetett Thallóczi Matkó horvát bánt megszöktette (SoprOkl. I/3, 197). Seres Tamás háza az előbb leírt városrészben, a várárokmenti Boldogasszony-templommal szemben feküdt!²⁰⁽⁸⁸⁾ Száz évvel korábban, 1344-ben a soproni polgárok Szt. Margit napját (júl. 13) megelőző és követő nyolc napra, tehát a heiligenkreuzi ciszterciek sóárusításának idejére kérnek és kapnak vásártartási jogot: „*ut in medio dicte civitatis... congregacio seu nundie et liberum forum annuale... celebrentur*” (I. h. I/1, 83). Hét évvel később rájuk parancsol a király: „*ut forum vestrum intra castrum predictum celebretur*” (I. h. 101). Mégis 1371-ben a Szt. Erzsébet napját (nov. 19.) megelőző és követő 14–14 napra (ez is a ciszterciek időközben megszűnt sóárusításának idejére esik!) adott vásártartási engedély „*nundinas liberas seu forum annuale... in medio dicte civitatis celebrandas*” emleget (I. h. 159). Az itt többször idézett *in medio civitatis* kifejezésnek (1344., 1371., 1440.) az 1379. évi összeírásban nyelvileg is, helyrajzilag is pontosan megfelel a német *dye inder stat* kifejezés: a 150 évvel későbbi fejlődésnek megfelelően ugyanaz a városrész 1532-ben *die innder vorstat* „die innere Vorstadt”! Hogyan magyarázandók e kifejezések? Hiszen a mai belváros a *civitas (intra murum civitatis)*, németül *stat (in der stat)*, a külváros mindig *extra murum civitatis*, németül *vor der stat*; a latin *civitas* és a német *stat* a belvárost és a külvárost együtt csak akkor jelenti, ha a városról általában van szó. Véleményem szerint a jelzett kifejezések nyelvi emlékei annak, hogy e városrész a Boldogasszony-templommal együtt a várfalak kiépítése előtt a szűkebb értelemben vett *civitas*-hoz tartozott, amelyen belül kell még elképzelnünk az ispáni *castrumot*. Így nyerne tárgyi magyarázatot a „Kovács-szer” neve, amelyet „esetleg az ispáni vár fegyverellátásával lehet kapcsolatba hozni”.²¹⁽⁸⁹⁾ Mindez természetesen ³³⁶összefügg a Fötér (ma: Beloiannisz tér) kialakulásának magyarázatával, erre azonban most nem térhetek ki.

6. Nem térhetek ki most Sopron német nevének, *Ödenburg*-nak tárgyi magyarázatára, csak jelzem, hogy ez az itt érintett kérdésekkel szorosan összefügg, s hogy ezzel kapcsolatban egy oklevelesen igazolt, 1283–1330-ig tartó áttelepüléssel is van dolgunk, ami ismét felveti a magyar várostörténet számára az áttelepülések általam már érintett kérdését.

7. Az eddig elmondottak, azt hiszem, azonban elégségesek ahhoz, hogy ezen az alapon Mályusz Elemér előadásához kapcsolódva Sopron várostörténeti kutatását, de az egész magyar várostörténeti kutatást előbbre vivő néhány javaslatot tegyek:

Sopronnal kapcsolatban:

1. Folytatni kell a soproni források kiadását, ideértve Házi Jenőnek a város megbízásából évtizedeken át a soproni levéltáron kívül gyűjtött forrásanyagát is. Ehhez a MTA is nyújtson segítséget.
2. Lehetővé kell tenni, hogy az utolsó 100 év történetére alakult munkaközösség folytathassa munkáját, illetőleg, hogy e munka ugyancsak kiadásra kerüljön.
3. Ki kellene adni Thier László²²⁽⁹⁰⁾ soproni bibliográfiáját. Csak emlékezetőül utalok itt Gottfried Franz Litschauer nagy burgenlandi bibliográfiájára, amelynek befejező, negyedik kötete 1959-ben jelent meg több mint 1000 lapos terjedelemben.

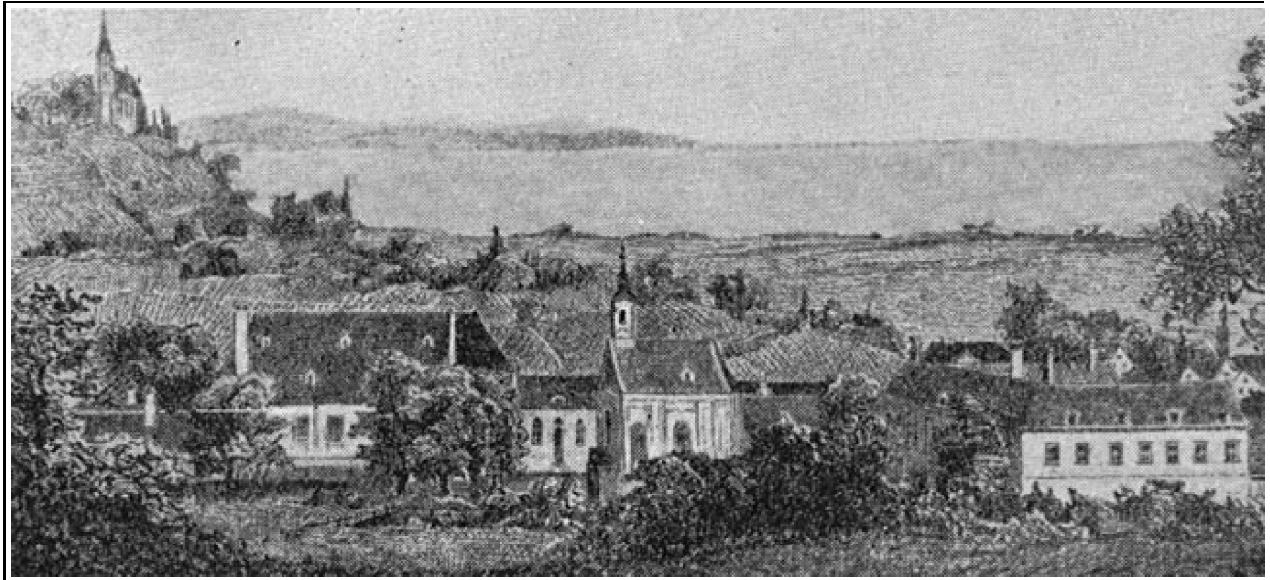
A magyarországi várostörténettel kapcsolatban:

1. A Magyar Történelmi Társulat és a MTA jobban támogassa és szorgalmazza a magyarországi latinság készülő szótárát, mert latin történeti terminológiánkat (*civitas, villa* stb.) a szótár megjelenéséig

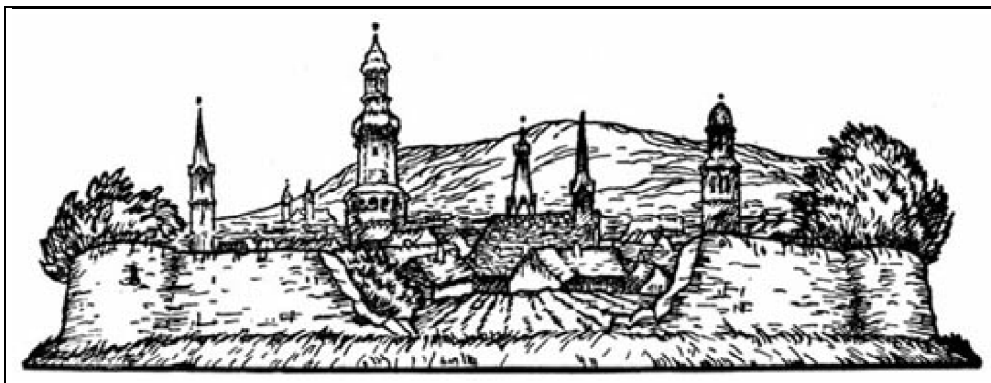
megnyugtatóan nem tudjuk értelmezni. Hasonló okokból

2. támogassa a Magyar Történelmi Társulat és a MTA a most meginduló „Hazai korai újfelnémet (1350–1686) szótár” munkálatait, amelynek tervét a MTA és a Német Tudományos Akadémia elé terjesztettem.

3. Támogassa a Magyar Történelmi Társulat és a MTA a meglévő helytörténeti folyóiratok megjelenését és segítse elő hasonló új folyóiratok megindítását. Ezzel megoldható volna a külföldi várostörténeti irodalom ismertetése is, ami nélkül a magyar várostörténeti kutatás provinciálissá lesz.

Balf látképe 1855 körül. Reschka acélmetszete

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Koncsek László: Adalékok a soproni munkásmozgalom történetéhez a 19. század végéről és a 20. század elejéről**Koncsek László: Adalékok a soproni munkásmozgalom történetéhez a 19. század végéről és a 20. század elejéről**

Tanulmányom óvatosan megfogalmazott címével az volt a célom, hogy jelezzem: néhány töredékes adatot írok csupán, s nem átfogó, összegező keresztmetszetet adok a soproni munkásmozgalom történetéről. Adataim túlnyomóan a múlt századbeli eseményekkel kapcsolatosak. A munkásmozgalom – elinduló és fejlődő – soproni életéről szólnak, helyesebben: utalásokról, amelyek sejtetik, hogy a mozgalom Sopronban eleven s pezsgő volt, hogy a soproni munkásszervezeteknek az országos vitákban és küzdelmekben komoly szavuk és súlyuk volt, hogy a frakcióharcok és különböző áramlatok a soproni szervezetekben is hatottak, hogy a különböző jelentések és jegyzőkönyvek tanúsága szerint, a soproni munkásság a gazdasági és politikai küzdelemben növekedő erejét sztrájkokkal mutatta meg, s hogy e harcok mellett eredményesen munkálkodott a soproni munkásság kulturális felemelkedésén.

Rendkívül gazdag – még ezek a szerény töredékek is azt bizonyítják – a soproni munkásmozgalom története. Érdemesebb a mélyebb, alaposabb, körültekintőbb kutatásra és megírásra. Az átfogó történetírás mellett sok érdekes részletkérdés vár felderítésre. A soproni mozgalom együttműködése a nyugati – osztrák, svájci és német – szervezetekkel, a külföldi munkás sajtó olvasottsága és szerepe a mozgalomban, azok terjesztése, továbbjuttatása az ország belsejébe, a személyes kapcsolatok, találkozások és tárgyalások azt sejtetik, hogy Sopronnak a munkásmozgalomban fontos közvetítő szerepe volt. Érdekes feladat lenne felkutatni az országos frakcióharcok tükröződését Sopronban s környékén, megvizsgálni a különböző csoportosulások tevékenységét, s tisztázni a mozgalom akkori soproni vezetőinek helyét, akik vagy az egyik, vagy a másik csoport élén küzdöttek. Teljesen ismeretlen a soproni és megyei agrárszocialista mozgalom története. A felszabadulásig nagybirtokokkal zsúfolt megyében nem lenne érdektelen az agrárproletár mozgalmak nyomait felkutatni, s a szervezkedő szőlőmunkások, megyebeli napszámosok és cselédek küzdelmeit hitelesen feltárni. Az agrárszocialista mozgalmak története általában a Tiszántúlra szűkül, pedig a jelek azt mutatják, hogy Sopronban és a megyében is elég erős volt, sőt sztrájkot is szerveztek, s a Várkonyi-féle mozgalomnak is akadtak hívei Sopron megyében.

A Soproni Szemle nagyon sok részkérdést feltárt már. Úttörője, előkészítője volt a soproni munkásmozgalom nagyobb lélegzetű, átfogóbb története megírásának. Ezeket az adatokat – az összefüggésektől eltekintve – nem említem még, mint ahogy nem foglalkozom a brennbergi munkásmozgalom eseményeivel sem, amelyeket Faller Jenő a Soproni Szemlében s különböző tanulmányaiban közreadott már. Adataimat szerény hozzájárulásnak szántam csupán a soproni munkásmozgalom kutató törekvésekhez.

A szocialista eszmék Sopronba már a múlt század derekán eljutottak. Vándorló [338](#)iparoslegények tarisznyáiban meghúzódozó füzetek, röpiratok, a messziről hazatértek, a cseh és olasz vasúti munkások, az

Ausztriából, Németországból, Svájcból átcsempészett irodalom s újságok révén az új eszme eljutott Sopronba és termékeny talajba hullott. A kezdeti ösztönös, elszigetelt csoportosulásokból lassanként kinőtt a szervezett mozgalom, s mind erősebbé vált.

Az első jeleket 1870 körül találjuk. Az „Általános Munkásújság” 1870. június 12-i számában, a „Munkásmozgalom” című rovatában megállapítja: az „Általános Munkás Újság megjelenése óta új, üde élet látszik a magyar proletáriátus leláncolt tagjaiba szállni. Egyletek alakítottak, így, hogy a legjelentékenyebbeket említsük a munkásegyletek Aradon, Nagykanizsán, Sopronban.”¹⁽⁹¹⁾

A budapesti Általános Munkásegylet megalakítása 1868 februárjában lendítő ereje volt a mozgalom szervezettebb, a munkásságot összefogó fejlődésének. Sopronban 1870. június 13-án Schmidt Adolf a Romwalter nyomda munkása, kérvényt nyújtott be a városi tanácshoz, amelyben kéri a soproni Munkásegylet alapszabályainak jóváhagyását, működésének engedélyezését.²⁽⁹²⁾ A városi tanács 1870. június 27-én jóváhagyás végett a belügyminisztériumba küldi fel a soproni Munkásegylet alapszabályait.³⁽⁹³⁾ Hogy mi lett a sorsa a felterjesztésnek, annak addig még nem sikerült nyomára akadni.

A soproni munkásmozgalom e kezdeti szakaszában, a szervezett egyleti életben legnagyobbbrészt iparosok és iparoslegények vettek részt, a munkásság kevésbé, mert az 1870-es években Sopron szegény volt még üzemekben. Meglévő gyárai elavultak, alig dolgoztak már. Az első nagyobb gyár, a mai Zárgyár csak az 1880-as évek végén kezdte meg működését.⁴⁽⁹⁴⁾

A rendelkezésre álló adatok szerint 1870-re vezethető vissza a szervezett mozgalmi élet Sopronban. Ez azonban semmi esetre sem jelentheti azt, hogy csak ekkor kezdődött el Sopronban a mozgalom, sőt más adatok éppen azt bizonyítják, hogy ebben az időben már nemcsak virágzó, de országos jelentőségében is számottevő ereje volt a soproni munkásmozgalomnak. (Nagyon érdekes lenne alaposabban megkeresni az összefüggéseket: mi volt az oka annak, hogy ebben a gyári munkássággal csak kis mértékben rendelkező városban, a későn létrehozott egyleti kereteken túl is, elevenen ható munkásmozgalom volt már a múlt század közepén.)

A korabeli kormányzat nem becsülte le a soproni munkásmozgalmat, és sejteti az okokat is, amelyek erősítették. 1871 júliusában Nagy-Britannia kormánya azzal a kéréssel fordult az Osztrák-Magyar Monarchia kormányához, hogy adjon tájékoztatást az Internacionálé magyarországi működéséről. A belügyminiszter haladéktalanul jelentést kért a közigazgatási szervektől, s az országból befutó jelentések alapján összeállította a tájékoztatót 1871 őszére, mely felsorolja a városokat – köztük Sopront is –, amelyekben az Általános Munkásegylet működött, majd mérlegelve a befutott jelentések megállapításait, s azok alapján összegezve a magyar munkásmozgalom helyzetét, többek között kijelenti:

„Ami az Internacionálét, különlegesen Magyarországon illeti, úgy ennek a legnagyobb kontingenst Pest főváros szállítja. Pest-Budán kívül még Pozsony és Sopron jön tekintetbe, mert ezek a városok Bécs közelében vannak, ahonnan erős ösztönzést kapnak és az agitátorok, akik a kormány székhelyéig Pest-Budáig nem merészkednek el, igen gyakran látogatják e városokat.”⁵⁽⁹⁵⁾ A jelentés felsorolja különben a külföldről érkező munkássajtót is, többek között a genfi Vorbote, a zürichi Die Tagwacht, Das Felleisen, a leipzigzi Volksstaat és a bécsi Volkswille című lapokat.

A jelentés szerint tehát az akkori kormányzat Sopront tartotta Pest és Pozsony mellett számbajöhető, erős mozgalommal rendelkező városnak. Ezt a véleményt látszik bizonyítani az a néhány adat, amely a soproni mozgalomnak az országos **339**mozgalomban való tevékeny részvételét árulja el. 1878-ban a „Választásra Jogosulatlanok Pártja” április 21-én és 22-én kongresszust tartott Budapesten, amelyen a soproni

munkásság hivatalos kiküldötte, Panczer is részt vett. Április 22-én, a kongresszus második napján fel is szólalt a választójogi vitában.⁶⁽⁹⁶⁾ Két évvel később, 1880-ban ismét kongresszust rendeztek a fővárosban, amelyen a Magyar Munkáspárt és a Választásra Jogosulatlanok Pártja egyesült. A kongresszust éles viták előzték meg, amelyekben a soproni munkásság is hallatta szavát, amennyiben feliratban helyeselte az egyesülést, a munkásosztály egységének megteremtését. Az 1880. május 16-án és 17-én tartott egyesülési kongresszusra ismét Panczert küldte el a soproni munkásság. A kongresszuson élénk vita folyt az egyesült párt elnevezése körül. A kongresszus többsége a Szociáldemokrata Párt elnevezést óhajtott. Thaisz Elek rendőrfőkapitány, aki kormánybiztosként vett részt a kongresszuson, a belügyminiszter rendelkezésére hivatkozva tiltakozott az elnevezés ellen, s a vitát is beszüntette e kérdésben. Panczer soproni küldött kért szót ezután s kijelentette, hogy tudomásul veszi a főkapitány bejelentését, s a Magyarországi Munkáspárt elnevezés mellett foglalt állást, de kijelentette: akárminek nevezzék is a pártot „azért mégis csak szocialisták maradnak, mint eddig és terjesztjük elveinket a jövőben is.”⁷⁽⁹⁷⁾

A soproni szervezet kapcsolata az országos mozgalommal nem szűkölt le kizárólag a kongresszusokra. Nagyon szoros volt az együttműködés a pozsonyi szervezettel, amelynek hatásköre nemcsak Pozsonyra, de Észak-Dunántúlra és a nyugati Felvidékre is kiterjedt. A soproni küldöttek gyakran jártak Pozsonyban, részt vettek a különböző megbeszéléseken, s a pozsonyiak is gyakran keresték fel a soproniakat. A pozsonyi szervezet szerepéről és hatásköréről egy későbbi belügyminiszteri leirat is említést tesz. Perczel Dezső belügyminiszter 1898-ban a munkásság szervezkedésének megakadályozásáról szóló, minden alispánnak és közigazgatási vezető szervnek megküldött leiratában megállapítja, hogy a „pozsonyi szervezet hatásköre kiterjed Sopron vármegyére is.”⁸⁽⁹⁸⁾

A soproni munkásmozgalom életéről, eseményeiről ezekben az esztendőkből Hotsevár János, a fővárosi munkássajtó soproni levelezője küldött részletes híreket, tudósításokat, cikkeket a fővárosi munkáslapoknak. Volt miről hírt adnia, mert ezekben az esztendőkből, a mozgalom megerősödésének gátlására, mind erősebbé váltak a hatósági „ellenintézkedések”. Megszaporodtak a házkutatások, „beidézések”, „kihallgatások”, a terrorintézkedések. Különösen akkor szaporázták a hatósági zaklatásokat, amikor a fővárosban, vagy valamelyik vidéki városban sztrájk robbant ki. Így volt ez 1880-ban is a budapesti asztalos- és bognárlegények sztrájkja alkalmával. Érdekes kerülő úton maradt fenn adat erről a terrorhullámról, s ugyanakkor Hotsevár szerepéről is. A Párizsban megjelenő L'Égalite című lapot a magyar munkásmozgalom életéről Frankel Leó tudósította rendszeresen Budapestről. 1880. július 14-i számában a L'Égalite tudósítást közölt Frankel Leó tollából, amelyben érdekes soproni hírt közöl, többek között:

„Sopronban Hotsevár János elvtársunknál volt házkutatás. Két óra hosszat tartott és azzal végződött, hogy elkobozták az Arbeiter Wochen-Chroniknak azt a számát, amelyben soproni levelezőnk kigúnyolta a városi árgusokat, akik már előbb is, ez év április 1-én is házkutatást tartottak nevezett elvtársnál.” Frankel Leó tudósítása végén megjegyzi: „meg vagyok győződve, hogy ezt az egész szocialista vadászatot a német kormány kívánságára indították és azért, hogy kedvében járjanak Bismarcknak.”⁹⁽⁹⁹⁾

1890. május 1-én – a Népszava május 4-i tudósítása szerint – Sopronban is megünnepelték május 1-ét és ebből az alkalomból népes gyűlést is rendeztek. A kilencvenes években újabb munkás-szakcsoportok, körök, egyletek alakultak, fellendül a mozgalom. 1893-ban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének a II. Internacionálé kongresszusához intézett jelentése megemlíti, hogy „Sopronban 340a cipészek és a szabók szakegylete most terjesztette fel alapszabályukat.”¹⁰⁽¹⁰⁰⁾ 1895-ben megalakult a soproni Nyomdáször s énekkara.

Ugyancsak 1895-ben indult az Ödenburger Rundschau című radikális-szocialista lap, amely 1896-ban vörös keretben jelent meg. Szaporodtak a munkásgyűlések. 1893. április 9-én a Munkások Önképzőköre gyűlést akart tartani a Jäger kocsmában (Bűvös vadász kert), a rendőrség azon a címen, hogy „nem szabályszerű egyesület hívta egybe” a gyűlést nem engedélyezte; izgatást látott a tervezett gyűlésben.¹¹⁽¹⁰¹⁾ 1893. július 9-én a soproni munkásság nevében Kovács Elek szabósegéd, Weisz Endre volt betűszedő, akkor vendéglős és Zechetner Sándor cipész gyűlést hívtak egybe. A gyűlésen magyar elnök Kovács Elek, német elnök Szimon Sándor, jegyzők: Zsombor Géza és Braun Miksa voltak. A gyűlés szónokai – Kiss Adolf, a budapesti szabó-szaklap, s Zalkai Alajos, a pozsonyi Neue Volkszeitung szerkesztői – a polgári házasságról és a választójogról beszéltek.¹²⁽¹⁰²⁾

Októberben a Bűvös vadász kerthelyiségében tartottak munkásgyűlést, amelyen Dörfler György és Zsombor Géza voltak a szónokok, akik a Munkáspénztár kerületi vezetői ellen keltek ki és élesen bírálták tevékenységüket.¹³⁽¹⁰³⁾ November 20-ra is gyűlést terveztek, amelyet a Munkás Önképzőkör nevében Zsombor Géza és Kovács Elek meghirdetett, de a gyűlés – Bader Gusztáv elnök lemondása miatt, aki szerint a „politikával átlépték volna az alapszabályt” – elmaradt.¹⁴⁽¹⁰⁴⁾

A politikai és gazdasági harcok mellett megélnékült a munkásság kulturális élete is a kilencvenes esztendőkből. Az önképzőkörök, dalárdák, a különböző ismeretterjesztő tanfolyamok azt célozták, hogy a munkások politikai, de ugyanakkor szakmai és általános műveltségének színvonalát emeljék. Nagy erőfeszítéseket kellett tenniük, mert saját erejükre voltak utalva, sehonnán sem kaptak segítséget. Bálokat rendeztek, adományokat gyűjtöttek, s így teremtették meg sok áldozattal a kultúrunka anyagi alapjait. 1892. január 16-án a soproni Iparos Munkások Önképzőköre bált rendezett a Nádor vendéglőben.¹⁵⁽¹⁰⁵⁾ Februárban a Halász utcai Karner vendéglőben, saját helyiségükben ismét bált rendeztek, ugyancsak februárban rendezték báljukat a soproni vasmunkások is a Nádor vendéglőben. A bálók bevételét kultúrcélokra, javarészt a munkáskönyvtár javára fordították.¹⁶⁽¹⁰⁶⁾ Gyűjtést is indítottak a soproni munkások között: pénzádományokat és könyveket kértek a munkáskönyvtár gazdagítására. A szakmai tudás, a műveltség fejlesztésére különböző tanfolyamokat rendeztek, amelyeken Wiesinger tanár a villamosságról, Trogmayer L. a gőzgépről,¹⁷⁽¹⁰⁷⁾ Berényi Pál közgazdász a könyvvitelről, Fleischaker Fridolin az irodalomról, Druisner György a számtan köréből tartott előadásokat.¹⁸⁽¹⁰⁸⁾

Az országos mozgalomban is hallatta szavát a soproni munkásság ezekben az esztendőkből. A kilencvenes években viharzó frakcióharcok Sopronban is éreztették hatásukat, éles vitákat váltottak ki a szembenálló csoportok között. A viták azonban gyümölcsözőek voltak, mert hozzájárultak – országos méretekben is – a munkásegység megteremtéséhez. Érdekesen utal erre a Népszava 1894. április 6-i számának egyik, a két frakció egyesítését előkészítő cikke, amelyben többek között azt írja: „egyértve a soproni elvtársak kívánatával, elhatározta a Magyarországi Szociáldemokrata párt budapesti kerületeinek bizalmi férfi értekezlete, hogy egy ötös bizottságot választ, amely az úgynevezett »Munkáspárt« által választott ötös bizottsággal az egyesülés módozatait beszélje meg és egyengesse.”¹⁹⁽¹⁰⁹⁾

Az 1894. május 13-án, 14-én és 15-én megtartott „egyesülési” kongresszuson a soproni ³⁴¹munkásság küldötte is részt vett, mint ahogy jelen volt a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1897 júniusi V. és az 1899 áprilisi VI. kongresszusán is.²⁰⁽¹¹⁰⁾ A pártvezetőségnek a VI. kongresszus elé terjesztett jelentése különben megállapítja, hogy az általános és titkos választójogért „impozáns gyűlést tartottak Sopronban.”²¹⁽¹¹¹⁾

A kilencvenes években megélnékült az agrárszocialista mozgalmak is Sopronban és a megyében. A kutatásra vár az a feladat, hogy tisztázza nemcsak történetét, de jellegét is a soproni „szőlőmunkások”,

„gazdapolgárok”, „bortermelő segéd munkások” mozgalmainak, valamint a megye nagybirtokain szervezkedő cselédségnek és napszámosoknak helyét a mozgalomban. Néhány szórványos adat azt mutatja, hogy Sopronban és a megyében figyelemre méltó volt az agrárszocialista mozgalom. 1897. január 26-án Tallián Béla képviselő a parlamentben szóvá tette az agrárszocialista eszmék terjedését.

„Ma, Tisztelt Ház – mondta többek között –, úgy áll a kérdés, erről ugyan autentikus adataim nincsenek, csak azon adatok állnak rendelkezésemre, amelyeket az utóbbi időben, mióta a kérdéssel foglalkozom, szerezhettem magamnak, hogy elment a szocializmus egészen Szlavóniáig, betört Torontálba és Bácskába, feljött és Pest megyén keresztül átment a Dunán Tolnába, Sopronba és Mosonba...”²²⁽¹¹²⁾

Paul Engelmann a Stuttgartban megjelenő Die Neue Zeit című folyóiratban tanulmányt írt a magyar parasztság mozgalmairól, s ebben többek között megállapítja a következőket: „A magyarországi szociáldemokrata parasztmozgalom alig néhány megyéből egész Közép-Magyarországra áterjedt, áradata magával ragadta a dél-magyarországi szerbeket és németeket is, s legújabbán kezdi megvetni a lábát északon a szlovák parasztok (Zólyom és Gömör megye) és nyugaton a német parasztok (Pozsony, Moson és Sopron megyében az osztrák határon) között is.”²³⁽¹¹³⁾ Ami az anarchista ízű, zavaros, de a szociáldemokrata párt opportunizmusával következetesen szembenálló Várkonyi-féle „Független Szocialista”-mozgalommal illeti, arról egy 1897. évi rendőrségi jelentés ad némi utalást, ebben általában megállapítja, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak a mezei munkások között Sopron megyében is volt hívkük, majd hozzáteszi: „Várkonyi István befolyása Sopron megyében Lövőre terjedt ki.”²⁴⁽¹¹⁴⁾

A szocialista mozgalomnak Sopronban is megtaláljuk nyomait, különösen a szőlőművelők között. 1893-ban Gábrriel Samu és társai népgyűlésre kértek engedélyt, amelyen a gazdapolgárok jelen helyzetét akarták megbeszélni.²⁵⁽¹¹⁵⁾ Az már nem derült ki a továbbiakban, hogy megkapták-e? A szőlőmunkások szakegyeletet alakítottak. Átvették az Ödenburger Rundschau című lapot, s mint szocialista orgánomot havonta kétszer megjelentették.²⁶⁽¹¹⁶⁾ A soproni „bortermelő segéd munkások” 1895 márciusában gyűlést akartak tartani, s a polgármestertől termet kértek; kérésüket elutasították.²⁷⁽¹¹⁷⁾ A soproni rendőrség jelentéseiben is találunk nyomokat arra, hogy a „gazdapolgárok” között hódított a szocializmus eszméje. „A soproni rendőrség tudva, hogy főleg a gazdapolgárok között elterjedtek a szocialista tanok, az egyik együletben házkutatást tartott. Ott eleve értesültek róla, s így a rendőrség egyetlen gyanús nyomtatványt sem talált” – írja 1895-ben a Soproni Hírlap.²⁸⁽¹¹⁸⁾ A soproni rendőrkapitánynak 1895 júliusában, a közigazgatási bizottság elé terjesztett jelentése megállapítja, hogy a szőlőmunkások szakegyeletének 500 tagja van. Fel kellett szólítani az együletet – mondja – a jelentés –, hogy ne járassa a Volksstimme című ³⁴²osztrák lapot.²⁹⁽¹¹⁹⁾ Egy évtizeddel később – s ez is bizonyítja, hogy nem volt múló jelenség az agrárszocialista mozgalom a megyében – az aratósztrájkokat összefoglaló országos rendőrfőkapitányi jelentés Sopron megyéből is ad hírt sztrájkokról: „A soproni járásban a nagyeceni cukorgyárak részvénytársaság sopronkeresztúri bér gazdaságában alkalmazott munkások, szám szerint 200-an, 1907. július 10-től, július 21-ig sztrájkoltak. Követelésük: méltányos bérjavítás, a munkaidőnek reggeli 6 órától esti 6 óráig való megállapítása. A munkások 10 K. bérjavítást kaptak, s így újból felvették a munkát.”³⁰⁽¹²⁰⁾

A kilencvenes évek élénkülő munkásmozgalma kiváltotta a hatóságok ellenakcióit. Megszaporodtak a hatósági zaklatások, nem adtak gyűlési engedélyeket, mind gyakoribbá váltak a házkutatások a munkásegyletekben, s a városi és megyei közigazgatás is sűrűn foglalkozott a munkásmozgalom terjedésével, erősödésével. Perczel Dezső belügyminiszter is figyelmeztette 1898-ban a rendőrségi és közigazgatási hatóságokat: erélyesebben forduljanak szembe a terjedő szocialista tanokkal.

1895. február 23-án Glózer rendőrkapitány jelenti: „Vizsgálatot ejtett meg a munkások önképző egyletében, a gazdapolgárok, szőlőbirtokosok és segédmunkások egyletében, a cipész, csizmadia és a szabóságok egyleti helyiségeiben. Néhány szocialista irányú munkáslapon kívül a vizsgálat teljesen eredménytelen volt.”³¹⁽¹²¹⁾ 1895 júliusában a város közigazgatási bizottsága megvitatta a soproni rendőrkapitánynak a belügyminiszter részére készített jelentését. A rendőrkapitány a jelentésben megállapítja, hogy „a város talaja az érintett veszélyes eszméknek nem kedvező.” Ezzel az optimista megállapítással szemben azonban később kijelenti: „gyanús jel, hogy bár van egy önképzőkör, mégis egyre-másra alakulnak a munkás szakegyletek” s ezért javasolja, kérje a közigazgatási bizottság a belügyminisztert: ne hagyja jóvá az ezirányú kérelmeket. A közigazgatási bizottság elveti a rendőrkapitány javaslatát, s a rendőrséget fokozottabb éberségre inti. A vitában Kund tisztiügyész megemlíti, hogy az egyletek „három szocialista vezér” arcképét is meghozatták. A közigazgatási bizottság – elvetve a rendőrkapitány javaslatát az engedélyezések megszigorításáról – a jelentést különben 9:6 szavazatarányban elfogadta.³²⁽¹²²⁾

A század elején – 1906-ban – állandó titkárságot létesített a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Sopronban, amint azt az 1907. évi kongresszuson bejelenti: „A nagyobb pártszervezetek megerősítése érdekében, a pártvezetőség anyagi hozzájárulásával új, állandó titkárságot létesítettek több városban, így Sopronban is.”³³⁽¹²³⁾ Ugyanez a jelentés közli, hogy „Sopronban alig van szakma, amely küzdelmet ne vívott volna. Sopronban két új szakcsoport, környékén pedig 17 alakult. A szervezett munkások száma meghaladja az 1500-at.”³⁴⁽¹²⁴⁾

A soproni munkásság küldöttei a század elején is részt vettek az országos tanácskozásokon, kongresszusokon. 1901 decemberében a Magyarországi Szak- és Önképzőegyletek II. kongresszusán a hivatalos soproni küldött mellett a soproni szabók is képviseltették magukat egy küldöttel; a Magyarországi Szociáldemokrata Párt IX. (1902), X. (1903), XI. (1904), XII. (1905), XIII. (1906), XIV. (1907) kongresszusán, valamint az 1905. évi rendkívüli kongresszuson is megjelentek Sopron küldöttei. Az 1907. évi országos sztrájkban Sopronban – a rendőrségi jelentés szerint – 264 munkás vett részt.³⁵⁽¹²⁵⁾

Néhány szerény töredéket közöltem a soproni munkásmozgalom múlt századvégi s e század eleji történetéből. E szórványos adatok is, de a Soproni Szemlében ³⁴³már eddig közölt tanulmányok igazolják azt a megállapítást: gazdag a soproni munkásmozgalom története, érdemes a céltudatos, tervszerű kutatásra, a soproni munkásmozgalom történetének megírására.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Erkel Ferenc soproni vonatkozásai

Csatkai Endre: Erkel Ferenc soproni vonatkozásai

Erkel Ferenc születésének 150. évfordulója alkalmából felvetődik a kérdés, voltak-e soproni vonatkozásai. Születésének 100. évfordulója alkalmából Fabó Bertalan emlékkönyvet szerkesztett (1910), ebben Kereszthy István Erkel családi körülményeiről emlékeztetve azt írja, hogy a nagy zeneszerző atyja Gyulán való megtelepülése előtt Sopronban élt. Erre az adatra már 1922-ben felhívtam a figyelmet (Sopronvármegye, május 5., Sopron és a magyar zene), de azóta sem akadtam ezt bizonyító adatra. Éppen úgy nem sikerült nyomára jönnöm a Révai lexikon ama adata forrásának, amely szerint Erkel Ferenc legidősebb fia, Gyula, aki 1842-ben született, 1860–3 közt Sopronban tevékenykedett volna, mint tanár. A Színészeti lexikon, Erkel Gyula életrajzában éppen erről az időszakról nem említ semmit. (I. kötet. 499.

lap.)

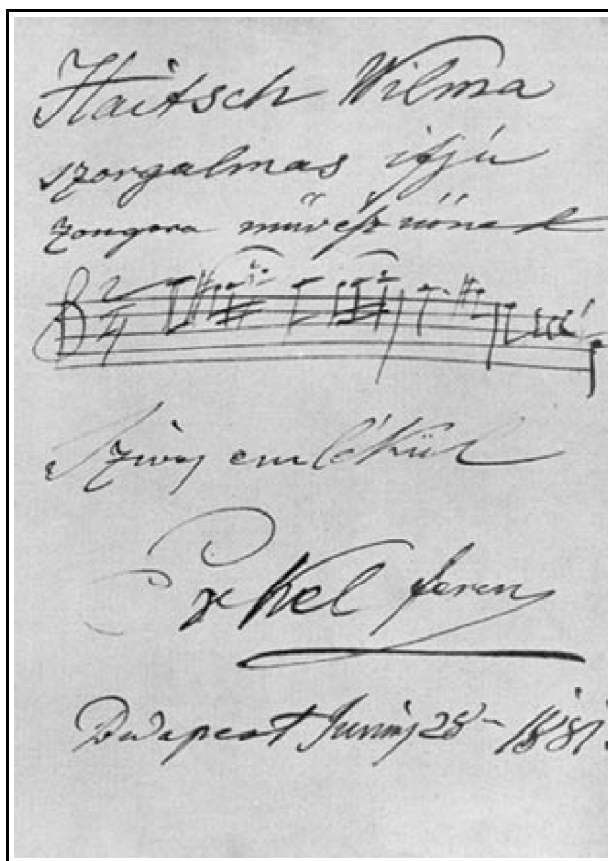
Ha e két adatot kikapcsoljuk, hiszen úgyis elődről és utódról van csak szó, akkor közvetlen kapcsolatot egyelőre aligha tudunk Erkel és Sopron között, mégis érdemes számba venni, mennyire kapcsolódott be városunk zenei múltjába Gyula nagy szülöttje.

Bizonyára a Himnusz révén vált legkorábban ismertté neve. Köztudomású, hogy Kölcsey szövegének megzenésítésére Bartay András, a Nemzeti Színház igazgatója hirdetett pályázatot. 1844. július 2-án mutatták be Erkel pályadíjas művét, amely – akár a Szózat – lassan tudott magának utat törni, még a reformkorban is. A Szózatra ugyancsak Bartay hirdetett pályázatot már 1843-ban. A bizottságban Erkel is helyet kapott, a győztes Egressy Béni lett, bár Vörösmarty sem volt a zenével elégedett és Erkel kérte, hogy zenésítse ő meg költeményét. Tudvalevőleg meg is tette. „Daczára a pályadíjnak, melyben Egressy szózata részesült, még sem tudott akkoron népszerűsége jutni s egészen a 60-as évekig majdnem feledésben vesztegelt” – írják róla később.¹⁽¹²⁶⁾ Erkel Himnusza megjelent már 1844-ben és elérkezett bizonyára Sopronba is. Mai tudásunk szerint 1848. március 23-án hangzott el nyilvánosan a régi színházban. A szabadság nagy lázában a német társulat magyar érzésű igazgatója, Kottaun Lipót nemzeti ünnepet rendezett (a színlap így mondja: Grosse National Feier für Ungarns Freiheit); a prolókus után a Himnusz került előadásra, végül a kissé vizenyős, de mégis magyar tárgyú Szapáry Péter fogsága című dráma. De még április 4-én is volt ünnep, akkor Körner Zrinyi c. tragédiáját adták elő, megelőzőleg ismét a Himnuszt. Az első díszelőadás színlapján a prolog után ez áll: „hierauf die Volkshymne, abgesungen vom sämmtlichen Personale.” A színlap alján: Die neue Volkshymne Wird den P. T. Besuchern der heutigen Vorstellung von den Billeteurs übergeben.” Alig hihető, hogy a Gotterhalte-t énekelték volna, még ha a színlap nem is kifejezetten a magyar Himnuszt említi. Az elnyomatás alatt persze nem zendült meg a magyar ajkakon a Himnusz, de ahogy a bilincsek 1859. második felében lazulni kezdtek, akkor avatták örök időre nemzeti imává a Himnuszt és a Szózatot. Ekkor vált törvényerejű szokássá, hogy kalaplevéve és állva kell mindkettőt énekelni vagy hallgatni. A korabeli újságok alapján nem egyszerre értették meg a két darab ³⁴⁴jelentőségét. A Napkelet Ungvárnak 1859. október 27-én tartott Kazinczy-ünnepéről ezt írja: 24 műkedvelő elénekelte a Himnuszt; „csak egy pár lelketlen atyánkfia botrányos viselete zavarta meg a méla tiszteletet, kik illetlenül föltett főveggel s megindulás nélkül nézék végig a magyar nemzet nagy ünnepét.” (729. lap.) A bukaresti Hunnia egyesület november 26-án tartott ünnepéről viszont ez a jelentés: „Pont 8 órakor elnöki jeladásra az egész gyűlés mint az isteni tiszteleten fölállott és a dalárda a »Hazádnak rendületlenül«-t elénekelvén közkívánatra ismételnie kellett.” (813. lap.) A Vasárnapi Ujságban Jókai a Kakas Márton levelei rovatban az 1860-as újévi számban írja: „Ünnep előtti csütörtökön volt a (Nemzeti) színházban a nyugdíjintézet javára műverseny rendezve! ...hallottad azt a fölséges szép hymnuszt Kölcseytől: Isten áldd meg a magyart! Erkelnek ama gyönyörű magasztos melódiája szerint énekelve... Amint a hymnus elkezdődött, a férfi-közönség minden tagja egyszerre levette fővegét s fedetlen fővel hallgatá azt végig.” Losoncra írják április 29-ről: A ref. templomban tartott Széchenyi ünnepen beszéd volt, „melynek végeztével a Szózat kezdetett el orgona mellett s mindnyájan felálltunk.” A biharmegyei Furta községben „a Szózat, melyet a nép fenállva hallgatott végig, rekeszté be a gyászistentiszteletet.” Egy nappal előtte Szentesen a nép az egyik templomból a másikba vonult, miközben „fedetlen fővel a Hymnuszt énekelték.” Május 20-án a mezőberényi Széchenyi ünnepen a Szózat hangzott el „minden jelenvoltak fenállása alatt”, majd a Himnuszt „szintén fenállás mellett.” Sőt Szegeden a zsidó templomban, ahol az istentisztelet alatt kötelező a kalap fenntartása, a közönség „levett kalappal énekelte el a Szózatot és Kölcsei Hymnusát.”²⁽¹²⁷⁾

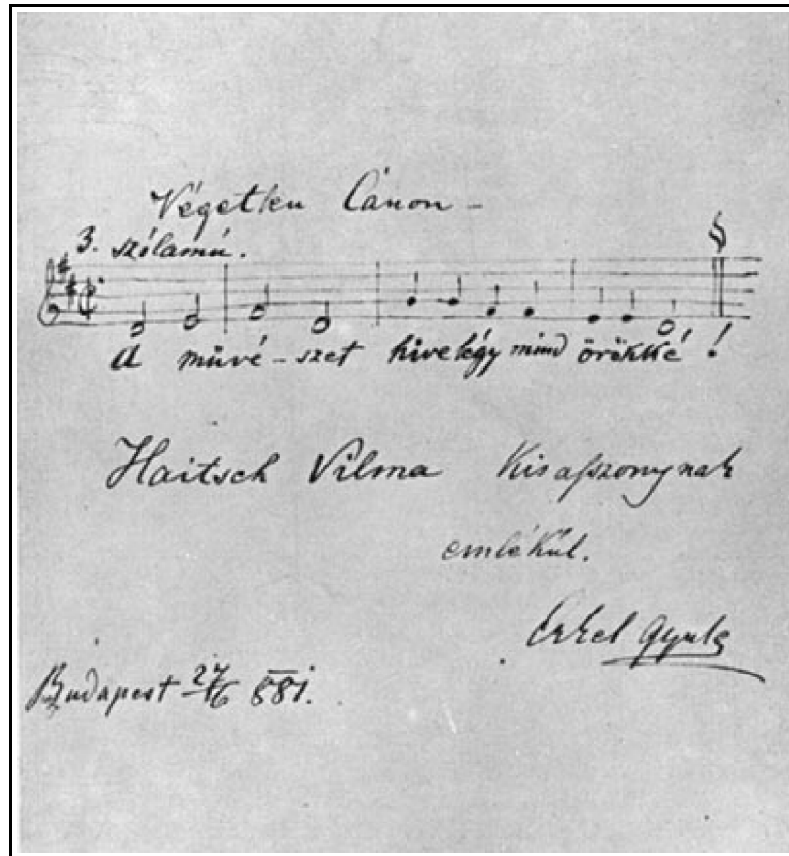
Természetesen a sok tudósítás között mohón kerestük a Himnusz újjáéledésének első jelét Sopronban. És

valóban a Vasárnapi Újság 1860. évfolyamának 31. számában a mai Berzsényi Gimnázium Magyar Társaság nevű önképzőköre alapításának 70. évfordulójáról olvashatunk, amelyet július 15-én ünnepeltek: „Kölcsey Hymnusának elzengésével vette kezdetét.” „Közben elénekelték a Szózatot is.” Egyébként egyetlen látogató kivételével mindenki magyar ruhát viselt, ez a frakkos is nagy ügyességgel ebből az idegen viseletből a helyszínen még magyar dolmányt rögtönzött. A bencés gimnázium diákjai évváró ünnepén már 1860-ban, tehát a Himnusz első megjelenésekor, Sopronban a Szózatot műsorszámként szerepeltették, egy négyes adta elő, majd 1861. július 26-án, évváró alkalmával a Himnuszt is műsorra tűzték. Pár nappal előtte volt az 1829-ben alapított Zeneegyesület iskolájának záróhangversenye. Lorenz karnagy vezetésével a növendékek kara is elénekelt a Himnuszt.³⁽¹²⁸⁾ Azóta rengeteg változatban énekkarral a capella, vagy zenekísérettel (például 1886. május 1-én a Zenekedvelők első hangversenyén (teljes zenekarral és 76 énekessel), zongora átíratban stb. szerepel az ünnepi műsorokon, de nem igen eshet hazafias ünnep ma sem, hogy ne vele kezdődjék vagy végződjék.

Erkel számos operát írt, de ezek közül örök életre csak a Hunyadi László és a Bánk bán érett meg. Mindkettő megtalálta útját a soproni színpadra, bár elég későn, de még Erkel életében. 1860-ig Sopront kisebb magyar társulatok keresték csak fel. 1863. nyarára Ressler István debreceni társulata jött el, nagyon jó hír előzte meg és főleg operaelőadásait dicsérték. Ressler olyan Kolumbus-félének tűnik fel, aki szeretett ismeretlen világokat meghódítani a magyar dicsőségnek. Így 1860-ban Zágrábban vendégszerepelt és ott is bemutatta a Hunyadi Lászlót. Sopronban az említett évad 1863. június 13-án kezdődött és a Hunyadi László bemutatójára júl. 4-én került a sor. Sajnos a helyi újságnak éppen az a száma hiányzik a levéltárban, amely a beszámolót hozta, csak a második előadását ismerjük. Másodszor a dalművet július 16-án adták és ekkor az újság szerint az első felvonás zárókara, mint mindenütt, ³⁴⁵itt is nagy lelkesedést váltott ki, hasonlóképpen az eskü jelenet, Gara Mária cifrázatos éneke a 3. felvonásban, továbbá Gara és Mária kettőse, ha ugyan nem elírás Hunyadi helyett, mert emlékezetem szerint ilyen kettős nincs a darabban, legalább is az újabb átdolgozások szerint nem szerepel. A Hunyadi legközelebbi előadása 1882. június 19-én volt a Bogyó társulat révén, majd 1892. január 7-én és 18-án, 1899. február első két napján. Színre hozta 1904. február 17-én a kitűnő Szendrey társulat is, mikor is Ney Dávid az operaház híres basszistája lépett fel benne mint Gara nádor, leánya, Hermin pedig Szilágyi Erzsébet szerepét adta. De kitűnőek voltak a helyi erők is: Déri Jenő, később az operaház tenoristája, Hunyady József, az első felejthetetlen János vitéz, Kaposi Józsa stb. A régi színházban és egyúttal városunkban utoljára 1905. március 7-én csendültek fel ennek az operának összes dallamai, az előbbi együttes élén; akkor Szilágyi Erzsébet szerepét Krammer Teréz, a budapesti operaház kiválósága énekelte.

A Bánk bán soproni élete átnyúlik az új színházba is. Az említett Bogyó társulat hozta először színre, amely a téli évadban Pécsen működött. Igen jó [346](#) operai erői voltak, köztük a csepregi születésű Bognár Ignác neves zeneszerző leánya Vilma, férjzett Balázs Sándorné. Hosszabb ideig volt a Nemzeti Színház tagja, de korán elhízott és így kevésbé tetszett a fővárosi közönségnek. Hangjának teljében volt még, amikor a Bogyó társulathoz szerződött. Pécsről már április 9-én Sopronba utazott és fellépett az Irodalmi Kör hangversenyén, így mikor a társulat megkezdte működését, már ismerősként üdvözölték. Férje a maga idejében jónevű író, az újság annak soproni látogatását is hírül adta (IV. 19.). A Bánk bán első előadása 1882. május 4-én volt, másnap ismételték és harmadszor június 6-án került színre. Most azután nagy szünet állt be és csak 1938-ban, már az új színházban gondolt színigazgató rá, hogy a Bánk bán előadásával rója le kötelezettségét a magyar zeneirodalom iránt. De ekkor sem volt a társulatban elég megfelelő énekes és így nyolc fővárosi szereplővel esett meg a felújítás október 4-én. Fellépett Bazilidesz Mária is mint királynő. A gördülő opera is színrehozta a Bánk bán 1951. január 23-án és 24-én.

Egyes részleteket sűrűn adtak a hangversenyeken, szintén a legkülönbözőbb hangszerelésben. Legkedveltebb volt persze a Hunyadi László nyitánya, amelyet [347](#) tudvalevőleg Erkel csak később írt, felhasználva az opera legkedveltebb részleteit. Ezt játszotta például a hamarosan utána feloszlott Zenekaregyesület 1882. április 8-án az Irodalmi Kör estélyén, amelyen Bognár Vilma is fellépett, 1883. augusztus 22-én ezzel szórakoztatta a 76-os gyalogezred zenekara a Történelmi Társulat vándorgyűlését. 1886. március 8-án a Férfidalkör hangversenyén Munczy Lajos zenekara is adta.[4\(129\)](#) Igen népszerű volt soproni bemutatója óta a Bánk bán bordala, 1883. június 20-án a Férfidalkörben előadták zongorakísérettel (a szót Bacsó Ferenc énekelte), 1886-ban a líceumi diákbál előtt (február 13-án) az ifjúsági énekkar élén Szalay Sándor énekelte. Később is, még a két világháború közt is szerepelt a líceumi bál előtt.

Erkel több operája közül teljességében egyik sem került színre Sopronban. Kedvelt volt a Névtelen hősök takarodója férfikarra, először – tudtommal – 1882-ben a Bánk bán első előadásával egy esztendőben adták, mégpedig a Férfidalkör június 11-én; Haas Manó ismert zongoraművész és a nagyobb siker kedvéért dobszó kísérte. Mikor 1880-ban a Zenekar egyesület megalakult, Arnold Károly nevű titkára Erkelhez fordult levélben: „A hazai mű zene javát akarja, írja a levél az egyesület céljáról, előadni.” Az 1880. dec. 25-i hangversenyen a Bánk bán nyitányát akarják előadni. „Legfőbb vágyunk azonban az volna, ha a Névtelen hősök nyitányát lehetne megkapnunk.” Ez a kívánság azonban nem teljesedett. (Arnold levele a budapesti Széchényi Könyvtárban.)

Erkel egyéb szerzeményei közül egy a híres Vieuxtemps zeneszerzővel közösen írt magyar ábrándját

(1837.) 1850. június 2-án már előadta a vendégszereplő két Neruda testvér. Ünnepi nyitányát (1887.) pedig a pozsonyi zenekar Kossow Jenő soproni születésű karnagya vezényletével adták elő 1911-ben lezajlott vendégszereplésük alkalmával.

A zeneegyesületi karnagyok⁵⁽¹³⁰⁾ egyébként Erkel nemigen juttatták szóhoz Kossowon kívül.

Erkel nemcsak mint zeneszerző és karnagy volt kiváló, hanem zongoraművész is és így tanára a Zeneakadémiának, sőt annak első igazgatója is. Egy soproni tanítványa ismeretes, Bancsó Antalné Haitsch Vilma, de őt is inkább Liszt tanítványaképpen tisztelték, ámbár hivatalosan a Zeneakadémián 1878–1881-ig Erkel tanítványa volt a zongoraszakon.⁶⁽¹³¹⁾ 1861-ben született Eperjesen, tehát nagyon fiatalon került a budapesti Zeneakadémiára, fennmaradt az első tanévről írt részletes naplója, amelyből kiténik, hogy önmagával igen gyakran elégedetlen volt, ámbár Erkel állandóan biztatta. Egy sajnós kelet nélküli levele is fennmaradt édesanyjához címezve, amelyben Erkelre ugyan panaszkodik, hogy gyötri, de ebből a levélből is az tűnik ki, hogy tanítványának képességeit sokra tartotta és nagy feladatokat bízott rá.⁷⁽¹³²⁾ Haitsch Vilma azonban nem lépett művészi pályára. Oklevelének megszerzése után albumába ³⁴⁸beírták nevüket tanárai, maga Erkel, azután annak Gyula fia, Volkmann Róbert stb. Erkel a Hunyadi László nyitányának első ütemeit. A napló, az album és egy pár levél a művésznő gyermekeinek kegyeletes őrizetében van mindmáig.⁸⁽¹³³⁾ Haitsch Vilma már 1882-ben Bancsó Antal tanár felesége lett és vele 1884-ben Sopronba került, ahol 1916-ig élt boldog családjá és nagyszámú tisztelői körében. A Bancsó-ház középpontja volt a soproni zenekedvelőknek, a művésznő tanított is és néhányszor nyilvánosan is szerepelt: a Frankenburg alapította Irodalmi és Művészeti Körben már 1885-ben bemutatkozott, ez az első szereplése – október 25-én – két mestere születése napjának közelében,⁹⁽¹³⁴⁾ a két mester jegyében zajlott le, Erkel Himnuszát adta elő Liszt zongoraátiratában.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kölkedi István: Tisza István Sopronban

Kölkedi István: Tisza István Sopronban

A naptár 1910-et mutatott. Őfelsége I. Ferenc József császár és király feloszlatta a magyar parlamentet és kiírták az új választásokat.

Változást óhajtott a nemzet az ország vezetésében. A kitűzött képviselői választások azonban ezt a változást nem hozhatták meg. Az ország húszmilliónyi lakosából ugyanis mindössze egymillióra tehető a szavazati joggal bíró emberek száma. Kik is lehettek választók?

„A jelenlegi választói jog a szellemi és vagyoni cenzuson alapul. Vagyoni cenzusra való tekintet nélkül csakis diplomás ember élvez választói jogot.

A vagyoni cenzus alapja:

1. Kis- és nagyközségekben egynegyed telek (8–10 hold) vagy ehhez hasonló kiterjedésű birtok.
2. Városokban 16 frt kataszteri tiszta jövedelmet hozó birtok vagy három lakrészből álló lakás.
3. A Királyhágón túl nem negyed telek a cenzus mértéke, hanem 105 frtot kitevő adóalap.
4. Városokban az egész országban szintén 105 frt az adóalap, azaz választói joggal az a gyáros, kereskedő

vagy kézműves bír, aki legalább 105 frt jövedelem után fizet adót.

5. Kis- és nagyközségeiben az a kézműves bír választói joggal, aki legalább egy segéd után fizet jövedelmi adót.

6. Választók a köztisztviselők.

7. A Királyhágón túl 1908-ban mintegy 25 000 ember még a régi nemesi jog alapján bírt választói joggal...” (Soproni Napló 1910. március 19.)

A választói jog gyakorlásából kizárt milliók joggal követelték, hogy változtassanak a reakciós választójogi cenzuson. Tarthatatlanságát a vezető államférfiak is felismerték, s azért folyt a harc, hogy mily mértékben szélesítsék a választói jogot. Többféle elgondolás is volt.

„A választói jogot mindenütt korhoz, azután bizonyos értelmi fokhoz kötik – mondotta Baross János országgyűlési képviselő egy fővárosi népgyűlésen. – Nálunk is a választói jogot a radikálisok is 20–24 éves korhatárhoz és az írni-olvasni tudás értelmi cenzusához kötik. Ez az elképzelhető legkisebb megszorítás. Magyarországon az írni-olvasni tudó férfiak száma 24 éven felül kereken 2.600.000, ebből 1,600.000 magyar és az egészből egymillió a munkás... Eddig a vagyontalan munkások a választóknak 6 százalékát tették ki. A radikális választási reform végrehajtása esetén az összes választók fele része vagyontalan munkásokból állana és 349ezzel együtt a munkásokat orruknál fogva vezető nemzetközi szocialista agitátorok vennék át a magyar nemzet vezetését. Ilyen megoldást csak a társadalmi forradalmárok kívánhatnak...” (Soproni Napló, 1910. március 19.)

Az idézett cikk-részlet beszédesen bizonyítja, hogy mennyire idegenkedtek a választói jog szélesre tárásától az ország akkori vezetői. Lényegében mereven elvetették a radikálisok javaslatát, de a tömeg szájának bekötésére valamilyen engedményeket mégis óhajtottak tenni. Többféle lehetőséget is latolgattak. Nézzük meg azokat is:

„Az elemi iskola hat osztályáról szóló bizonyítványhoz kötött új értelmi cenzus rostáló hatása nem ítéhető meg, miután erre vonatkozó statisztikai adatok hiányzanak.

Az írni és olvasni tudással kombinált 10 koronás vagyoni cenzus alapján 1,436 000 választó jutna be.

A szociális cenzus alapján 230.000 olyan munkás jutna választói joghoz, aki az utolsó 5 évből legalább 3 évet egy munkaadónál töltött. Természetesen ez a számadat is nagyban változhatik a szociális cenzus szigorúbb vagy enyhébb megállapítása szerint.

Végül szerzett jog alapján az új cenzuson alul eső mintegy 142 000 ember tartaná meg a választói jogot.

Összesen 1,807.000 választó jönne ki a javasolt reformok szerint, tehát a mai állapotokhoz képest a választók száma majdnem megkétszereződne...” (Soproni Napló, 1910. márc. 19.)

Tudnunk kell azt is, hogy mi kényszerítette a főurakat arra, hogy egyáltalán szóba is kerülhetett a választói jog kiszélesítése. Országszerte egyre hangosabban hallatszott a jogtalanok kívánsága, követelése: szűnjék meg ez a tarthatatlan állapot, adják meg a magyar népnek az általános, egyenlő, titkos választójogot!

S ebben a követelésben a szocialisták jártak élen, emellett a társadalom valamennyi rétegéből akadtak nagy számban olyanok, akik felismerték a követelés jelentőségét. A többség azonban elzárkózott előle.

A növekvő befolyást szerzett szocialisták vitorlájából kívánták kifogni a szelet az uralkodó osztály tagjai azáltal, hogy egyáltalán hajlandók voltak beszélni a választói jog kiszélesítéséről. A Soproni Napló fentebb idézett cikke világosan megmutatja, hogy az uralkodó osztály, ha enged is a kívánságnak, csak oly mértékben tesz eleget neki, amennyivel nem veszélyezteti saját érdekeit. Ad újabb állampolgároknak választói jogot, de lehetőleg csak azoknak, akik számára megbízhatónak látszanak, de még ezt is ellensúlyozni akarta azzal, hogy azokat a megbízható választókat, akik az új választójogi törvény alapján kiestek volna a szavazók közül (ilyenek voltak például az analfabéta zsírosparasztok) igyekezett szerzett jogukban megtartani, hiszen falun számíthatott rájuk.

Így válik érthetővé, hogy szóba sem jöhetett náluk az általános, egyenlő, titkos választójog. Mert – és ezzel érveltek a legjobban – mint mondták:

„A szó teljes értelmében vett általános választói jog sehol a világon nincs...” (S. N. 1910. márc. 19.)

Titkos szavazásra pedig még a Horthy ellenforradalmi rendszer idejében sem tartották „élég érettnak” a magyar népet. Jellemző a századfordulót követő első tíz év választói jogára, hogy a nők szavazati jogáról szó sem esett, még a radikálisoknál sem.

A napi sajtó az 1910-es választási harcok idején egyre élesebben adott hangot az uralkodó osztály merev elzárkózása ellenére is az általános választói jog megadásának. Ebben a fővárosi lapok jártak élen. Nagy visszhangja volt országszerte. És ezt a visszhangot ellensúlyozni kellett.

Éppen az ellensúlyozás óhaja tette szükségessé, hogy az uralkodó osztály és fullajtárjai nagygyűlés keretében szögezzék le álláspontjukat. Budapesten a Vigadóban tartották meg 1910. március 20-a körül ezt a nagygyűlést, s ennek egyik felszólalója Tisza István gróf volt. A volt miniszterelnök felszólalása jellemző volt magatartására és az uralkodó osztály álláspontjára:

„A gyűlést az a hazafias aggodalom hozta össze, hogy végveszedelem fenyegeti az országot. – Az általános választójoggal a nemzeti lét alapját támadják meg... Budapest lakossága egy huszadrésze az országnak, s ha az általános választójog Budapestnek jó, ez csak egy huszadrész jóságát jelenti a 350a reformnak... Időelőttinek tartja egy konkrét választójogi javaslat kidolgozását. Két megoldási mód van: vagy erős garanciák mellett általánossá tenni a választási jogot, de ez nem fog sikerülni, vagy – ami helyesebb – az adócenzus leszállításával kiterjeszteni a mostani választási jogot...” (Soproni Napló, 1910. március 22.)

Már ebből a rövid megnyilatkozásból is kiviláglik, hogy Tisza István gróf, az uralkodó osztály legreakciósabb szárnyát képviselte. És hogy miben is nyilvánult meg ez a politika, részletesen kifejti a Nemzetőr:

„Tisza Istvánról mindenki tudja, hogy dühös ellensége a népjogok kiterjesztésének, az általános választói jognak, ellensége, mert jól tudja, hogy ha a magyar nép milliói az Alföld, a Dunántúl ma még jogtalan tömegei bejutnak a választók sorába, vége lesz mindenütt a korrupcióra alapított 67-es politikának, vége lesz a pressiónak, a vesztegetésnek, és értéküket veszítik mindazok az eszközök, melyek 40 éven át fenntartották a szabadelvű rendszert – mely rendszer alapja a mai hazug alkotmányosságnak, melyben az uralkodó akarata minden – a nemzeté semmi, de amelyben jól érzik magukat mindazok, kik az uralkodónak köszönhetik rangjukat, címüket, állásukat és akiknek ez a rendszer hasznot hajt... ha hittünk is valaha Tisza István jóhiszeműségében, ez a hitünk elszáll. Ma már tudjuk, hogy öntudatos híve a császári akaratnak, öntudatos ellensége a nemzeti függetlenségnek...” (Nemzetőr, 1910. április 16. Tisza István

gróf c. vezércikk.)

Most már megértjük, hogy mit értett Tisza az ország végveszedelmén: saját uralkodó osztályának veszedelmét, s a nemzet alatt: szűk császárhű főúri osztályának létét látja megtámadva az általános választójog által.

És Tisza István teljes erővel bevetette magát a választási küzdelembe. Pártja: a Nemzeti Munkapárt, az ország valamennyi számottevő kerületében állított jelöltet. Sopronban is, Solymossy Ödön báró nagylozsi földbirtokos személyében. S működött a pártja is, amelynek dr. Szilvássy Márton volt a helyi elnöke.

A város nem volt egységes. Nagy számban voltak hívei, tagjai a Nemzeti Munkapártnak, ugyanakkor sokan harcoltak az általános választójog megvalósításáért. Ez utóbbiaknak nagyon nagy befolyásuk lehetett, mert a Nemzeti Munkapárt soproni képviselőjelöltje, Solymossy báró is kénytelen volt kijelenteni, hogy híve a választójog kiterjesztésének. S hogy mennyire bizonytalan volt: ennek ellenére is megválasztják-e, igazolják a történetek.

A legnagyobb választási küzdelem ideje alatt a következő felhívást tette közzé a soproni Nemzeti Munkapárt:

„A magyar politikai élet kiváló harcosa, ki politikai számkivetéséből a népszerűség sugarától övezetten tér vissza a közélet fórumára: Tisza István gróf országjáró körútjában Sopronba érkezik, ez évi április hó 16.-ik napján és itt politikai beszédet mond... Tisza István gróf érkezése és politikai megnyilatkozása akkor is elsőrangú eseménye volna városunkna, ha nem állanánk éppen képviselő választások küszöbén. Így azonban kétszeres súlya van szavának...” (Soproni Napló, 1910. április 15.)

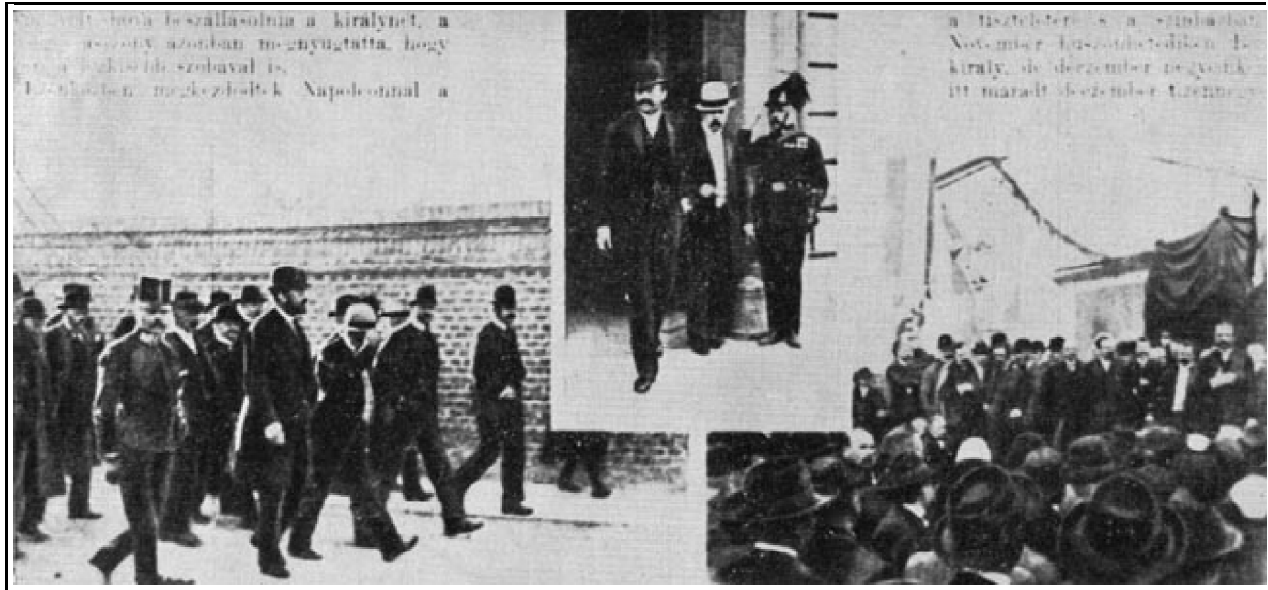
Tisza soproni látogatásának közzététele nem váltotta ki azt az egyöntetű lelkesedést, mint azt a Szilvássy Márton dr. által aláírt felhívás alapján gondolhatnánk. Voltak, akik ellenszenvvel fogadták a hírt. Hogy miért? Az ellenzők álláspontját magyarázza meg a Nemzetőr „Tisza Sopronban” című cikke:

„Szombaton tehát Sopronba jön a feudális junkerek legtipikusabb képviselője: Tisza István gróf. Azért jön, hogy a junkerségben lelkirokonát, Solymossy Ödön bárót a mandátum elnyerésében támogassa...”

Annak a politikai komédiának egy felvonását játszik el a soproni választóknak is, amelytől az ország négyötödrésében már csömört kaptak. Solymossy a népjogok mellett húzza a hamis hegedűt, Tisza gróf a reakció harsonáját szólaltatja meg. Végeredményben azonban igen jól megférnek, egy malomban örölnek. A hatalom után való epekedés és a császári érdekek taposó malmában...

...a Tisza imádat csillagzata letűnőben van...

Tisza debreceni kirándulásából sem hiányoztak azok a külső attributumok, [352](#) amelyek őt most úgy látszik mindenüvé elkísérik: A nép kövel és záptojással fogadta az új nemzeti vezért...

351 A Vasárnapi Újság képei Tisza István soproni látogatásáról: Tisza a Paprét sarkán. Lakása kapujában. Beszéde a torna-csarnok udvarán (Jely Gyula felvételei.)

A volt miniszterelnök, aki a népjogok elleni harcában mindig az értelmiség vezéréként gerálja magát, – beszédében (Debrecenben! a szerző megjegyzése) a legútszélibb demagógia fegyverével dolgozott. Így ő, aki Nagyváradon és Aradon, tehát olyan városokban, ahol van nemzetiségi értelmiség is, a nemzetiségekkel való béke apostolaként mutatkozott be, a színmagyar Debrecenben, hatalmas lendülettel rohant ki, ugyanazon románok ellen, akiket alig pár hét előtt ugyanilyen vehemenciával védelmezett...” (Nemzetőr, 1910. április 14.)

A közöltek lényegesen gazdagítják Tisza arcképét. Persze nem mindenki látta olyannak Tiszát, mint amilyennek a Nemzetőr lerajzolja. Akadtak bőségesen tántoríthatatlan hívei. De szép számmal voltak ellenségei is. S hogy az ellenségeitől meg lehessen védeni, arról gondoskodtak a hatalom birtokosai:

„Ostromállapotban.

Csendőrszurony, rendőrség, katonaság. Tisza bevonult! Tisza István gróf, a század legősdibb államférfia Sopronba érkezik...

Az általános választójog kiterjesztésének legelvakultabb ellensége jön közénk, hogy harcra tüzeljen a népjogai ellen... Népszerű vezér, akinek csendőrszurony áll a védelmére, akit rendőrség, detektívek, katonaság védelmez meg a nép ellen... Majdnem hihetetlen ez a nagy készülődés, ami itt folyik, hogy Tisza István grófnak bántódása ne essék...

Szabó László miniszteri tanácsos, a rendőri osztály főnöke ma reggel Sopronba érkezett és a rendőrfőkapitánnyal, valamint a határőrség vezetőjével egész délelőtt tárgyalt a rendőri kirendeltség dolgában. Budapestről detektívek érkeztek Sopronba, mozgósították a környékbeli csendőrséget és a katonaságtól is kértek segítséget. A határrendőrség a bevonulás alkalmával az állomásnál foglal helyet és a perront, valamint az állomás épületet szállja meg. A kirendelt katonaságot a városi mérlegHITELESÍTŐ telepen helyezik fel, a Tornacsarnok szomszédságában. A városi rendőrök közül csupán a kapuőröket nem hívják

be, a többi mind készenlétben áll. Ostromállapotban lesz Sopron. Tisza bevonul...” (1910. április 16. vagy 17. Nemzetőr. Egyazon lappéldányon kétféle dátum is található.)

Mindez a nagy készülődés aggodalomról árulkodik. Valóban szükség volt-e rá? És valóban annyira védtek-e Tiszát? A soproni Nemzeti Munkáspárt véleménye szerint nem is volt túlságosan nagy az óvintézkedés. Legalábbis a Soproni Napló, amely érezhetően a Nemzeti Munkapárt érdekeit szolgálja, ilyen értelemben számol be:

„Tisza napja.

Ragyogó tavaszi nap. Délután három órakor a Tisza Istvánt váró és fogadó küldöttség még a győri vasút pályaházának utcai frontja előtt áll és beszélget. A pályaudvar perronján szinte elviselhetetlen a meleg. Odakinn színes csoportok gyülekeznek. Sok a frakkos és Ferencz József-kabátos kapacitás, itt is, ott is feltűnik egy kék-fehér karszallagos rendező. A tömegben felcsillan egy-egy rendőr, határrendőr kifényesített gombja. Az utcákon: a Király-utcán, a Deák-tér és Erzsébet-utca¹⁽¹³⁵⁾ egy-egy szakaszán jókora távolságban posztolnak a csendőrkirendeltség emberei... ennek igazán nincsen más rendeltetése, minthogy a szükséges zárvonalat, kordont fenntartsák...” (Soproni Napló, 1910. április 17.)

Szinte idillikus az a kép, amelyet a Soproni Napló újságírója lefest. Érdekes, mennyire másként hat a leírás a Nemzetőr hasábjain. Talán azért, mert mindketten más szemszögből nézték a történeteket. Íme a Nemzetőr híradása:

„Szuronyok között.

Tisza István fogadása.

Az ember önkéntelen is Baditz Zoltán installációjára²⁽¹³⁶⁾ gondolt, mikor déli 353egy órakor meglátta azt a 80 marcona csendőrlégényt, akit egy törzsőrmester a Széchenyi-térre és onnét a Petőfi-térre vezetett. Szuronyt szegeztek és várták – az ellenséget...

Már délelőtt folyamán mindenfelé detektiveket helyeztek el... A délután kivezényelt csendőröket az Erzsébet-utcában, a Király-utcában, a Széchenyi-téren, a Várkerületen helyezték el két oldalt szuronyt szegezve... A közönséget már két órakor a járdákra szorították...

Valóságos csoda, hogy megengedték azt, hogy az emberek az ablakon kinézzenek.

A győri vasút perronját a határrendőrség szállotta meg Lestyánszky kapitány vezetése alatt. A határrendőrség átvizsgálta az indóház környékét, a raktárhelyiségeket, hogy nem rejtőzik-e valahol ellenség. Szerencsére senkit sem találtak. A fogadtatás képét a csendőrmester következő jelentésében juttatjuk legtalálósabban kifejezésre: – Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, 84 ember, a fegyverek megvannak töltve...” (Nemzetőr, 1910. ápr. 17.) De nemcsak a fogadás előzményeit, hanem az utána történeteket is különbözőképpen látta a két soproni sajtóorgánum képviselője. Érdekes mindkettőt elolvasnunk. Egymás alatt közöljük az összevágó részeket.

„A különvonat pontban 3 óra 12 perckor robogott be a győri vasúti állomásra, amelynek perronján körülbelül 200 ember foglalt helyet. A perronra csupán a nemzeti munkapárti embereket és azok igazoltjait, valamint a hírlapírókat bocsátották be.

Amint Tisza megjelent az ajtóban: vizsgálódva nézett körül s csak mikor meggyőződött a gyengén hangzó

éljenzésből, hogy nincs ellenség a vonat táján, csak akkor lépett le...” (Nemzetőr, 1910. ápr. 17.)

„Ahogy Tisza István a pályaház ajtajában megjelent, egetverő éljenriadal zúgott fel. S ekkor süvöltött föl rendetlen egymásutánban, néhány abcug-szó. Ezt az abcugot nagy lőtás-futás követte. Inkább futás: az abcugolók ugyanis siettek megfutamodni a szabad mezőn, az üres háztelkeken keresztül, mert fenyegető lendülettel nyúltak feléjük a napégette, súlyos poncichteröklök.

Ahogy elindultak a hintók, az elsőben Tisza István, Szilvássy Márton dr.-ral s kíséretével, a kapu aljában meghúzódott rendbontók dobálni kezdték a kocsisort. Hét-nyolc szem kő vagy tojás (a tüntetéseknek ez a formája mostanában divatos) repült el az utca fölött, s azután a dobálók gyors iramban menekültek. Már tudniillik, aki tudott. Hét, nyolc dobálót – bajusztalan, éretlen korú suhancok – hamarosan lefogtak a csendőrök, vagy maga a közönség.

Egy ködobás Tisza kocsisát érte s egy tojás jutott Tisza – hintójának is. A felhágó vasán loccsant széjjel.

Szilvássy Márton dr. bosszankodva fordult meg:

– Mi az? Mi az?

– Semmi – felelte Tisza nyugodtan mosolyogva. – Egy darab tojás. Ez elég kevés – tette hozzá nevetve – és rosszul céloznak. Ez volt a mára ígért ellenséges fogadtatásnak első és eddig egyetlen incidense...” (Soproni Napló, 1910. április 17.)

Milyen kedélyeskedve, bagatellizálva számol be a Nemzeti Munkapárt soproni sajtóorgánuma az incidensről! A kedélyeskedés azonban visszafelé sül el. Önkéntelenül elárulja, hogy Tisza nem minden társadalmi osztály kedvence, s a haladás, a népszabadság hívei mindenütt, ahová csak beteszi a lábát, abcuggal, kővel és záptojással fogadják. Azt is elárulja a közlemény, hogy a soproninál hatalmasabb ellentüntetések is szoktak ilyenkor kitörni.

Különben sem volt ennyire kedélyes a dolog.

„Tisza István gróf Szilvássy Márton társaságában hajtatott be a városba. Amint kocsijuk a Király-utcában befordult, valóságos kő és tojás zápor indult meg. Tiszát egy tojás a felöltőjén érte. Óriási kavarodás támadt. A csendőrök és rendőrök a dobálókra vetették magukat...”

Letartóztatások.

Abcugolásért és állítólagos dobálásért a következő munkásokat tartóztatták le: Mandl Vilmos, Rédeczy Károly, Márkus József, Fleck Nándor, Tóth Gyula, Gruber Adolf, Lintner Imre, Kurcsy János és Palkovits Lajos. Az utolsó kettőnek a fejét beverték. Állítólag kövesdi polgárok követték el, akik 354 Bauer Ottó tiszteletére jöttek Sopronba.” (Nemzetőr, 1910. április 17.)

Tehát a bajusztalan, tejelesképű suhancok – munkások voltak. A munkások azok, akik a legelszántabb ellenségei Tiszának. Érthető, hiszen Tisza volt abban a korszakban a reakciónak a legtipikusabb képviselője.

Munkás letartóztatása Tisza István soproni látogatásakor
(Vasárnapi újság)

Egy ilyen látogatás természetesen hagy maga után nyomot. Érthető az is, hogy a sajtó napokon keresztül vissza-visszatér rá. Epizódokat közöl a történekről és ezek az epizódok teszik tulajdonképpen egésszé a képet.

„Tisza Istvánt mindjárt a győri vasút indóháza mellett fogadta a legtöbb abcug! Itt hullott a kocsija felé a legtöbb tojás és kő. Az első letartóztatások is itt történtek. Kurcsy János és Palkovits Lajos munkásokat tartóztatták le. A csendőrök elfogták és kezüknél vezették be az indóházba. Miközben vezették, a rendezők közül többen botokkal rájuk rohantak és agyba-főbe verték. Haker Lipót marhakereskedő a kocsiról ugrott le és ütötte botjával az egyik tüntetőt. Egy karszalagos rendező állítólag néptanító, ezt ordította:

– Üssétek agyon a tüntetőket...

A testőrök

A csendőrökön, rendőrökön kívül Tisza gróf épségének megvédésére még polgári testőröket is rendeltek Sopronba. Bauer Antal a lövői kerület munkapárti jelöltjének 150 emberét látták el vörös kokárdával, hogy testőrségi szolgálatot teljesítsenek. A vörös kokárda utat nyitott nekik a kordonon belül is. Az egyik kövesdi ember, Mihócza, ki is tüntette magát. Ő verte félig agyon az egyik tüntetőt.

Agent provokatőrök

A munkások vezetői... előadták, hogy a szombati bevonulásnál több agent provokatőr is szerepelt. Az egyiket az Ötvös-utca sarkán leplezték le. Köveket adott egy fiúnak, hogy dobáljon, és mikor a fiú dobálni akart, át akarta adni a csendőröknek. Az ott állott közönség ellene fordult és meg is verik, ha el nem kotródik onnét. Az agent provokatőrök állítólag Győrből voltak iderendelve.

Egy fiú az oszlopon

A líceum közelében egy fiú, hogy a bevonulást jobban lássa, felmászott a villamos-oszlopra. Azonnal ott termett a csendőr és piszkálta lefelé. Be is akarták kísérni. Meg is teszi, ha a közönség nem tiltakozik.

A halottas kocsi

Érdekes jelenet játszódott le az Erzsébet-utcában akkor, mikor Tisza és kísérete a Széchenyi-tér felé érkezett. A régi ev. temetőből éppen akkor jött ki a halottas kocsi. Volt megjegyzés bőven, Tisza is hallhatta:

– Viszik a Tisza-féle népjogokat a temetőbe. Rá kell rakni, mint a debreceni darabantot!³⁽¹³⁷⁾

355 *Egy színésznő*

Még az előadást nem kezdték meg a színházban. Tisza akkor volt érkezőben. Színtársulatunk egy nő-tagja igyekezett a teátrum felé.

– Ki maga? – kérdi tőle egy csendőrtizedes.

– Színésznő – feleli nem éppen meghatottan egyik kísérője.

– Hova megy? – kérdi most már szinte udvarias tempóban a csendőr.

A színésznő mérgesen felel:

– Soroksárra – és a csendőrökkel már mit sem törődve megy a színházba.

(Tisza soproni programjában szerepelt az is, hogy megtekinti a színtársulat előadását, a Luxemburg grófját. Erre vonatkozik a fenti és alább következő epizód. A szerző megjegyzése.)

Megszállva a járda

Este 8 óra. Tisza István a színházba megy nagy segédlettel és a színház vidékét ellepik a szuronyos bácsik. Rengeteg sok a csendőr. Majdnem egymás hátán állnak...

Az ellenőrzés a legmagasabb fokra hág és kiadva már a jelszó.

– Lélek a járdán se le, se föl.

Három újságíró törekszik a kaszinó felől a színház felé.

– Megállni! Vissza!

Ezt hallják először. Mondják, hogy újságírók, engedik őket.

Tíz lépésre újra hangzik:

– Megállni! Nem lehet!

...igazolják magukat. Mehetnek.

Megint tíz lépés. Új csendörök kiáltják:

– Nem lehet! Vissza!...

A kaszinótól a színházig pont ötször állították meg a három békésen szemlélődő embert...” (Nemzetőr, 1910. április 19.)

Elfogultsággal lehetne vádolni a Nemzetőr cikkíróját, hiszen csupa olyan pillanatképet mutatott be, amely nem a legkedvezőbb színben mutatja be Tisza István soproni tartózkodását. Kétségtelen az ellenfél szemével nézte az eseményeket, de hogy mennyire igaza volt a Nemzetörnek, azt maga a Soproni Napló bizonyította be. Az események megihlették Ágoston Ernőt, a kiváló soproni festőművészt és három karikatúrát készített a Tisza-napról. A Soproni Napló közölte a karikatúrákat. Íme olvassuk el emlékeztetőnek a karikatúrák kísérő szövegét, amely majdnem olyan, mintha a Nemzetőr írta volna:

„Mint mindennek a Tisza napjának is megvoltak a maga fény és árny képei. A fényoldal forró napsütésében ott lelkesedtek szorongtak és izzadtak azok az ezrek, akik körülvették Tiszát, hogy egyetlen szavát el ne ejtsék. Az árnyékban pedig hájas rendőrbiztosok szuszogtak s törölgették a verejtéket arcukról szörnyű nagy zsebkendővel s még nagyobb aggodalommal kémkedve bombavető anarchisták vagy kőhajigáló szocialisták után, s eközben majdnem letartóztattak két sváb almáskofát, mert azt hitték, hogy Wekerle jön álruhában a fiával, hogy veszélyeztesse a nagy politikus testi épségét...

A sors némelykor bizony igazságtalan. Amíg egyesek a forró politikai délután izgalmaikat jégbehűtött pezsgővel hűsítették, másokat emígy hivatalosan hűtögettek... De ezek hűvösebb hangulatban is voltak...” (Soproni Napló, 1910. április 24.) – írja a lap és zárkában hűsölnek a letartóztatott munkások a karikatúrán, s köztük néhánynak be van kötve a feje.

A legtalálhatóbb azonban az a rajz, amely egy munkást ábrázol, aki mellé egy kutya csatlakozott. Rohannak feléje lélekszakadva a rendőrbiztosok, mondván: „Tilos a csoportosulás.”⁴⁽¹³⁸⁾

Ismerjük már azt a fogadtatást, amellyel Tiszát fogadták hívei és ellenfelei. Érdeemes azzal is megismerkednünk, hogy mit mondott a választói gyűlésen, hiszen ebből láthatjuk meg tisztán, hogy jogos volt-e az a felháborodás, amely a szocialistákat elfogta a gróf Sopronba érkezésekor.

Mindkét soproni lap részletesen közli Tisza István gróf beszédét. Felesleges volna nekünk is teljes terjedelmében ismertetni. Számunkra sokkal érdekesebb, tanulságosabb, ha a Nemzetőr „Bírálat” című vezércikéből olvasunk el néhány részletet, amely méltatja Tisza soproni beszédét és egyben vázlatát is

adja a beszédnek.

„...Tisza gróf... előadásában nincs [356](#)egy szikra hév, hideg és száraz szónok, ki nem tud lelkesedést kelteni, mit tán a legjobban bizonyít, hogy szavait sohasem szakította meg a lelkesedés tüntető kitörése, csupán halk, elhaló éljenzés és néhány erőltetett a közöny csöndjében elfúló taps.

Igen természetes is ez: azok mellett az eszmék mellett, amelyekért Tisza gróf száll síkra, lehet érvelni a célszerűségekre való hivatkozással, lehet őket helytelen kiindulási pontból levont következtetésekkel helyesnek feltüntetni, de lelkesedni értük nem; ezért hiányzott Tiszából a fanatikus tüze, ezért maradt a közönség hideg, szinte fagyos...

Ami beszédjét illeti, lényeges volt benne, hogy az általános választó jogról nem szólt, csak azt, hogy nézete eltér Solymossy báróétól, de majd megértik ők egymást...

A beszéd eleje azután akadémikus fejtegetés volt a gazdasági kérdésekről, az iparnak és földművelésnek egymásra való hatásáról. Tankönyvbe való, vagy onnét vett dolgok, melyeket nálunk az önálló gazdasági berendezkedés nélkül valóra váltani nem lehet... Mert mindennél bizonyosabb igazság az, hogy gazdag csak az ipari állam lehet. Magyarország fejletlen iparát, a közös vámterület mellett a fejlett osztrák ipar mindig elnyomja, tehát közös vámterület mellett ipari állam és így gazdag állam soha sem lehetünk. De ha ipari állammá lehetünk, akkor felvirágzik mezőgazdaságunk, mely éltetője, táplálója lesz az iparnak, s amely részére a nyersanyagot adja... Addig hiába fejtegeti nekem még Tisza gróf is, az ipar és a mezőgazdaság kölcsönhatását, a különböző foglalkozási ágak harmóniáját, míg a magyar kereskedőt Ausztriába vonja érdeke, míg a magyar ipar koldusként tengődik, a földműves pedig kereset híján Amerikába vándorol...

Az obstrukciót kárhóztatni könnyű feladat... Triesztben építik az Drednaugh-tokat, [5\(139\)](#) előkészítik a katonai terhek emelkedését, ezeket meg kell szavazni a parlamenti rend nevében, a nagyhatalmi állás érdekében, de nemzeti jogokat követelni, gazdasági önállóságra törekedni: nemzetrontó bűnös dolog. És akadnak magyarok, kik ezt látják, ezt tudják, de helyeselnék Tiszának. Vajon hányan lehetnek közöttük, kik állami szállítások körül nincsenek érdekelve? A többiek úgyszólván öntudatlanul cselekesznek...” (Nemzetőr, 1910. április 19.)

A lényegre tapintott rá a vezércikkben a Nemzetőr. Így látjuk tisztán Sopron népének kettéválását is a Tisza-ügyben. Szilvásyék érdekelve voltak Tisza pártolásában, a hatalom is őt támogatta, éppen ezért volt oly jelentős a soproni munkások bátor kiállása, hogy a detektívek, csendőrszuronyok, katonák és rendőrök ármádiája ellenére is odahajították köveiket és a záptojásokat Tiszára, fennen hirdetve, hogy nekünk ez a politika, amely a Tisza grófok politikája, nem kell.

Véget ért a Tisza-nap. Tisza elutazott. Hogyan?

„Tegnap fél hét órakor utazott el Tisza csendőrfedezet alatt. A Pannóniától a Deák-téren át a déli vasút állomásáig csendőrök állottak, kocsija előtt és után lovasrendőrök haladtak.” (Nemzetőr, 1910. ápr. 19.)

Csendőrszuronyok őrizték, amikor érkezett, csendőrszuronyok vigyázták, amíg itt tartózkodott, és csendőrszuronyok óvták, amíg a vasútra ment, hogy elutazzék. Szükség is volt a csendőrszuronyokra. Mert azt a politikát, amit képviselt, az érdekelteken és félrevezetetteken kívül kevesen szívték. S megnyilatkozása nyomán méltán tette fel a kérdést az újságíró a színházlátogatás kapcsán:

„...Vajon gondolt-e már Tisza gróf arra, hogy egy nimbusától megfosztott faj utolsójaként, egy letűnt

korszak teljes melanchóliáját hozza magával, amikor büszkén, bátran, felemelt fővel megy a nép közé a maga arisztokratikus tanait terjeszteni...

Azt hiszem, hogy ezek a politikus grófok nemsokára kipusztulnak az emberi társadalomból. Ha másként nem, úgy megöli őket a nevetségesség...” (Nemzetőr, 1910. április 19.)

Egyben azonban tévedett a cikk szerzője, nem volt elég a nevetségessé válás a csendőrszuronyok adta védelem leküzdésére. [357](#) Szurony ellen szurony kellett a győzelemhez.

S ezeken a szuronyokon villant meg 1945-ben a keleti nap bűborfénye, és véglegesen győztek a Tisza grófokon.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Scheiber Sándor: Középkori zsidó sírkő-töredékek Sopronban

Scheiber Sándor: Középkori zsidó sírkő-töredékek Sopronban

A soproni zsidó temető „a várfalakon kívül a Szt. Mihály-kapu előtti telkek szomszédságában terült el, mégpedig a mai zsidó és a régi katolikus temető közt háromszögalakban.”¹⁽¹⁴⁰⁾ Első említése 1437-ből való: „judenfreithof”.²⁽¹⁴¹⁾ A zsidók 1526-os kiűzetése után a temető elárvult. Sorsáról nemrégiben igen érdekes adat került elő. Házi Jenő a soproni Szt. Mihály templom 1539. számadásában (márc. 29–30., a 32. lapon) egy feljegyzésre talált: Tölti Mihály templomatyá János kőfaragónak három ízben fizet, mert a Szt. Mihály templom építkezéséhez a zsidó temetőben megfelelő épületekvek után kutatott, azokat kifaragta és négy fuvarral szállított a templomba.³⁽¹⁴²⁾ A Szt. Mihály templom először 1278-ban említetik, de építése még korokon át tart. „A templom... a mohácsi vész táján elkészült.”⁴⁽¹⁴³⁾ A fenti adatból látható, hogy még 1539-ben is építették. Világos az is, hogy a zsidó sírkövek tekintélyes része egy helyen van: beépítetten a Szt. Mihály templomban. Nyilván a többi követ is elhurcolták a zsidó temetőből és beépítették, mint Budán, Nagyszombatban és másutt is tették a középkorban, itthon és külföldön egyaránt.

A későbbiek során a kövekről keveset hallunk. 1816-ban a Hátsó-kapu 1. számú ház építéséhez Hasenauer Márton ács kéri a várostól a Hátsó-kaput. 1821-ben a bontáskor két zsidó feliratos kő kerül belőle elő. „A tanács kikötése, hogy a köveket Hasenauer új háza falába beillessze, nem teljesedett.”⁵⁽¹⁴⁴⁾

1944 tavaszán a régi Szt. Mihály-kapu – a középkori zsidó temető helye – közelében, Wieden nevű külváros 31. számú házában – a pince felásásakor – napvilágra jutott az első meglévő sírkő. Ez Izsák b. Chájjim mártírt örökítette meg 1411/12-ből. Szövegét Grünvald Fülöp tette közzé.⁶⁽¹⁴⁵⁾

Amióta a soproni Új utcában (az egykori Judengasseban) renoválási munkálatok folynak, él bennük a remény, hogy újabb kövek fognak napfényre kerülni. Reményeinkben nem csalatkoztunk.

1960 februárjában hírt kaptunk arról, hogy az Új utca 9. számú épület helyreállításakor feliratos zsidó köveket bontottak ki. A középkori zsinagóga (Új utca 11.) épületének renoválása során kiderült, hogy a kapualj északi falában egy befalazott középkori ajtókeret található, amely átvezetett a 9-es házba. Ennek a leletnek fényénél megvilágosodtak a történeti források adatai. Ez a ház a középkorban az átutazó szegények szállásául és kórházául szolgált és szervesen összefüggött a zsinagógával, mert a zsidók kiűzetése után – 1526. nov. 6-án – együtt becsülik 150 talentumra.⁷⁽¹⁴⁶⁾

3581. kő

1. kő

359A rekonstrukciós munkálatok közben világossá vált, hogy helyén két középkori ház állt. Csak a jobboldali függött össze a 11-es épülettel. A baloldali házból – közvetlen az utcáról – a kapualj mellől lépcsők vezettek az emeletre. Ugyanitt díszes ülőfülkék tűntek elő.

A jobboldali épület emeleti válaszfalából középkori zsidó sírkő-töredékeket emeltek ki. Ezeket a sírköveket 1526 után a felhagyott zsidó temetőből hurcolták el és hozták ide. Elfűrészelték őket és renaissance ablakkereteket készítettek belőlük. A XVIII. században ezeket az ablakokat megszüntették és a barokká alakított épületbe falazókövekként illesztették be. A helyszínen megállapítottuk, hogy 3 sírkő töredékéről van szó. 1960 júniusában az egyik közfalból újabb sírkőtöredék került elő. Mind a négy fertőrákosi puha mészkőből készült és a XV. század első harmadából valónak látszik. Az első kettő azonos kőfaragó műhelyéből való, aki a sorokat a betűk megrajzolása előtt megvonalazta. Minthogy az 1944-ben talált kő is vonalazott, bizonyára ugyanazon mester munkájának tarthatjuk és így a kor megállapításánál – évszám híján – fogódzoul szolgálhat. Ilyen vonalazást a németországi középkori (wormsi, mainzi és speyeri)

sírköveken lehet megfigyelnünk.[8\(147\)](#) A töredékek megmaradt része a középkorra jellemző formulát adja, a nevek és az évszámok azonban sajnálatos módon hiányoznak.

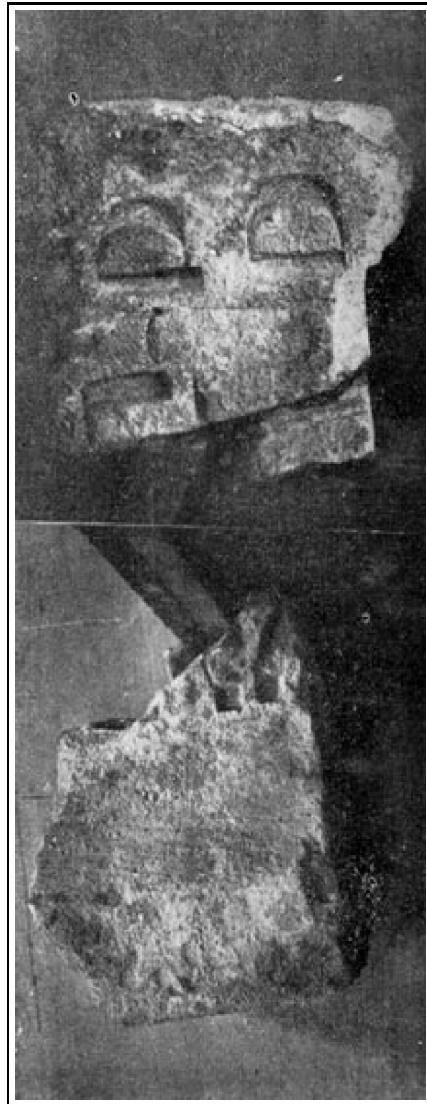
Szövegük magyar fordításban így hangzik:

1.

(Három darabban került elő)

*Itt [van elrejtve a férfiú],
a de[rék], ...
fia ...-nak. [Meghalt]
...na[pon]...
...év[ben]...
Legyen lelke [bekötve az élet kötelékébe].[9\(148\)](#)
Ámen, [ámen, ámen, Szela, szela],
szela.[10\(149\)](#)*

M.: 130 cm.; sz: 19 + 24 cm.; v.: 20 cm.

2. kő

3603. kő

4. kő

3612.

(Két darabban került elő)

[Itt[van elrejt[ve]

...

...

...

...

*[Legyen lelke bekötve] az
élet kötelékébe.*

*[Ámen, ámen, ámen]. Szela,
szela, [szela].*

M.: 22 + 25 cm.; sz.: 24 + 19 cm.; v.: 20 cm.

3.

...

...

...
...
...
...

Szela, szela, szela.

M.: 35 cm.; sz.: 23 cm.; v.: 16 cm.

4.

*Itt van elrejte a férfiú],
[a hűség]es és szeretetreméltó*

...
...
...
...

M.: 30 cm.; sz.: 22 cm.; v.: 25 cm.

A kövek a középkori zsinagóga mellett létesített Zsidó Múzeumban nyertek elhelyezést.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Vaskó László: Soproni adatok a magyar népműveléstörténet haladó hagyományaihoz

Vaskó László: Soproni adatok a magyar népműveléstörténet haladó hagyományaihoz

A századforduló időszakára Magyarország is az imperializmus szakaszába lépett. A külföldi burzsoá államokhoz hasonlóan itt is létrejött és kifejlődött teljességében a burzsoá népműveléssel párhuzamosan a munkásosztály művelődési igényeként a proletárnépművelés, amely ugyancsak kiépítette a maga változatos és gazdag területeit, intézményeit és eszközeit. Igaz, mindkét tevékenységre egy kifejezést használunk, de feladatuk gyökeresen különbözik egymástól. Általánosságban mindkettő a nép műveltségi színvonalának emelését tűzte zászlajára, de célját és eredményét tekintve ellentétes módszerekkel.

A burzsoá népművelés a századforduló időszakában már nem szolgálta a haladást, reakcióssá vált és korántsem elégítette ki a munkásosztály igényeit, kulturális szükségleteit, s így szervezte az meg a maga igényeinek, szükségleteinek megfelelő népfelvilágosító munkát. Ezt az irányt elsősorban a munkásság, a radikális polgárság és a haladó értelmiség képviselte s a szociáldemokrata párt- és szakszervezetekben, illetve a különböző polgári körökben, társaságokban, iskolákban stb. bontakozott és fejlődött ki egészséges népműveléssé. Céljának az elnyomott milliók felvilágosítását, művelését és oktatását tekintette. Megismertetni a munkásosztályt azzal a tudománnyal, amelynek elsajátítása fegyvert jelentett a proletárok kezében a tőke elleni harcban.

A hivatalos burzsoá népműveléssel szemben álló irányzat az imperializmus idején országszerte – városokban, falvakban és nemzetiségi területeken egyaránt – kibontakozott s a népművelés hivatalos irányával a progresszió harcosai [362](#) egyénileg, de szervezetileg is mindenütt szembefordultak. Ilyen szervezet volt többek között az Úttörő Társaság is – Fényes Samu irányításával –, amely a

munkásoktatáson túlmenően a munkások zenei és képzőművészeti művelésével, valamint a parasztság felvilágosításával is foglalkozott. E nemes célkitűzés minél tökéletesebb megvalósítása érdekében vidéki fiókok és körök szervezését kezdte meg. A jelen cikknek tehát az a feladata, hogy az Úttörő Társaságnak, mint egyik haladó baloldali szervezetnek a Sopronban végzett társadalmi méretű népnevelő munkáját feltárja és bemutassa.

Valóban az Úttörő Társaság első vidéki Szabad Iskolája itt nyitotta meg kapuját 1911. június első felében. De vajon mi tette lehetővé a Szabad Iskola megindulását? Tudnunk kell, hogy Sopron értelmisége ebben az időben erősen baloldali, haladó szellemű volt, amit többek között az is bizonyít, hogy a szabadkőművesi tagság nagy része a soraikból került ki. A soproni Szabad Iskola megszervezőjét – Fényes Samut – pedig örömmel fogadta mind a munkásság, mind a polgárság, mind pedig az értelmiség. Már ismerték, hisz 1903-ban „Kurucz Feja Dávid” c. hatásos darabjával nyitották meg a soproni színházat és 1906-ban a „Csöppség” c. darabját fogadta nagy lelkesedéssel Sopron közönsége. Sőt az a hír is elterjedt, hogy Áchim András meggyilkolásával kapcsolatos pörben az özvegyet fogja képviselni.¹⁽¹⁵⁰⁾ Tehát ilyen ismeretség után nyilván számíthatott sikerre a soproni Szabad Iskola megszervezése alkalmából tartandó népszerű ismeretterjesztő előadása.

Az 1911. május végére hirdetett előadását mégis el kellett halasztania s a Soproni Napló 1911. VI. 3-i számának tájékoztatása alapján az elmaradt előadást ugyanaz nap tartja meg a városháza nagytermében.²⁽¹⁵¹⁾ Sajnálatos körülmények folytán a másodszorra meghírdetett előadása is elmaradt, és Fényes a Soproni Napló 1911. jún. 9-i számában a következő nyilatkozatot tette közzé: „Végzetes tévedés folytán nem értesíthettem a soproni t. közönséget arról, hogy folyó hó 3-ikára hirdetett előadásomat elháríthatatlan akadályok miatt nem tarthattam meg. Mindezt a t. közönség és a progresszió ügye iránt érdeklődők szíves bocsánatát kérem, kijelentem, hogy kétszeres kötelességemnek tartom, hogy mulasztásomat jóvátegyem és az elmaradt előadás helyett kettőt tartsak.”³⁽¹⁵²⁾ Végül 1911. június 10-re (szombatra) tűzték ki az előadás immár harmadik időpontját, s amint a Soproni Napló írja: „Reméljük, hogy városunk közönsége teljes érdeklődéssel viseltetik az előadás iránt, mert hisz elvi kérdésekben bárminő álláspontot foglal is el valaki, bizonyos, hogy magasabbrendű szellemi élvezetet szerez egy ilyen előadás meghallgatása. Akár a nagy drámaíró tekintjük az előadóban, akár a meggyőződés törhetetlen erejű és kiváló kvalitású szónokát, a legkevesebb, mellyel tartozunk neki az, hogy hallgassuk meg”.⁴⁽¹⁵³⁾

Valóban az 1911. jún. 10-re hirdetett előadást Fényesnek sikerült megtartania. Bevezetőjében ismertette a soproni Szabad Iskola célját, feladatát, majd pedig „Az új világszemléletről és a polgárság szociológiájáról” címmel tartotta meg az előadást.⁵⁽¹⁵⁴⁾ A volt Pannónia szálló nagyterme zsúfolásig megtelt, sőt a korabeli források arról tanúskodnak, hogy a „...be nem fért hallgatók százakra menő száma” tolongott az épület előtt.⁶⁽¹⁵⁵⁾ Munkások, polgárok, földművesek, értelmiségiek egyaránt képviseltették magukat. Másnap, jún. 11-én (vasárnap) pedig a zsúfolásig megtelt Munkásotthonban beszélt a választójogról.⁷⁽¹⁵⁶⁾

Ami a látogatottságot illeti – a korabeli Radikál c. baloldali lap szerint – Fényes első előadását 450-en hallgatták meg, amely mindenképpen jó előjelnek bizonyult a soproni Szabad Iskola megszervezésével kapcsolatban.⁸⁽¹⁵⁷⁾ A munkásság, ³⁶³polgárság, értelmiség s a helyi lapok is elősegítették az iskola megszervezését. A későbbiek folyamán viszont azt tapasztaltuk – a forrásirodalom alapján –, hogy a helyi polgári lapok kevésbé tanúsították megértést a munkásság művelődési törekvései iránt, sőt a polgári rétegek bizonyos mértékig elzárkóztak.

Tehát – amint korábban említettem – ilyen kedvező körülmények között alakult meg a soproni Szabad

Iskola 1911 júniusában, de program szerinti működését csak ugyanaz év októberében kezdte meg. Az iskola azt a célt tűzte maga elé, hogy összefüggő és hézagatlan világszemléletre nevelje hallgatóit, amelyet az egymásra épülő sorozatos előadások tartásával óhajtottak biztosítani.⁹⁽¹⁵⁸⁾ Ilyen egységes előadásorozatot indítottak 1911 októberében, 1912 februárjában. Sőt az Úttörő Társaság évi jelentése (1912. jún. 2) ezeket a Sopronban tartott rendszeres előadásokat külön és elismerőleg is kiemelte.¹⁰⁽¹⁵⁹⁾

1912 nyarán állították össze a két évre szóló állandó jellegű programot, amely mintegy négy egymásra épülő tanfolyam keretében 24 előadást foglalt magába. Az I. rész (hat előadás) a természettudományokon alapuló új világszemlélet kialakítására törekedett (pl. Teremtés és fejlődés, Az anyag fejlődése, A fejlődés elmélete stb.). A II. rész (hat előadás) viszont az emberrel foglalkozott, mint élőlényel, amely a darwinizmus fejlődéstörténeti, tanításaival is kapcsolatban állt (Élet, Descendencia, Az átöröklés elmélete, Az emberré-válás folyamata), míg a III–IV. rész társadalomtudományi problémákat boncolgatott és az egyes kérdéseket már igyekezett marxista szempontból vizsgálva a hallgatóság elé tárni (Az emberi társadalom kifejlődése és az osztályharc, A tudományok és művészetek fejlődése a történelmi materializmus világánál, Magyarország történelme és mai tagozódása a történelmi materializmus világa mellett).¹¹⁽¹⁶⁰⁾ Ez a program Sopron egész társadalmában élénk érdeklődést váltott ki, s amikor már e felvilágosító munka rendszere is kialakult, jött a világháború s véget vetett minden progresszív jellegű népművelő tevékenységnek. Meg kell azonban azt is mondanunk, hogy ez nemcsak soproni program volt, hanem egyben az Úttörő Társaság egységes, tudományos programja, amely a hallgatóság világszemléletének marxista megalapozását szolgálta.

A soproni Szabad Iskola előadásai iránt óriási nagy volt az érdeklődés nemcsak a munkások, de a polgárok, alkalmazottak és értelmiségiek soraiban is. Egy-egy előadást általában 2–300 ember hallgatott végig összezsúfolva, de fegyelmezten a szűkös helyiségekben. Az 1911 októberében és 1912 februárjában megindított tanfolyamok anyaga nem egymásra épülő ismeretanyagot tartalmazott, mégis nagy jelentőségű volt az ismeretterjesztés szempontjából. Csak 1912 nyaratól szervezték meg a két évre szóló központi program szerinti, egymásra épülő kurzusokat, amelyeket rendszeresen megtartottak 1914 nyaráig. Három év alatt (1911 októbertől 1914 nyaráig) mintegy hat kurzust indított a soproni Szabad Iskola, ahol összesen 36 előadás hangzott el és számos szemináriumban vitatták meg az előadásokon nem eléggé tisztázott problematikus kérdéseket.

Ha előadásonként átlag 200–250 embert számolunk – mert ennyi mindenképpen volt –, akkor is 3 év alatt kb. 8–9000 ember hallgatta végig ezeket az előadásokat. Ez az oktató tevékenység valóban társadalmi méretű volt, ha arra gondolunk, hogy napjainkban a TIT előadásokon a legjobb szervezések mellett is kevés esetben sikerül ilyen magas számú embersokaságot megmozgatni. Föltétlenül ki kell emelnünk azt a fáradtságot nem ismerő igyekezetet, mellyel a soproni Szabad Iskola nagy mértékben igyekezett elősegíteni a munkásművelődést. Ezzel a nagyszerű tettel mintegy jelentős láncszemét alkotta annak az évtizedekig tartó szellemi előkészítő mozgalomnak, amely a Tanácsköztársaság ideje alatt csúcson sodródott ki.

Összegezőként megállapíthatjuk, hogy az Úttörő Társaság soproni Szabad Iskolája rövid ideig való fennállása alatt (1911–1914) hasznos népművelő munkát 364végzett. Tevékenységét elsősorban a munkásságra, de emellett a parasztságra, polgárságra és értelmiségre is igyekezett kiterjeszteni – viszonylag nagy érdeklődés mellett –, s mindenképpen hozzájárult a haladó gondolkodású emberek egy táborba való tömörítéséhez. Népszerű tudományos előadásai nemcsak az ismeretek nép közötti terjesztését szolgálták, hanem a természettudományos ismereteken alapuló új világszemlélet kialakítását, valamint a dialektikus és történelmi materializmus széles körben való terjesztését és a forradalmi marxizmus

népszerűsítését.

A Szabad Iskola által tartott nem egy előadás félelmetes demonstrációvá alakult – melyet a munkásosztály a kultúra meghódításáért indított –, jelezve a burzsoá művelődési monopólium omladozását. Mai szocialista társadalmi rendünk haladó hagyományaink ápolására kötelez bennünket. Az osztályérdekeket és osztályműveltséget szolgáló bűnös kapitalizmus a progresszív jellegű egyesületek, társulatok tudatos felszámolására törekedett, amely szinte mintaszerűen mutatkozott meg az 1919-es proletárdiktatúra leverése után. Ezt mutatja pl., hogy a Horty-korszakban tilos volt a haladó társadalmi népművelési szervezetekkel, intézményekkel való foglalkozás. A kialakuló népműveléstudománynak az is a feladata, hogy a haladó hagyományokat felkutassa és értékelje, amely így hozzásegít bennünket a múlt haladó népművelési törekvéseinek sikeres restaurálásához és a magyar népműveléstörténet teljesebbé, tartalmasabbá tételéhez.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Héjjné Détári Angéla: Buk Ferenc soproni ötvös mintakönyve

Héjjné Détári Angéla: Buk Ferenc soproni ötvös mintakönyve

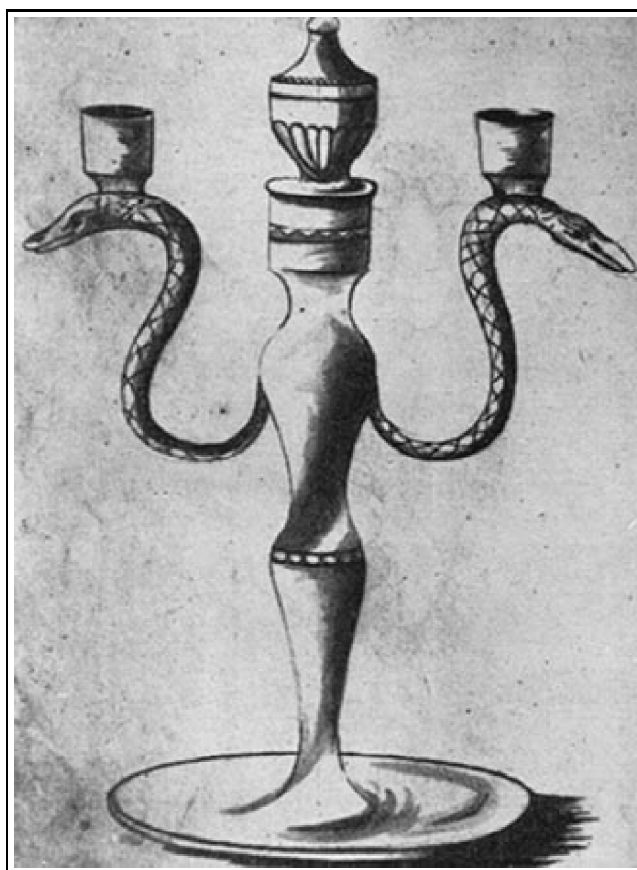
A budapesti Országos Iparművészeti Múzeum birtokában van Buk Ferenc soproni arany- és ezüstműves egy sajátkezűleg rajzolt mintakönyve,¹⁽¹⁶¹⁾ melyet a soproni Rosenstingltől vásárolt a múzeum 1921-ben, 2500 koronáért. A címlapon ceruzával, valószínűleg utólag bejegyzett 1820-as évszám jelzi, a könyv tartalma, s az egyik hangszeres emblémában Joseph Fengler névvel együtt szereplő 1820-as évszám pedig alátámasztja, hogy valóban a 19. század első negyedében készült, 90 oldalon 606 különféle ötvösmunka kisebb-nagyobb méretű tollrajzát tartalmazza, mint a címoldalon ő maga írja: „Samlung Verschiedener Muster Zur Crawehr und Fillierann Arbeid auf Gold – Silber – Messing – und Stahl, für mich Frantz Xaver Buck, Bürgl. Gold und Silber Arbeider in Oedenburg.”

A nagyon jó állapotban levő lapokon szabályos elrendezésben, mintaszerűen sorakoznak a kisebb tárgyak: fülbevalók, tűk, gyűrűk, csatok, pecsételők, gombok, pipakupakok, plakettek, só- és borstartók, kanalak, sarkantyúk aprólékosan kidolgozott rajzai. A nagyobb tárgyak: kekszes, vagy cukorkás kosárcák, mentekötőláncok, olaj-ecettartó készlet, pálinkás hordó-szekérke, gyertyatartók, talpas tálak, írókészlet, kelyhek, monstrancia, füstölő, ékszerdoboz, kanna, pohárkészlet tálcával, ezüst retikül stb. általában teljes oldal nagyságban, 1:1 méretben. Számos lapján kisebb-nagyobb kerek és négyszögletes mezőben klasszicizáló emblémák, címerek, monogramok, allegorikus alakocskák, tájképek és néhány állatjelenet díszítő jellegű rajza sorakozik.

Az album alakú mintakönyv elárulja gazdájának nagyon szerény rajztudásán felül érdeklődési és feltehetőleg működési körét, ízlését, művészeti stílusát, használati és dísz tárgyainak, ékszereinek formáját, technikáját. Megtudjuk általa, hogy felkészültsége volt ékszerek készítéséhez és ennek kapcsán kövek befoglalásához; monogramok, rövid feliratok, aprólékos díszítmények jelenlétéből következtetve ³⁶⁵értenie kellett a vésnöki munkához, cizelláláshoz; s a fülbevalók és gyűrűk díszítményei szerint valamelyest a zománcozáshoz is. A különféle rendeltetésű ékszereken kívül a könyvben filigránmunkák szerepelnek a legnagyobb számban. Ez részint, de nem kizárólagosan a 19. század elejének általános ízléséből következik. Azonban számtalan pesti és vidéki ötvösmester munkásságában hiába keresnénk filigrán emléket, mások viszont legalább részben erre specializálódtak. Buk ezek közé tartozik. Vékony ezüstdrótból – növényi és geometrikus mintára kialakított – összeforrasztott hálóból igen gyakran nagyobb

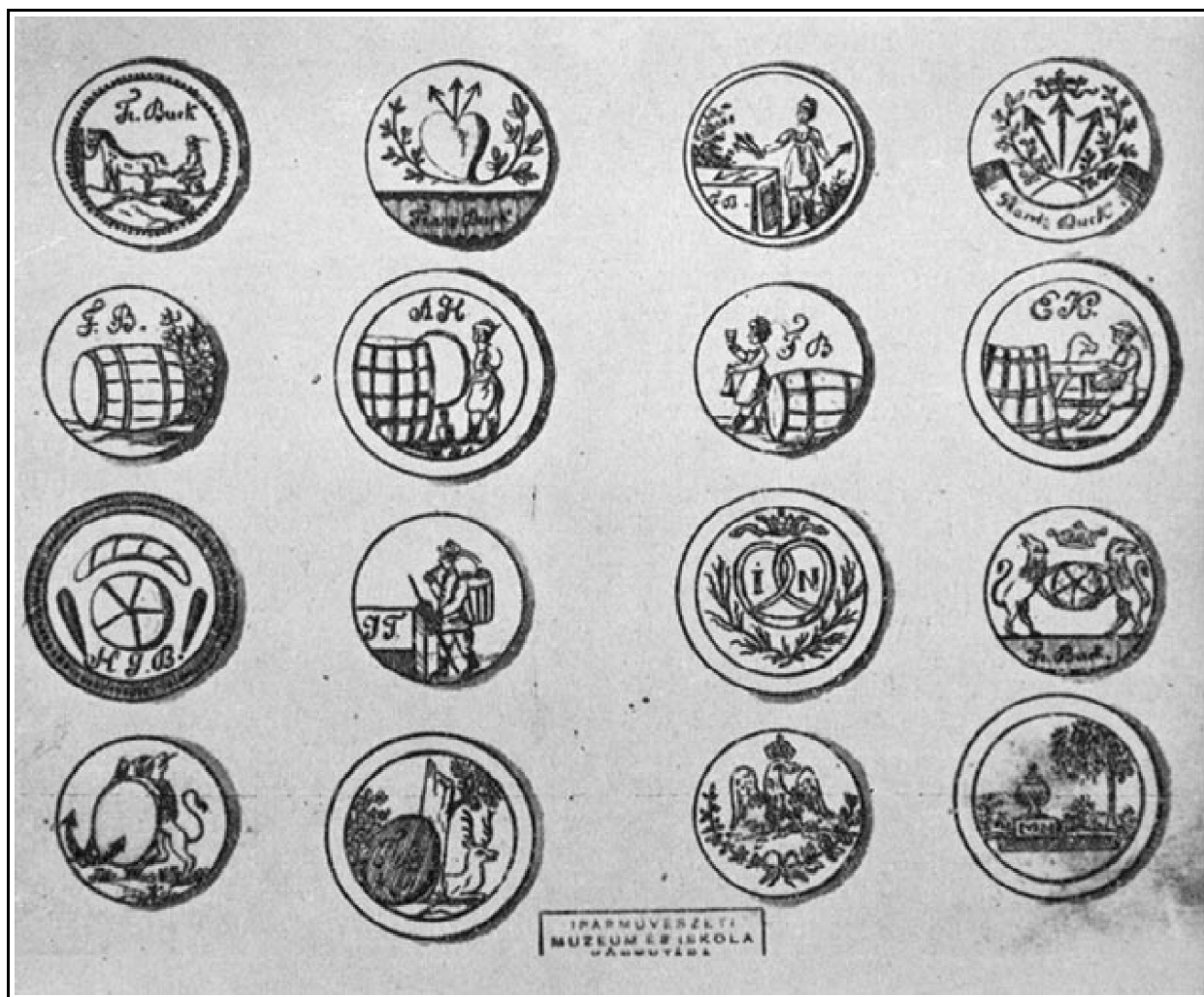
tárgyakat: kosárcákat, cukortartó talpastálcát, sótartókat, csengős tóratartó tornyocskát (kegytárgyat) és kisebb gombokat, csatokat, mentekötőláncokat tervezett. A tőle származó fennmaradt filigrán mentegombok²⁽¹⁶²⁾ (Holl Jenő tulajdona, Sopron) enyhén csúcsosodó félgömb alakúak és sima drótból nyolc csepp alakú gerezdre osztottak. Bennük szabálytalan, elnyújtott spirálosok vannak nem finom, egyenetlen, sodrott huzalból. A gombok alja síma lemez, beütött ötvösjegyekkel, közepén a felvarráshoz egy karikával. A gombok tanúsága szerint munkája elnagyolt, nem eléggé precíz, forrasztója több ízben nem a kívánt helyre került, s ezért az áttöréseket esetenként eltömi. A filigrán terén kifejtett munkássága nem emelkedik az e műfajban sokat dolgozott és rendkívül finom kivitelű munkái által legismertebbé vált beszercebányai Libay Sámuel kortárs mester műveinek színvonalára.³⁽¹⁶³⁾

A filigrán gombokon kívül egyéb művei közül sajnos csak néhány egyszerű kevéskanál, sima gomb és egy cukorfogó ismeretesek. (Holl Imre tulajdonai, Bpest.) A teljesen sima, félgömb alakú gomb füllel ellátott alsó lemezén a mesterjegyen kívül 1844-es évszámmal Sopron város ötvöscéhének hitelesítőjegye van, mely az eddigi ötvösjegy-gyűjtésből hiányzik. A lemezből kalapált, patkóalakúra hajlított cukorfogó két végére I. Ferenc császár 1820-as, öblösre kialakított kis érmét forrasztotta Buk mester. A fogó közép felé szélesedő szárain vésett és trasszírozott levélsor, közepén I. Ferenc hasonló érme van befoglalva. Soproni hitelesítőjegye – annak ellenére, hogy Csatkai Endre már régebben közzétette⁴⁽¹⁶⁴⁾ – a Kőszeghy jegygyűjteményéből hiányzó 1827-es évből származik, s mint ilyen, szintén hézagpótló. A darab maga jól megformált, célszerű. – A soproni Liszt Ferenc Múzeumban őrzött, Buk által készített aranyékszereken kívül mindössze egy ezüst cukortartó urnáról tudunk még, mely 1936-ban Pekár Imre budapesti magángyűjteményében volt, azonban jelenlegi sorsáról nem tudunk semmit.

Gyertyatartó Buk Ferenc mintakönyvéből.
Foto: Kárász Judit

Kár, hogy Buk Ferenc felsorolt művei nem szerepelnek a mintakönyvben, csupán csak a gombokhoz lehet nagyon hasonlókat találni, így egyebek összevetésére nem nyílik lehetőség. Azonban az ötvöskönyv alapján levonható következtetéseket folytatva megállapítható, hogy a viszonylag kevés számú trébelt (kalapált) [366](#)kivitelű munka mintarajza tiszta empire díszítőelemeket és formákat tartalmaz: akantuszleveles, delfines, kígyós, gyöngyosoros, főként gyertyatartókat. Néhány esetben úgy véljük, teljesen önálló tervezésű tárgyat láthatunk, mint pl. a kerek talpazon gyertyatartó alakjára összetekeredett testű két kígyót, vagy a kerek talpon gyertyatartó hosszúságú szár tetején álló füles, esetlen vizeskancsó formát, melyek teljesen szokatlan megoldással, nem pedig ízléses voltukkal tűnnek fel. Egyebekben a kor klasszicizáló stílusához alkalmazkodó, mértéktartó darabokat találni, egy kivétellel. Ez egy sokszögű talpon, díszes száron álló, sugarakkal körülvelt monstrancia. Angyalfejes, hálós, virágfüzérés, helyenként aszimmetrikusan hajladozó húsos levelű barokk díszítményei között nyoma sincs a 19. század ízlésének. Valószínűleg egy látott és megtetszett, 18. század 2. felében készült tárgyat másolt le magának. Úgyszintén máshonnan átvett motívumoknak kell tekinteni pl. azokat a nem ötvösjellegű, romantikus megfogalmazású állatábrázolásokat, melyek olyan közismerten elterjedtek Buk korának színesen hímezett empire és biedermaier mintakendőcskéin, emlékkönyvek rajzain és nyomtatványok lapjain.

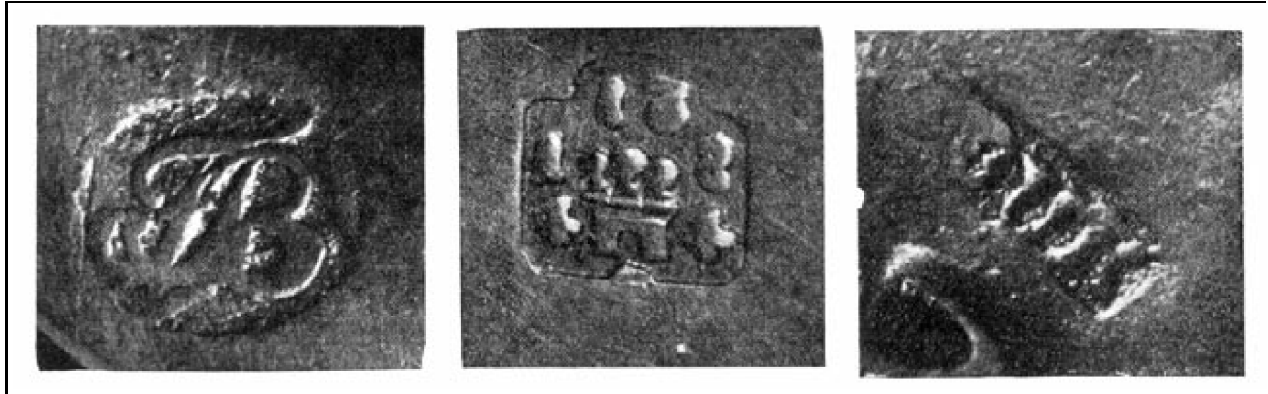
Emlémák Buk Ferenc mintakönyvéből. Foto: Kárász Judit

Éppen ezekből a jelenségekből, s a gyakorlatlanabb rajzoló kezére valló elrajzolásokból, perspektívahibákból, az egységesség hiányából lehet határozottan arra következtetni, hogy a mintakönyv nem egy készen vett és nevére kiállított séma, hanem maga Buk mester készítette azt.

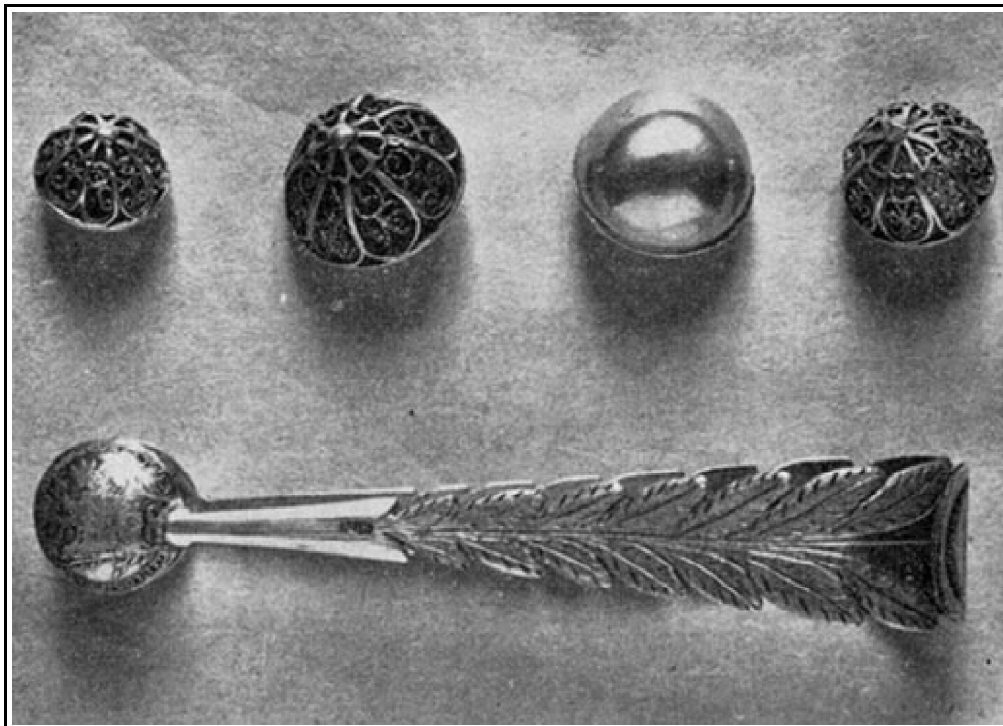
Miként műveiről, úgy magáról Buk Xavér Ferencről sem tudunk sokat. Buk Jakab bécsi aranyműves fiaként született és 1814-ben kapott soproni polgárjogot. 1848-ban találni írott adatot róla. Tudjuk, hogy 1817. dec. 1-én született Márkus fia szintén ötvös, arany- és ezüstműves, ki Németországban vándorolt, s 1840-ben szerzett soproni polgárjogot. Működéséről mindössze néhány kávé- és egy merőkanál [367](#) tanúskodik. (– Holl testvérek tulajdona). Eredeti mestersége mellett azonban nem tartott ki Buk Márkus, hanem kereskedő lett, és a Kolostor utca 9. szám alatti barokk épületben – saját házában – árulta a bort. 1873. jan. 4-én halt meg. [5\(165\)](#)

A Buk család nevével kapcsolatban kevés figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a mintakönyvben számos más ismeretlen monogramon kívül a nagyon sokszor előforduló FB vagy FXB mellett mesterünk teljes neve minden esetben – összesen 28 helyen – következetesen a „ck”-val írott BUCK formában

szerepel. Tárgyakba ütött ötvösjegyein pedig ugyanakkor kizárólag a BUK írásmód fordul elő az FB monogramon kívül, mely utóbbi eddig Csatkainál és Kőszeghynél ismeretlen jegyvariáció. Mivel nevének írásmódja változó, a hitelesebb forrás alapján továbbra is a Buk Ferenc Xavér formában kell ötvösnévsorainkban nyilvántartanunk.

Buk Ferenc ötvösjegyei gombokról és az 1844-es soproni hitelesítőjegy

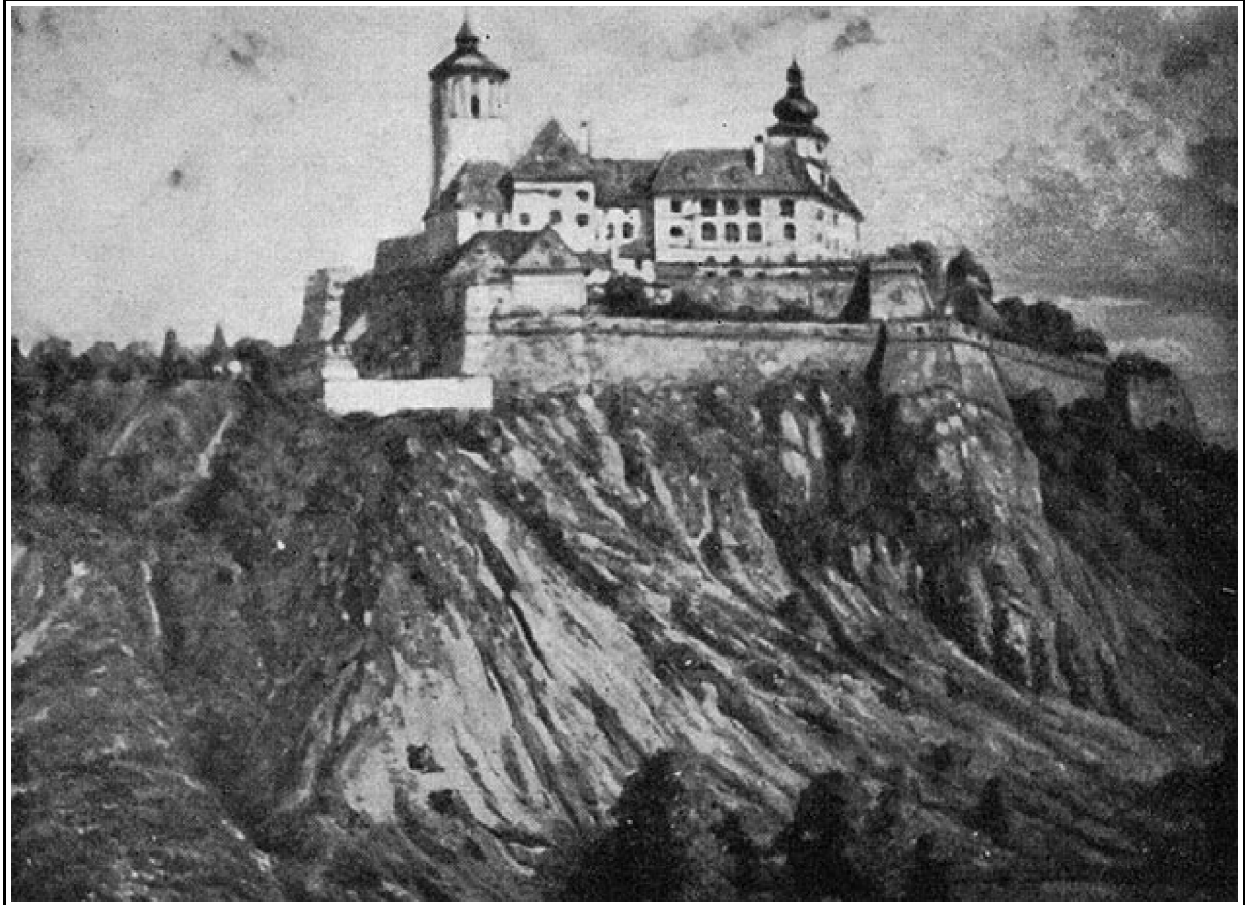
Buk Ferenc készítményei. (A Holl család tulajdonából.)

368Buk Ferenc tárgyalta mintakönyve, valamint fennmaradt, illetve eddig ismertté vált kis számú és szerény minőségű műve alapján sem nagyon termékenyek, sem különösebben tehetségesnek nem mondható, mint ahogy azt egy háromgenerációs ötvösdinasztia tagjától elvárnák. Mindenesetre azonban a mintakönyv megismerése révén gyarapodtak róla ismereteink, s ezáltal egyénisége határozottabb körvonalakkal megrajzolható képet mutat.[6\(166\)](#) Ezen a képen a 19. század első felének szerényebb keretek között

működött átlagtehetségű, de helyi jelentőségű ötvösmestereként áll előttünk.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Fraknói útirajz 1847-ből

Kelényi Ferenc: Fraknói útirajz 1847-ből

Tschurl: Fraknó vára 1910 körül. Vízfestmény

Az *Életképek* 1847. évi június 5-i (23.) számában, a *Mi hír Budán?* c. rovat bevezető soraiban olvashatjuk:

„Napjainkban alig van valaminek nagyobb behatása a lelkekre, mint az irodalomnak... *Az irodalom hivatása az igazság eszméit terjeszteni...* Ört állani az emberiség örök jogai felett; napfényre hozni mindent, a' mi szép, üdvös és igaz; méltánylani az erény törekvéseit; biztatni, emelni a' fejlődő igaz tehetséget; ostorozni a' tévelygést, a' ferdeségeket; oltani minden szivbe a' becsület szerelmét, az alacsonyság [369](#)utálatát; érzelemfoghatóvá tenni a' lelkeket; fölrázni az alvó erőt gyáva tespedésből; fogyasztani a' szükkeblűség birodalmát, 's mi legfőbb: *tudni szólni és tenni a' jó ügyért...*”

Az alig 22 esztendő *Jókai Mór*, az *Életképek* szerkesztője ezekkel a maradandó értékű, klasszikusan szép sorokkal mutatkozik be a lap olvasóinak. Megyénk jeles szülöttjétől, a kor jelentős irodalmi egyéniségétől,

Frankenburg Adolftól ekkor veszi át a népszerű hetilap szerkesztését.¹⁽¹⁶⁷⁾

Ugyanennek a rovatnak a függelékeként – Jókai bemutatkozó cikke után – két színes, rövid útirajz található. Az egyik *Londonból* címmel, „K” aláírással közöl kortörténeti szempontból érdekes adatokat a magyar zene angliai diadaláról „*a magyar dallamok győzelmé*”-ről s arról, hogy „...a híres John Bowring, ki, mint tudva van, néhány év előtt már magyar népdalokat fordított, *Vörösmarty és Petőfy* költeményeit szándékozik angolra fordítani.”

A másik útirajz címe: *Kirándulás Fraknóra*; írója: *Torma*. A csak vezetőknéből álló aláírás alapján is könnyen kideríthető, hogy az útirajz írója *Torma József* történettudós (1801–1864.). Fia, *Torma Károly* – a későbbi kitűnő régész, a budapesti egyetem régészeti tanszékének jeles tanára, az aquincumi ásatások irányítója s az ottani múzeum megalapítója – még csak tizennyolc éves múlt ekkor, tehát nem származtatható tőle az útirajz, mely teljes kiforrottságot, sok élettapasztalatot tükröz.

Tizenhat esztendővel korábban, 1831-ben *Ludwigh Sámuel* kőszegi ügyvéd is beszámolt *német nyelven* fraknói utazásának élményeiről.²⁽¹⁶⁸⁾ Ez az útleírás azonban sem szakszerűség, sem stílus tekintetében nem ér föl *Torma* útirajzával. A jeles történettudós – miként alább olvashatjuk – *nemcsak egyszerűen leírja a látottakat*, hanem mindjárt *szellemes megjegyzéseket is fűz hozzájuk*.

A győri csatára való gúnyoros utalása, Kisfaludy Sándor idézése és főleg befejező sorai a magyarságot féltő, mélységes patriotizmusát, sőt bizonyos fokig demokratikus életszemléletét is tükrözik.

Az alábbiakban az útirajz teljes szövegét közlöm:

„Pütköst-hétfőn, néhány fiatal barátaim társaságában, Fraknóra rándultam, megnézendő az ekkor mutogatni szokott várbeli nevezetességeket. E’ maig teljes épségben büszkélkedő lovagvár meredek hegyormon fekszik, Osztrákország széleinél. Eredetét némellyek a’ rómaiakig, mások, nevérol okoskodva, a’ góthokig viszik föl. Annyi bizonyos, hogy apostoli első királyunk, Gilet Miklós franczia bevándorló urnak ajándékozta; később III. Friedrik császár birtokába esett, ezután pedig a’ Vaisbriachiak birtoka lön osztrák főhatalom alatt, mignem Hollós Mátyás fegyvere hazánkhoz csatolá, meghagyván birtokosát, ki egyszersmind a’ Sopron megyei főispánságot nyeré hódolása díjaul. II-dik Ulászló kormányja megint osztrák kézbe juttatá, és csak II-dik Ferdinánd alatt kapcsoltatott vissza szomszéd vidékével együtt, midőn Eszterházy Miklós, akkori hatalmas főúr, 500,000 forintért megvevé: ezóta, szakadatlanul, maiglan birja e’ család a várat és környékét. – E’ várban őriztetik a’ hercegnek családi kincstára, melyet csak sok utánjárás és könyörgésre nyitnak meg, féltvén a benne rejlő kincseket, mik nem annyira belértékű drágaságok, mint inkább műremekféle ritkaságokból állanak. A’ fegyver és képtár mindenkinek szívesen föltáratik. Amabban iszonyu ágyukat, számra 36-ot, köztük kettőt 70 mázsásat, – régi puskákat, a legotrombábbtól a’ legfinomabbakig, melly utóbbiak leginkább olasz művek, továbbá kosármarkolatu kardokat, alabárdokat, dsidákat, pár csomó kopját, gerelyt, számszeres ijákat aczélrugókkal, – nagymennyiségű mellvérteteket, sisakokat, egy csonka hóhérpallost, kétágu rabkorbácsot, kuruczlobogót, ozmán lófarkas zászlót, – egy rozszant buzogányt, ’stb. ’stb. – mutogatnak *minden történeti nevezetesség nélkül*, ha csak a’ megyének itten őrzött fölkelési készülete, mint boldog maradvány a’ győri csatából, ide nem soroztatik.

³⁷⁰Megjegyzendő, hogy paizsot egyet sem láttunk. Egyébiránt legalább 3/4 óra kivántatik a’ fegyvertárnak csak átfutására! – Az ó butorzatu termek falait nagybecsü képek borítják; – Történeti férfaink, és pedig a’ mohácsi vész utáni jelesek, eredetiben mind feltalálhatók itten. Jól esik a’ szemnek ez ősi erődús vonásokat jellemző épségben látnia, – kiváltképpen az öltözéki pompa, kori változatosságban, valami különös gyönyört nyujt az ősi korba elmerülő léleknek. Színpadunk vajmi szép hasznát vehetné ezeknek, ha

muzeumunk illyekben olly gazdagon ellátatnék. Feltűnő volt előttünk, hogy a' hölgyképeknél már 1680. körül ölebecskék pompáznak. Mátyásunknak is van itten egy arczképe, íme fölirattal: „Naturalis et verissima imago Mathia Corvini 1465.” Vannak itten még roppant csataképek, népi jelenetek a' hollandi iskolából, és sok egyéb híres művészi remek; de nincs értelmes kalauz, nincs vezérkönyv! Csinos német leány vezetgetett bennünket végig a termeken, müértő figyelmeztetése egyik szobában ennyiből állott: „Da sind die Rebellen!” Lenézve a' vár ablakaiból, most is igazoltatik Kisfaludi Sándornak, a' *magyar nemesség költőjének*, azon verse, hogy „a' földes ur kevély szemmel tekintett a' környékre, hol több falu parancsokat tőle vett”. Láttuk még a 75 ölnyi mélységű kutat, mellynek tiszta viszhangjával néhány szavat is váltottunk. A várudvaron egy vasöntetű lovagszobor áll, egyik kapu fölött pedig kitömött nagy krokodil függ. Ezek – a' várbörtönt is ide számítva – Fraknó nevezetességei. A' vártól fölfelé, Rozália még a' látogatott pont a' határszéli hegytetőn, hol vámhivatal is van, itt nagyban üzött dohánycsempészet akadályozása végett. Innen lesik sokan a' kellő és nyugvó napot. – Különben a' várat borult kedéllyel, némán hagyók el. – Menet a vasuti, 21 oszlopon nyugvó merész ivezetű hidazat kellemes látványul kínálkozott, mert alkalmilag, épen ekkor, az áldomás-ünnepély emeléseül, zöld diadalkapuk, számos díszlobogók által borítatott el! Az örömet hatalmas német verszet hirdeté, ujjongván a' haza szerencsésjén, melly ilyen óriási művet bir – nagy irigységére a' szomszédoknak. Éljen az üzérköltész!

Torma.”

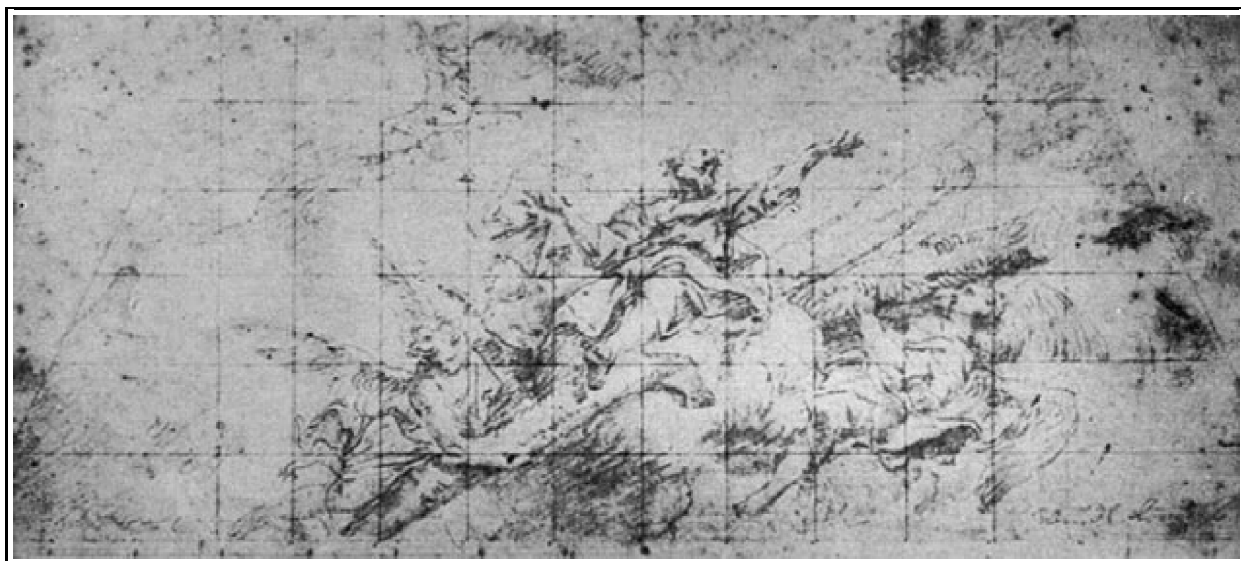
*

Az útirajz sorai önmagukért beszélnek: a Habsburgok által szegénységre, szolgaságra kárhoztatott magyar haza tudós fiának keserősége csendül ki belőlük.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Preiss Pawel (Prága): Reiner W. L. eredeti rajza a soproni Liszt Ferenc Múzeumban

Preiss Pawel (Prága): Reiner W. L. eredeti rajza a soproni Liszt Ferenc Múzeumban

A barokk művészet Csehországban a 30 éves háború után rendkívül nagy mértékben és viszonylag gyorsan kifejlődött és meggyökeresedett. Ezt a fejlődést három művésznév jelzi, amely egyúttal három fejlődési fokhoz is kapcsolódik. A 17. században a híres Skréta Karel, Itáliában iskolázott mestere hatalmas oltárképeknek és kiváló arcképeknek az első egyéniség: realiztikus felfogása, az ún. Secento (17. század) közép-európai művészetének legérdekesebb jelenségei közé sorolja. A 17. század utolsó évtizedében és főleg a 18. század első harmadában nem mindennapi élénk tevékenységet fejtett ki Brandl Péter, aki magasan felülemelkedett kora általános szintjén színezésének erejével, formaadásának plaszticitásával és szerkesztésének magával ragadó áradásával. Míg Brandl kizárólag az olajfestészetnek hódolt, addig a nálánál valamivel fiatalabb Reiner Vencel Lőrinc (1689–1743), az érett barokknak Brandl mellett második cseh képviselője, működésének területét a freskőfestést választotta, ahol a barokknak tipikus törekvése az együttes művészet irányában (Gesamtkunstwerk) profán és egyházi falterületek tartalomában gazdag és harsogóan festői megkoronázásban juthatott érvényre. Reiner, egyébként oltárképek, arcképek és tájképek festője is, alaposan kimagaslik a prágai központ alkotásainak kereteiből és életműve, amelyet még elég kevésbé ismernek, Rottmayr osztrák és Asam bajor festő munkásságával [371](#)együtt az egész közép-európai érett barokk legkiválóbb teljesítményei közé tartozik.

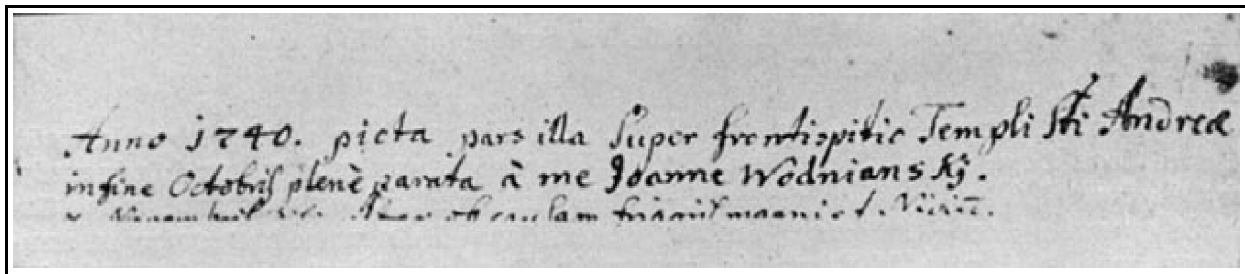

Reiner: Szt. András mennybemenetele

Már a 18. század végén rendkívül kiemelte Reiner első életrajzírója, Jahn J. Qu. a mester művészeti tevékenységének még egy oldalát, mikor rajzairól megírta, hogy könnyen, szellemesen és egyöntetűen vetette oda a papírra. De ő is kiemeli, hogy kevés tollrajza maradt fenn, azok is fiatakkoriak.¹⁽¹⁶⁹⁾ A tudományos kutatás igazolta Jahn jellemzését, Reiner rajzai valóban a cseh barokk művészet javához tartoznak. Joggal felkeltették a cseh művészettörténészek érdeklődését, ám bár csak egy részük került közlésre és az egész értékelése még várat magára. Sajnos valóban kevés rajz maradt csak fenn és az arra ösztökéli a kutatót, hogy minden egyes darabot felkutasson. Ezért po. Podlaha Antonin azonnal közölt egy kis cikket, amikor megtalált egy grafikus reprodukciót Reinernek eddig ismeretlen rajzáról, amely szent András megdicsőülését ábrázolja. Ezt a grafikus lapot Burde József Károly (1779–1848), tehetséges rézkarcoló krétás modorban, mint faksimile-t készítette el, amely vissza tudta adni az eredeti rajz minden finomságát.²⁽¹⁷⁰⁾ De hogy mennyire nagy volt ennek a reprodukciónak a hitelessége, akkor nyert csak megállapítást, amikor meglepetésszerűen felszínre került az eredeti rajz. 1948-ban a soproni származású világhírű műgyűjtő Scholz János, akinek főleg olasz rajzai híresek, szülővárosa múzeumát nagy sor középeurópai művész rajzával ajándékozta meg. Ezek között volt Reinernek ama rajza is, amely után Burde a faksimilét készítette. Reiner szerzőségét biztossá tette az aláírása, amely Burde munkájában is látható, továbbá a hátlapon levő feljegyzés, amely nemcsak a rajz keletkezési idejét adja meg, hanem megmagyarázza mikor és mely templom számára készült ez a freskóvázlat, sőt még azt is előadja, mely körülmények gátolták a festmény kivitelét. Ezek az adatok azonban nem magától ³⁷²Reinertől származnak, hanem egy Vodnansky János Ezekiel nevű festőtől (1673, ?–1758), akit a régebbi művészettörténet Reiner tanítványaként tart számon. De eddig konkrét adat a mester és tanítvány együttműködéséről még nem került fel és így a jegyzet az egyetlen, amely a két festő viszonyára világosságot derít. Vodnanszky egyébként kisebb jelentőségű festő, a cseh freskófestészet fejlődésében jelentéktelen a szerepe. Főműve a prágai szent Vida dóm mellett a káptalani könyvtár mennyezetfreskója. (1725.) Egyébként alkalmi munkák foglalkoztatták dekoratív feladatokkal, amilyen po. szent sírok díszítése.

De térjünk vissza arra, amit a rajzról³⁽¹⁷¹⁾ és a róla készült festményről Vodnanszky feljegyzése közöl; az írás latinul így hangzik: „Anno 1740 picta pars illa super frontispitio Templi S. Andreae in fine Octobris plene parata a me Joanne Wodinanskj.” A további sor sajnos a papír szélének levágása folytán csonka, de

szerencsére egyes szavak kivehetők. „...Novemberi... ob causam frigoris magni et Nivium.” Fordításban így hangzik: „Az 1740. évben ez a rész a szent András templom homlokzatán festésre került (október végén általam J. V. által teljesen elő volt készítve) ...novemberben ...nagy hideg és hó miatt...” Úgy látszik, volt folytatása a szövegnek, mert így eléggé homályos. Ha ti. a festmény a templom külsején 1740 folyamán készült el, ahogy az első sor mondja, akkor a többi, levágott sor elmondja nyilván, mikor történt ez a befejezés, ha október végén csak az előkészületek a festésre kerültek szóba, míg novemberben pedig a rossz időjárás akadályozta meg a kivitelezést. Eddig egyébként semmit sem tudtunk Reinernek Vodnanskyval együtt tervezett és nyilván együtt is kivitelezett kései munkájáról; Vodnansky jegyzete értékes kiinduló pontot adott a további kutató munkára. Az említett szent András templom kis egyhajós épület volt a prágai óvárosban, amelyet a 14. század elejétől fogva a Prágától nem messzire eső Zbraslav-i cisztercita kolostor birtokolt. Ebben a jelentős és gazdag kolostorban Reiner két ízben is dolgozott: először 1728-ban a konvent dísztermének falait és mennyezetét díszítette freskóval, másodszer 1739-ben, az akkor befejezett prelaturának díszítésére kapott meghívást. Akkor vagy hamarosan utána bízták meg a kis egyszerű prágai szt. András templom homlokzatának díszítésével, amely templomot II. József idején, mikor a császár a zbraslavi kolostort feloszlatta, 1785-ben világi rendeltetésnek adtak át és 1874-ben lebontottak.

Kézírás Reiner rajzának hátlapján

Hogy amint a könyveknek megvan a sorsa, akképpen a művészeti alkotásoknak is, ezt a tapasztalatot nyilván minden művészettörténész is megszerezhetette, ha váratlanul felbukkanó nyomokat követett és meglepő eredményekhez jutott. Így kellett felfedezésére várnia egy cseh festő rajzának, amely már meglehetősen korán sokszorosítást nyert egy grafikus fakszimilijén, és amely évtizedeken át vándorolt különböző utakon a nagyvilágban, hogy végre a soproni Liszt Ferenc Múzeumba jutva közlésre kerülhetett, és nemcsak egy elfeledett cseh templom múltjára vetett fényt, hanem két cseh barokk festő együttes munkájára is.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Péczely Piroska: Fertőrákosi kő szerepe a keszthelyi Festetics kastély építésében

373 Péczely Piroska: Fertőrákosi kő szerepe a keszthelyi Festetics kastély építésében

Sopron környékének 1957-ben kiadott Úti kalauzában a 93. lapon olvashatunk bőséges adatot róla, hogy a híres fertőrákosi kőfejtő messze vidékre szállított építési anyagot. Nemcsak Sopron temetőinek síremlékeit faragták az ott szerzett kőből, hanem Bécs építészei is szívesen használták fel, így az egyetemhez, az udvari két nagy múzeumhoz is. De az anyaországban is volt kelete ennek a lajtamészkönek. 1823-ban a győri székesegyház homlokzatához is onnan szállították az oszlopokat és kockaköveket. (Győri Szemle, 1930. 298. lap.)

A Sopron c. újság 1886. június 30. számában hírt ad arról, hogy a keszthelyi kastély építéséhez a fertőrákosi kőfejtőből vittek építési anyagot. Eszerint egy 110 mázsás követ 7 pár erős ló vontatott a bányából a vasúti állomásra, ahonnan Nagykanizsán át vitték Keszthelyre. Ezt követően június 28-án már egy 210 mázsásat 17 pár erős ló két nap alatt vontatott a vasútállomásra, külön e célra Bécsben készített szekéren, mely maga is 40 mázsát nyomott s a kő megkötésére szolgáló lánc 5 mázsát.

Ezt a hírt érdekesen egészítik ki a Festetics-levéltárból vett adatok.

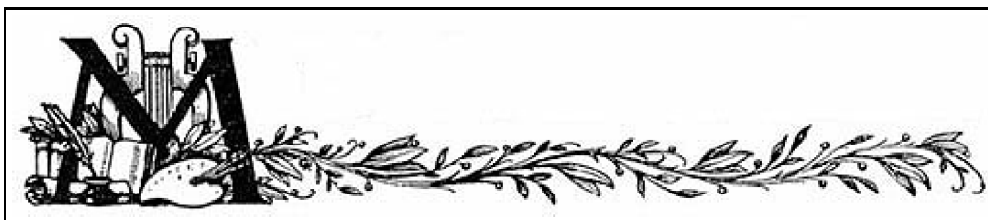
A kastélyt 1745-ben kezdte építtetni Festetics Kristóf. Az utódok szinte mindegyike alakított valamit azon, de a legnagyobb méretű átépítés 1883–1887 között történt. A hitbizomány akkori ura gróf, később herceg Festetics Tasziló a monacói herceg elvált nejét, Hamilton Mary hercegnőt, az angol király rokonát vette feleségül. A hercegnő külön udvartartása, a szinte uralkodói formák között zajló élet nagyobb teret kívánt. Ezért kellett majdnem kétszeresére növelni a kastélyt. Ekkor a kastély északi szárnyát lebontva új szárnyépületet emeltek, és azt tornyos középrésszel a régihez kapcsolták. A barokk stílusban épült kastélyt sok figurális dísszel gazdagították. Három bécsi szobrász is dolgozott akkor a kastély számára. Grün Ferdinand, Rudrich Edmund és Probst József. Közülük a nagyobb szabású alkotások Probst József művei. Ő készítette az udvari homlokzat torony alatti tetőzetének két nagy szoborcsoportját: a lőfékezőt is. Ezekhez hozatták a fertőrákosi hatalmas kőtömböket. A levéltárban őrzött számlát a bécsi Steinmetzgeschäft der allgemeinen Österreichischen Baugesellschaft megbízásából Köck Antal kőfaragó mester írta alá. A számlának ez a tétele így hangzik: „Zu der Gruppen der Pfeidebändiger aus Kroisbacher Stein, loco Station Ödenburg 5708 fl. 84 Kr.”

Probst ennek a két szobornak a megmintázásáért 4600 forintot kapott. Maga is többször tartózkodott Keszthelyen, hogy ellenőrizze és irányítsa a három olasz kőfaragó, Fortini, Celli és Mossoni munkáját, akik a kastély számára készített műveit a Fertőrákosról hozott kőből kifaragták. Hogy ebből a kőből jutott-e többi művre, Neptun és Ceres szobrára, az udvari homlokzat címerére stb. is, nem tudjuk. Lehet, hogy ezeket már keszthelyi homokkőből faragták. Egyébként a falak építéséhez nem használtak terméskövet, hanem egy másik okmány tanúsága szerint 3 és fél millió téglát, egyéb építési anyagot (beton, vas, fa stb.) kívül.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Lábasházi József: A bélyeggyűjtés érdekes fajtája

Lábasházi József: A bélyeggyűjtés érdekes fajtája

A SSz. idei első számának 93. lapján szó van róla, hogy a műgyűjtés története mellett egyéb soproni gyűjtési ágakat is meg kellene ismertetni múltjukkal együtt. Idevág a bélyeggyűjtés is, amelyről ugyancsak az idei évfolyamban Szele Lajos közöl korai adatot. Ki lehetett az első soproni bélyeggyűjtő? Érdekes, hogy az 1880-as évek legelején akadt soproni gyűjtő, aki nem azért szedte össze a bélyegeket, hogy albumait ragassza tele. Flandorffer Henrik, gazdag borkereskedő volt ez. A Sopron című újság 1881-es évfolyamának 53. számában olvashatjuk róla, hogy összegyűjtött bélyegeit évente beváltotta bélyegnagykereskedőknél és a pénzen árva gyermekeket ruházott fel, mégpedig 1878. május 1-től 1879. május 1-ig 20 gyermek kapott ezen a néven öltözetet; 1878/79-ben és 1879/80-ban 11–11.

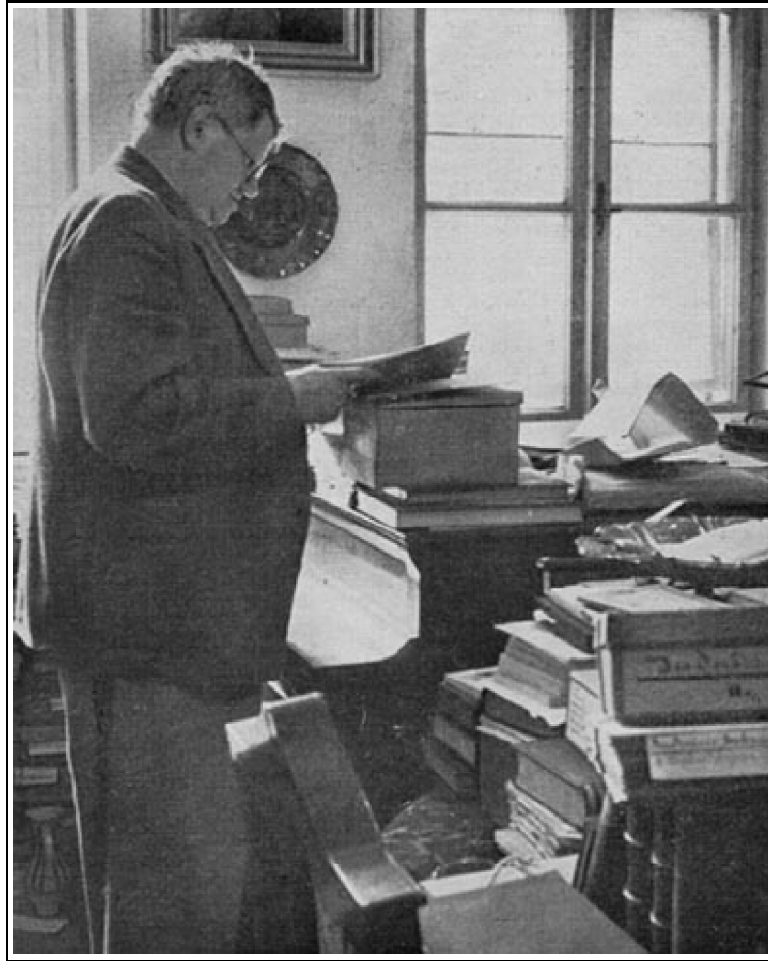

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

374 MEGEMLÉKEZÉSEK

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Thier László 1898–1960

**Csatkai Endre: Thier László
1898–1960**

375 Ez év május 12-én hirtelen halál elragadta Thier Lászlót, a soproni helytörténeti kutatás egyik erősségét. Sokan hangyaszorgalmú gyűjtését felületesen ismerve, különcnek szerették feltüntetni, pedig minden igyekezete az volt, hogy az adatok ezreivel igazolja rajongását szülővárosa, Sopron iránt.

Szegény, népes kisiparos családból született; apja, Thier Ferenc cukrász volt és a régi színházban árusította gyártmányait, fivérei a színházi zenekarban játszottak, majd amikor a színi évadnak vége volt, kis zenekart szerveztek és a közeli fürdőhelyeken, Balfon, Savanyúúton szórakoztatták az üdülőket. Thier László, mint legfiatalabb a gyermekek között, korai éveiben maga is segítkezett szüleinek a színházban az eladás körül, és így egyúttal korán megismerte a színház bűvös világát, bátyjai révén pedig a zene birodalmába is hamar eljutott. A soproni állami reáliskolába iratták be, zongorázni pedig a jónevű Buresch-zeneiskolában tanult. Hanem a család szegénysége miatt a középiskolai tanulásnak vége szakadt, a zeneiskolában pedig tehetsége folytán tanítványból mihamarabb oktató lett. A város múltja iránt való érdeklődése is már fiatalabb éveiben megnyilvánult és szívesen eltett minden apróságot, ami a város múltjára vonatkozott. 1920 táján a városi mozi zenekart szervezett, és Thier László ott a harmoniumon pótolta a fuvósokat. A délelőtti szabadok voltak és járhatott gyűjteni. Inflationos idők jártak, az emberek jószágait adogatták el, de könyvért, régi írásért nemigen állt a vásár. Thiernek így sikerült keservesen keresett garasain könyveket, régi írásokat szerezni, és így alapozta meg később igen naggyá megdagadt helytörténeti gyűjteményét. 1925 táján

elkezdett írogatni, a helyi lapokban szorgalmasan tette közzé gyűjteményeinek zenetörténeti vonatkozású írásait. 1930 táján azonban nagy csapás érte: a hangos mozi folytán kenyértelenné vált. Nagy fájdalmára meg kellett számos könyvétől válnia, de nemsokára ismét szerencsés körülmények közé jutott: az Ödenburger Zeitunghoz került szerkesztőnek, és mivel kitűnően bírta a német nyelvet, korrekтора is lett a nagyhírű Röttig–Romwalter nyomdának. Így ismét pótolhatta veszteségeit, sőt nagyobb mértékben gyarapodott gyűjteménye, mint addig. Meg is nősült és derék élettársra akadt, aki a maga önzetlen munkájával elősegítette, hogy férje folytathassa általában kedvtelésnek nézett, igazában viszont nagy jelentőségű munkáját. Tagadhatatlan, hogy nem minden vonalon becsülték kellőképpen ezt a munkát, de a kicsinylésnek befellegzett, amikor Thier 1938-ban megindította Scarbantia címen helytörténeti munkák kiadását. Mintegy bevezetőként „Sopron im Spiegel alter Drucke” címen szemelvényeket adott gyűjteményének kis-nyomtatványaiból. Úgyes, jóhangzású címek árulják el, hogy az egyszemélyben gyűjtő és író mennyire rátapintott ezeknek a jelentéktelennek látszó adalékoknak értékére. Egyúttal próbáját adta annak is, hogy mennyire járatos a helyi történelemben. A Scarbantia füzetek elsejét is ő írta, a csornai csatáról (1849) szolgáltatva érdekes adatokat. Még három füzet követte az elsőt, olyan szép kiállításban, amelyhez hasonlót nemcsak Sopronban nemigen találni, de a fővárosi köröket is meglepte. Rossz időpontban jelentek meg a munkák: 1938-ban a német terjeszkedés folytán általános volt az aggodalom a második világháború lehetősége miatt, a könyvek nem keltek, Thier nem bírta az óriási anyagi terheket. „Közlemények Thier László gyűjteményéből” címmel megkezdett egy második ciklust is, zenetörténeti adatokat adott közre, még megíratott szakemberekkel egyet-mást a maga gyűjteménye anyagából (bábsütő minták, kis ájtatossági képek), de elakadt a rossz viszonyok miatt ez is.

Az Ödenburger Zeitung nem kívánt az 1944. év végén a fasiszták követelményeinek eleget tenni és megszűnt. Thier ismét állástalan volt, de idejét igen hasznosan töltötte. Már korábban megkezdte Sopron bibliográfiájának összeállítását. Ez bizony rendkívül hálátlan feladat, mert sohasem lehet teljes a munka. No meg nem állt módjában a városon kívül kutatásokat végezni. Mindezt jól tudta, de azért törhetetlen buzgalommal folytatta a gyűjtést és halála idején 200.000-nél több cédulája volt. Nem állt meg a soproni bibliográfiánál, mérhetetlenül széles érdeklődési köréhez képest a szerkesztőségbe befutó összes magyar és külföldi lapokból kicédulázta, ami érdekelte. De a kenyértelenség idején az anyagot rendezte, csoportosította, skatulyákban rakta el. A regényekben szereplő kutatókkal szemben nála percek alatt meg lehetett kapni a szükséges adatokat, amelyek bőségén nemegyszer elámult a kereső.

1945 után egy ideig Thier László keservesen kereste kenyerét, muzsikált az [376](#) üdülőokban. Majd az Idegenforgalmi Hivatalban kapott állást. Ezzel kezdődött igazi megbecsülése. Először csak szerényebb keretek közt, a hivatal nagy kirakatában rendezett saját anyagából propaganda kiállítást a lottóról, vagy Győrről, majd a festőteremben hatalmas anyagot vonultatott fel az idegenforgalom múltjáról. A soproni ünnepi hetek 1958-ban a vendéglátóipar múltjáról összeállított kiállításában nagy vonzó erőt nyert. 1959-ben a művelődési ház kistermét töltötte meg Haydn-re és idejére vonatkozó emlékekkel, ezt a kiállítást átvitték Győrbe is. Ugyanakkor az 1955-ben újból megindult Soproni Szemle bő teret adott neki soproni vonatkozású zenei cikkei számára, egyébként hasonló cikkek révén már az 1944 előtti évfolyamokban is találkozhattunk a nevével. A Sopron utolsó 100 évét feldolgozó munkaközösségben az egészségügyi részt vállalta és készítette elő bővebb kidolgozásra. Figyelni kezdtek nagy adatgyűjteményére a fővárosi szakkörök is, adatait gyakran elkérték, és szinte naponta megfordult nála helyi vagy idegen kutató, különösen amióta nyugalomba vonult. Néha zsörtölődő kedvben találták; akkor is azért, mert valaki a kölcsönkért könyvet rossz karban adta vissza, de legtöbbször bő adatokkal hagyta el a látogató a Bécsi utca 71-es számú házikót, amely színültig telve van cédulás skatulyákkal, könyvekkel, kottákkal. Sajnos az, aki mindennek lelkét adta, már hiányzik belőle. Sokat várt ez évtől, tervezett egy olyan kiállítást, amely a

soproni nyomdászat termékeit mutatta volna be a legkorábbi időktől kezdve. Nagyon csüngött az idei ünnepi hétre tervezett Erkel jubiláris kiállítás gondolatán. A soproni vezetőnek, amelyet nagyjából ő írt, a harmadik kiadását készítette elő, Pannonhalma vezetőjét fordította, Győr német kiadása már elkészült korábban. A tervezgetés derűs óráit csak az változtatta szomorúvá, hogy törekvéseinek hű és megértő osztályosa, neje hónapokon át súlyos betegségben sínylődött. Ezek a gondok ásták alá Thier egészségét, bár külsőleg nem látszott rajta változás, mégis pillanatok alatt végzett vele az agyvérzés.

Thier László halála nemcsak űrt hagyott maga után, hanem pótolhatatlan vesztesége a helytörténeti kutatásnak. Sorsa eléggé szomorú, tipikus jelenség a két világháború közti időben. Anyagi körülmények folytán akkoriban nem képezhette ki magát zenésznek, és a történelmi tudományok módszereit sem sajátíthatta el főiskolán, a maga szorgalmával alapozta meg a tudását, ugyanakkor azonban kenyeret is kellett keresnie ugyanezzel az energiával. A régi világ romjain új utak nyíltak, és Thiernek is megadatott, hogy egy élet munkásságáról számot adhasson. A próba sikerült, de a rossz sors nem engedte, hogy az új élet küszöbén átlépve, számára megérdemelt sikerekkel telt időszak virradjon.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Füredi Oszkár: Dr. Schäffer Emil

Füredi Oszkár: Dr. Schäffer Emil

Az elmúlt fasiszta idők borzalmainak nagyságát, szégyenteljes embertelenségét aligha tudja a mai generáció a meggyilkoltak, az elgázosítottak és elesettek sok milliós számán át érzékelni, lemérni. Talán ez az oka annak a gyakori rideg szenvtelenségnek, amivel a közelmúlt történéseinek felvetésénél ma is gyakran találkozunk. Csak a barát, a rokon egyéni tragédiáján keresztül válik tudatossá a múlt szenvedéseinek végtelensége és látjuk meg az egyéni tragédiák tömege mögött a meggyalázott, halálba gyötört embert. E sorokban egy nagy európai sorsáról emlékezünk, kinek Sopron iránti szerelme végzetévé vált.

1935 augusztusában, a Sopronban tartózkodó Bondy Frigyes svájci írónál találkoztam először egy halkszavú, végtelen szerény, de rendkívül megnyerő emberrel, dr. *Schaeffer Emillel*, az Európa-szerte ismert műtörténész és színpadi íróval, Rubens és van Dyck műveinek legnevesebb ismerőjével, számos műtörténeti, kultúrtörténeti munka szerzőjével.

A régi Ausztria, mai Lengyelország területén fekvő Bielicben született, az 1875. évben. Egyetemi éveit részben Berlinben, részben Lipcsében töltötte, ahol a műtörténelem [377](#)mellett zenetanulmányokkal foglalkozott, azzal a szándékkal, hogy karmesteri képesítést szerez. Berlinben találkozott először Muther professzorral, az új irányú műtörténelem megalkotójával. Ez a találkozás sorsdöntő, és egy életre irányt ad Schaeffer további fejlődési útjának, abbahagyja zenetanulmányait, műtörténésszé képezi ki magát.

Első olaszországi útját 1894-ben teszi meg, egy vándorszínész társulathoz csatlakozva, mint színlap-író és ragasztó, dekoratőr és függönykezelő. Tíz hónapig járja Itáliát, Veronától Siracusáig, Ravennától Milánóig, ismerkedik a renaissance halhatatlan műveivel, a múzeumok, képtárak kincseivel a szépséggel telített történelmi városokkal, de mindig és mindenütt, e színesen ragyogó múlt mögött a középkor béklyóiból szabaduló és az új jövőt kialakító embert keresi.

1904-ben jelenik meg egyik korai munkája Münchenben „Das Florentiner Bildnis” címen, amely szakkörökben figyelemre méltó sikert ér el. 1907-ben a „Klassiker der Kunst” kiadásában jelenik meg az a műve, mely nevét már nemzetközi viszonylatban is ismertté teszi, „van Dyck” műveinek gazdagon

illusztrált, remekbe szabott kultúrhistorikus háttérrel megírt könyve, ami több kiadást ért el. Néhány éven belül egymás után jelennek meg renaissance mesterek életműveinek, szinte regényszerűséggel, tömören megírt, bőven illusztrált, remek könyvei: „Die Frau in der venezianischen Malerei”, később „Andrea del Sarto”, 1914-ben közvetlen az első világháború előtt, egy újabb olasz út eredményeképp „Leonardo da Vinci Abendmahl”-jének színes, ma már szinte forrásmunkának minősíthető méltatása. „Botticelli”-je Muther „Die Kunst” című sorozat-kiadásában jelenik meg.

Az első háború után, a 20-as évek elején az Orell–Füssli (Zürich–Lipcse) cég bízta meg a népszerű „Schaubücher”-ek kiadásával. Itt mutatkozik meg Schaeffer széles skálájú tudása és kiváló kritikai érzéke. E kiadásban a tudomány, irodalom, képzőművészet, építészet legkiválóbb képviselőinek művei nyerne széles körben bő ismertetést. A berlini egyetem 1925-ben műtörténeti tanszékét kínálja Schaeffernek, de ő luganói otthonát és teljes önállóságát nem hajlandó az egyetemi tanszékkal felcserélni. A 20-as évek végén mint színműíró jelentkezik. Lothar Schmidtel együtt írt „Venus és a papagáj” című társadalmi szatírájával a berlini Schauspielhausban nagy sikert arat.

A 30-as évek elején átmenetileg Bécsbe költözik. Itt írja meg a „Habsburger schreiben Briefe” című könyvét, amelyben a lehozott levelek alapján igyekszik bemutatni a monarchia összeomlásának okait: egyébként benne rendkívül érdekes adatokat találunk a magyar vezető politikusok és az uralkodóház kapcsolataira vonatkozólag is.

1935 szeptemberében Bondy barátjának látogatására Sopronba érkezik. Hogyan vált Sopron szerelmesévé, miként telepedett itt meg véglegesen, azt ő maga írja meg Parragi Györgynek, akkor a „Sopronvármegye” tudósítójának adott interjújában, amelyet kivonatolva a következőkben közlök.

„Ha egy 6 éves csodagyerek, a hayderabadi nizam, vagy egy hollywoodi filmdiva Bécsbe érkezik, úgy másnap, ha senki nem is kérdezte meg őket, azt olvassák reggelijük mellett a lapokban, hogy születésük óta mindig vágyakoztak a kék Dunamenti fővárosba. – Nekem nincs ilyen könnyű szerepem itt Sopronban. Nem váltottam ki »orkánszerű diadalmamort«, mint futballista egy remek bombalövés által, még Afganisztán pénzügyminisztere sem vagyok, nem képviselem Guatemalát a Népszövetségben. Csak egy hírnélküli műtörténész vagyok, aki – amint ezt minden szakkollégám örömmel meg fogja erősíteni – csak a »jelentéktelen« jelzőre tarthatok igényt. Mégis, mindezek ellenére azt kérdezi tőlem a Sopronvármegye szerkesztője, hogy miért horgonyoztam le életem sajkáját Sopronban és hogy valóban jól érzem itt magam. A második kérdésre egy tény éppoly röviden mint határozottan megfelel. Csak három hetet akartam itt tölteni, hogy a nagy város forgatagában elnyűtt idegzetemet itt lecsillapíthassam és már majdnem kilenc hónap óta időzöm Sopronban.

De hogy is jutottam arra a gondolatra, hogy pont Sopronba jöjjenek üdülni. Egy svájci író tanácsolta nekem: »Utazzék el Sopronba! Ott mint műtörténész is meg fogja találni számítását, azonkívül a nagyszerű környék az Ön hazájának hegyeire és erdeire fogja emlékeztetni Önt.«

Elővigyázatosságból egy svájci utazási iroda által megrendeltem magamnak a [378](#) legújabb »Sopronról és környékéről« c. útikönyvet, amelyet háromheti várakozás után – Istenem Zürichből Sopronig nagyon messze az út – végre meg is kaptam. A »legújabb« kalauz 1921-ből származott, tehát mint útikönyv valóban már tiszteletreméltó kornak örvendezett, miserabilis német nyelvvel volt megírva és néhány olyan tényt közölt, amelyek minden idegent kétségtelenül érdekelnek. Így például: »1850-ben egy hatosztályú fiúiskolát kiegészítettek nyolcosztályúra.« És végül a sajtóhibák megszámlálhatatlan tömege. Összehasonlítottam ezt a szegényesen kiállított könyvecskét német, francia, olasz városkalauzokkal,

amelyek mind gazdagon illusztráltak, egymáson tettek túl patetikus, lendületes szólamokkal és vonzón hízelgő lírájukkal.

És ezzel máris meghoztam határozatomat: El fogsz utazni Sopronba, ahol még úgy látszik nem tudnak semmi propagandáról s modern idegenforgalmi toborzásról, ahol a főútvonal bizonyára még mindig macskakövekkel van kirakva, a mellékutcák az éjszakai órákban mély homályba burkolódnak, ahol a fürdők, ha ugyan vannak ilyenek, bizonyára kevésbé számosak és bizonyára sokkal primitívebbek, mint ama messze időkben, mikor római légióknak garnizonja volt a város. Ez bizonyára az a csipkerózsika-város, amelyről álmodtál. És így kerültem Sopronba.

Mit találtam itt? Talán én, az idegen »a Zui-graster« fessek le a bennszülött soproni előtt a belváros szépségeit, a régi házak varázsát, ahol a kövek is beszélnek? A címerekkel díszített kapubejáratok ékességét, a barokk-templomok misztikus pompáját? Ez kihívó és ízléstelen volna egyszerre, már azért is, mivel Sopronnak Csatai Endre dr.-ban a legelőkelőbb művészettörténésze van, aki ha valaki, leghivatottabb arra, hogy a valóban szükséges »Sopron és környékének kalauza« megírásával szülővárosát megajándékozza.

Végeredményben talán abban van Sopron legnagyobb vonzása és ama varázsa az idegenre, amely ehhez az ősrégi, számos és változatos kor csillogását visszatükröző városhoz fűzi, hogy Sopron nem kivénhedt, hanem csíráképes, csírahordó város, amely sok jövőfejlődési lehetőséggel rendelkezik. Az új, úgyszólván szervesen kristályosodik ki a régiből. Ez a város, hogy Goethe egyik kifejezésével éljek, »mit bedachter Schnelle«, megfontolt gyorsasággal változik át évszázadok során és ezt alig veszi észre. A Szent György utca komor barokkjából néhány pillanat alatt leérkezik az ember a napfényben patakzó, virággal ékesített Deák-térre és benn vagy a XIX. század közepén, a régi, habsburgi monarchia utolsó napjaiban. És még néhány lépéssel benne vagy a huszadik században – a lövérépítkezések konstruktív szigorában, a »neue Sachlichkeit«-ben, amely azonban itt a csodálatos környezetben, egészen felszabadultnak látszik az alól a fukar józanság alól, amely másutt, például Németországban, jellemzi. – Ellenkezőleg, itt a jövő reménységének látszik és egy szépség hajnalhasadását hirdeti. Úgy látszik a soproniak tudatában vannak annak, hogy nemcsak jelenbeli, de jövőbeli reménységekkel és feladatokkal rendelkeznek.

A képzőművészeti kör őszi kiállításán megmutatták nekem az óriási szállodának hihetetlenül csodálatos tervét, amelynek az Erzsébet-kertben kellene felépülnie, egy olyan szálloda terve ez, amilyennel egy középváros sem dicsekedhetik, egy par excellence idegenforgalmi város nagyszabású szállodája ez. Aki Sopront megtanulta szeretni, annak forrón kell óhajtania, hogy a nagytehetségű építésznek ez a terve valósággá váljék, hogy mi, akik e város tornyát a régi Sopron emblémájaként tiszteljük, ezt a szállodát, amely a modern tárgyiasságot ideális módon kapcsolja össze modern szépséggel, mint az új Sopron szimbólumaként, a jövő Sopron jelképét köszönthessük.” (Sopronvármegye, 1936. IV. 12).

Ekképp látta, értékelte és így szerette meg az Európa-hírű műtörténész e város múltját, jelenét és jövőjét, ez volt dr. Schaeffer Emil Sopronnak szánt húsvéti köszöntője 1936-ban. Csak kevesen tudták, hogy városunkban él ez a végtelen szerény, borotvaéles kritikájú, mosolygó humorral telt művész – tudós ember, mindig kerülve a nyilvánosság népszerűségét; azon ritka emberek közé tartozott, aki minden szépségnek szinte gerekesen örült és örülni tudott a mások sikerén.

1936 júliusában Uhde-Bernays professzor, Schaeffer régi barátja, a „Münchner Malerei” és számos más műtörténelmi könyv szerzője, azzal látogatja meg Sopronban rég nem látott barátját, hogy a bayreuti Wagner ünnepi játékok történetéről írandó [379](#)könyv megírásában és kiadásában vegyen részt. Schaeffer

nem tartja sem időszerűnek, sem célszerűnek e téma feldolgozását mondván: „Wo Mörder brüllen, da schweigt Parsival”.

Ebben és a következő években Fritz Bondy barátjával együtt az „Aroldo”, egy elkallódott Verdi opera szövegét fordítja németre azzal, hogy a bécsi opera a művet programjába veszi és bemutatja. Még 1938 júliusában e munkák annyira előrehaladtak, hogy a bécsi opera egyik megbízott zeneigazgatója Sopronba érkezik és itt folynak le zongorakísérettel az opera első szöveg-olvasó próbái, a Várkerület 74. sz. ház kerti pavilonjában.

Az 1938. évi vészterhelt „Anschluss” véget vet e munkának, Béccsel a kapcsolat megszűnik, az opera bemutatója elmarad. Ez azért is sajnálatos, mert az „Aroldo” az az opera, amely az „Othello” Verdijének előfutárja, annak zenéjét már előre megsejteti.

Mind vészesebb felhők gomolyognak körülöttünk. Mialatt Schaeffer Burghardt „Cicerone”-jának új kiadásra való rendezésével foglalkozik, kirobban a világ legembertelenebb, legvéresebb háborúja. Németországgal és a kapcsolt Ausztriával minden kapcsolatát megszakítja, még egy Bécsben felbukkant van Dyck kép valódiságának igazolására, melyre egy svájci műgyűjtő kérte fel, sem hajlandó oda utazni.

Ez időben értesíti őt nagy bocsánatkérések kíséretében Glück, a bécsi műtörténelmi múzeum igazgatója, hogy Schaeffer van Dyck könyvének második kiadását ő rendezi nyomás alá, mert megbízói abban a hitben voltak, hogy a könyv eredeti szerzője már nem is él.

Svájci barátai budapesti követségükön keresztül felkutatják és a követen keresztül felkérlik, hagyja el Sopront és az országot, jöjjön vissza svájci állampolgárként Svájcba, budapesti követük ez ügyben rendelkezésére áll. Megérkezik a követség levele, melyben felkéri Schaeffert, értesítse a követséget mielőbb, hogy mikor hajlandó Svájcba utazni, papírjai kérésére bármikor rendelkezésére állanak. Schaeffer egy hétig gondolkodik és ittmarad.

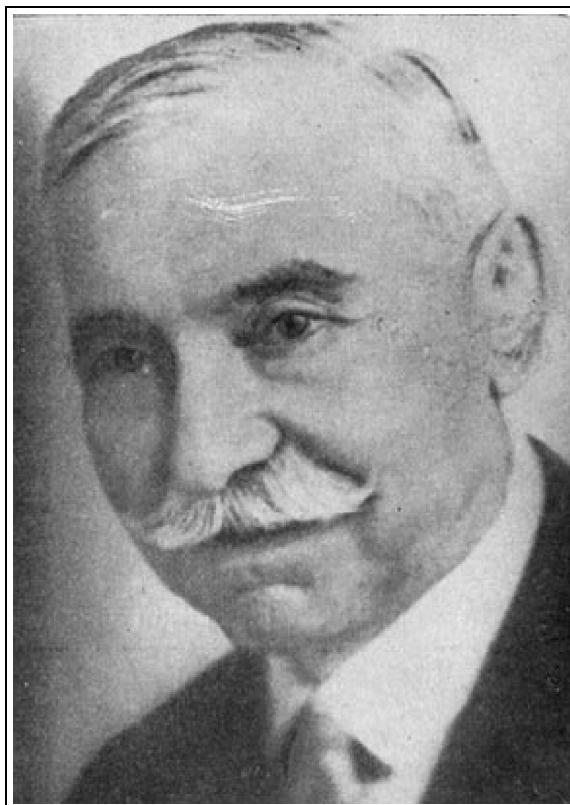
1942 őszén a mindinkább erősödő német nyomásra az ország területén levő lengyeleket internálták. Schaeffert, aki sohasem volt Lengyelországban, azzal a megokolással, hogy születési helye az akkori Lengyelország területén van, a soproni rendőrség fogdája viszik. Ekkor Göbölös Árpád volt tűzérőnagy, aki a munkaszolgálatra behívottaknak nagyrészt betegség címén való szabadságolásával, bátorságának és emberi gondolkodásának már egyszer tanújelét adta, interveniált dr. Schaeffer érdekében telefonon az akkori belügyminiszternél. Ez tudomást szerezve a svájci követség Schaeffer kezében levő leveléről, Göbölös szóbeli garanciája ellenében, másnap Schaeffert szabadlábra helyeztette ugyan, de tudtuk, hogy a rendőrség továbbra is minden lépését figyelteti. Elmozdulni Sopronból már nem tudott. 1943-ban Meller Béla, Schaeffer jó barátja meghal Sopronban. A tudós nyomtatásban megjelent megemlékezésében meleg szeretettel festett képet az elhunytól. Ez volt Schaeffer Emil utolsó irodalmi munkája. Így érkezik el a gyászos 1944. március 19. Az akkori magyar kormány minden komoly ellenállás nélkül kiszolgáltatja az országot a német nácik önkényének. Ekkor hibás döntésének tudatára ébred dr. Schaeffer, idegileg összeomlik, így kerül a soproni kórházba. A német „Gestapo” parancsa alatt álló magyar csendőrség gyilkos polypkarja a betegágyból emeli ki a halálra gyötört 69 éves embert.

1944. július 5-én sok száz sorstársával együtt teherkocsikba zsúfolva az auschwitzzi gázkamrák felé indítják. De ez az elhagyottságában is ellenálló ember, nem várja be, amíg pribékek végeznek vele, a kórházban titkon szerzett méreggel végez önmagával. Kassa környékén taszítják ki tetemét sok deportált holttestével együtt és még ma is ismeretlen tömegsírban földelik el.

Így vált végzetévé Sopron egy nagy európainak, aki szerette Sopront.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Firbás Oszkár: Kiss Ferenc, a „szegedi erdők atyja”, megyénk szülötte (1860–1952)

380 Firbás Oszkár: Kiss Ferenc, a „szegedi erdők atyja”, megyénk szülötte (1860–1952)

Móra Ferenc nevezte Kiss Ferencet a „szegedi erdők atyjának”. Kiss Ferenc Szilsárcányban, 1860. április 24-én született. Atyja Kiss Zsigmond nyolcgyermekes egyszerű parasztember volt. A nyolc gyermek közül Ferenc volt a legidősebb, aki elemi iskoláit Szilsárcányban végezte, majd Sopronban, az evangélikus líceumban folytatta tanulmányait. Itt a kollégium lakója volt. Érettségi után elvégzi a selmecbányai erdészeti akadémiát, majd rövidesen Szegedre kerül, ahol nagy buzgalommal lát a homoki erdősítésnek. Bebizonyítja, hogy a sívó homokon is lehet erdőt nevelni. Sokat dolgozik, megfigyeléseit mind feljegyzí és az Erdészeti Lapokban teszi közzé.

A talajjelző asszociációk fontosságát a homokfásításnál elsőnek veszi észre, s megelőzve a külföldet, elsőnek kezdi alkalmazni a gyakorlatban ilyen irányú megfigyeléseit.

Jávorka figyelmét ő hívja fel a szürkenyárra, mint új fajra; így kerül be a Jávorka-féle meghatározóba új fajtaként a szürkenyár.

A talajvízingadozásokkal kapcsolatban megállapítja, hogy a talajvízapály és a talajvízdagály 7 éves periódusonként egymást váltja. A XV. századig visszafelé kimutatja, hogy az összes aszályos esztendő a talajvízapályos periódusba, az összes árvizes esztendő pedig a dagályos periódusba esnek. Az alföldi homokon talajvízdagályos esztendőben biztos siker reményében lehet erdősíteni.

Negyven évi szorgalmas munka után megy Szegeden nyugdíjba. Nyugdíjas korában is tevékenyen dolgozik tovább, Szeged zöld övezetét, a Makkos erdőt ő telepíti. Közel fél évszázados működése alatt a szegedi erdőkben az akác területe tízszeresére nő, a legsilányabb homokon pedig 900 hold feketefenyőt telepített. Működése következtében a szegedi erdők összterülete 7247 holdra emelkedett.

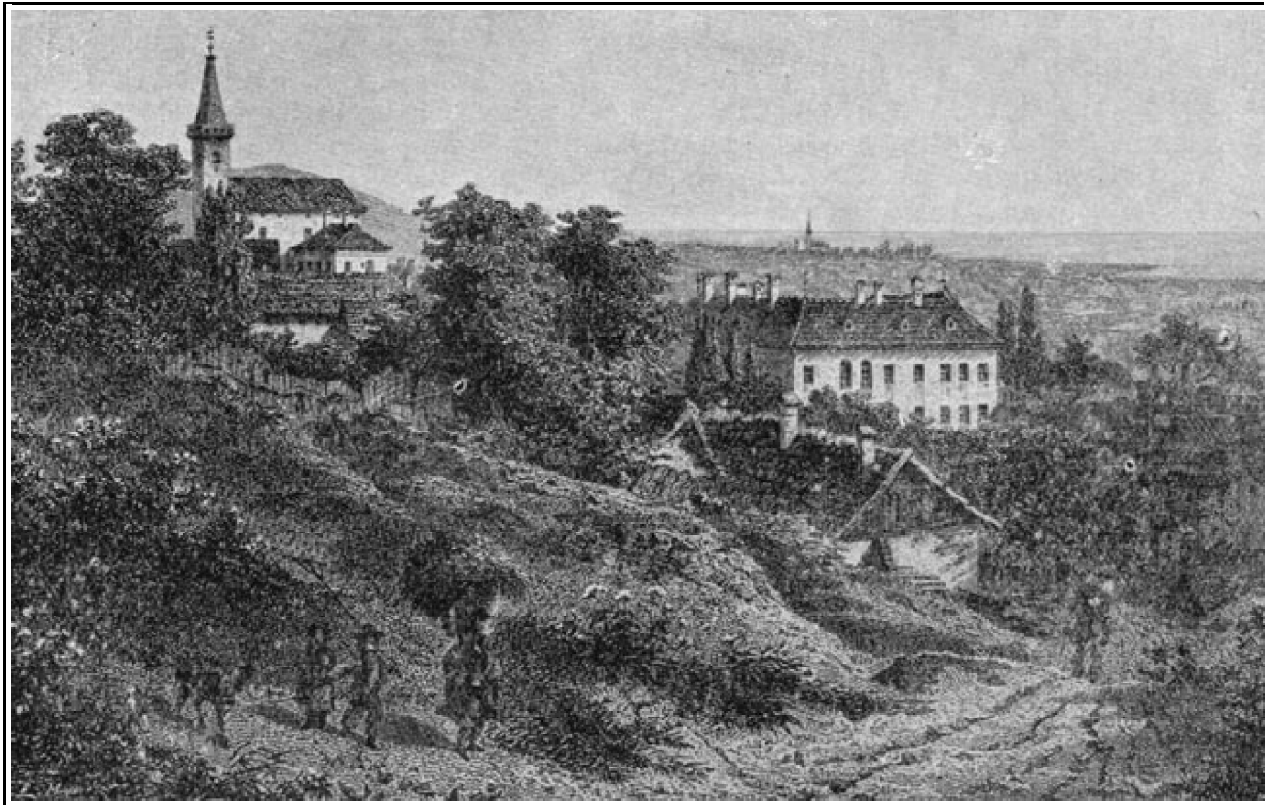
Kaán Károly, legnagyobb erdészünk, az ő példájából látja, hogy az alföldi homokon lehet erdőt nevelni, s létrehozza az 1923-as erdőtörvényt, mely először iktatja törvénybe az alföldfásítást.

381A szegedi tudományegyetem 1939. augusztus 24-én díszdoktorrá avatja. A díszdoktorrá avatáson Kiss Ferenc a következőket mondotta többek között: „Az erdészembernek szaktudásával bele kell nyúlnia az erdő életébe. Ezen feladat minden áron való megoldása, időt és fáradságot nem kímélve volt egész életem munkájának gerince. Ennél a munkánál sok szegény ember volt segítőtársam. Így ismertem meg a közös munka verejtéke között Szeged tanyai népének józan gondolkodását, szívét, jól tulajdonságait, a boldogulását korlátozó hiányosságokat; de megismetek ők is és rajtam keresztül megszerették a fát és ennek köszönhető a szegedi, példát adó tanyai fásítás. Ezt én munkám és tevékenységem egyik legfőbb jutalmának látom”.

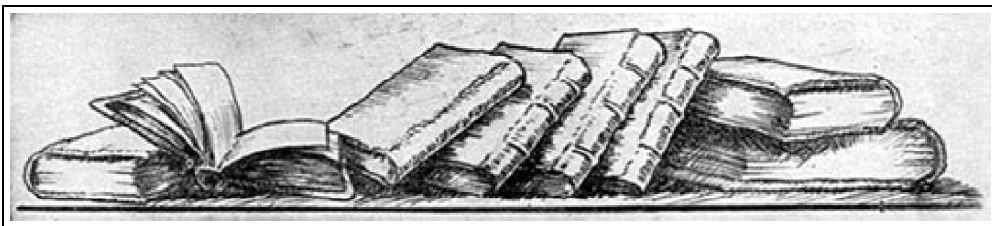
Móra Ferenc egyik írásában ezt írta róla: „...azzal játszottá végig az életet, hogy erdőket ültetett a homokba és arca verejtékével kertet csinált a sivó kopárból. Milyen nagy költő az ember, aki ilyen szépet tudott álmodni és milyen boldog lehet a költő, akit túlélnek az álmái”.

Kiss Ferencet túléltek megvalósult álmai, több ezer hold erdő maradt ránk működése következtében. Ezen túlmenően pedig ránk hagyta szellemi örökségül és példamutatásul az erdők határtalan szeretetét.

Szegeden, munkájának, sikereinek és küzdelmeinek harcterén 1952. június 13-án halt meg a fáradhatatlan ember.

Fertőrákos 1860 körül. Rohbock acélmetszete

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

382 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Magyar műemlékvédelem 1949–1959
Szerk.: Dercsényi Dezső, Entz Géza, Gerő László, Gólya József, Párkányi Mihály Akadémiai
Kiadó, Budapest, 1960. 276. old. 313. ábra + 2 melléklet

Magyar műemlékvédelem 1949–1959

Szerk.: Dercsényi Dezső, Entz Géza, Gerő László, Gólya József, Párkányi Mihály
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 276. old. 313. ábra + 2 melléklet

Műemlékvédelemmel foglalkozó irodalmunk ismét egy értékes művel gyarapodott. A könyv nem egy-egy műemléki problémát ragad ki, hanem több tanulmány keretében az elmúlt tíz esztendő magyar műemlékvédelmének egészéről kíván képet adni. Erre a számvetésre, tíz esztendő műemlékei mérlegének elkészítésére kitűnő alkalmat adott az a körülmény, hogy tíz esztendeje jelent meg az Elnöki Tanács 13/1949. sz. műemlékeinkkel kapcsolatos törvényerejű rendelete.

A mű, amelyhez Trautmann Rezső építésügyi miniszter írt előszót és amely húsz, önmagában is teljes értékű tanulmányból áll, az Országos Műemlék Felügyelőség kollektívájának és néhány külső szakértőnek a lelkes munkáját dicséri. A tanulmányok szerzői, ill. összeállítói: Ágostházi László, Császár László, Cseh István, Csemegi József, Dercsényi Dezső, Détsy Mihály, ifj. Dümmerling Ödön, Entz Géza, Ferenczy Károly, Gergelyffy András, Gerő László, Héjj Miklós, Horler Miklós, Keszegh Istvánné, Kollár Gyula, Komarik Dénes, Kozák Károly, Kuthy Sándor, Párkányi Mihály, Péczely Béla, Rozványiné Tombor Ilona, Sallay Marianna, Sedlmayr János, Szabó Erzsébet, Szakál Ernő, Tóth János, Vargha László.

Az egyes tanulmányok a műemlékvédelemmel kapcsolatos valamennyi szakkérdést érintik. Külön-külön tanulmányok foglalkoznak a lakó-, köz- és egyházi épületekkel; a kastélyokkal és várakkal; a városépítészeti, a tervezési, a kivitelezési kérdésekkel; a kő és faszobrok valamint falfestmények helyreállításával; a régészeti kapcsolatokkal a műemléki dokumentáció, nyilvántartás, gyűjtemények kérdésével; a tudományos kutatás módszerével. A művet 10 év (1949–1959.) műemléki irodalmának bibliográfiája zárja. Az egyes fejezetek végén német nyelvű összefoglaló emeli a könyv értékét.

Nem áll módunkban, hogy valamennyi tanulmányról külön szóljunk, azonban feltétlenül ki kell emelnünk Dercsényi Dezsőnek a szervezeti kérdésekről szóló tanulmányát, amely az olvasót a műemléki problémáknak egy eddig alig ismert területéről tájékoztatja. Örömmel kell üdvözlőnünk Vargha László – Tóth János – Cseh István népi és ipari műemlékéről szóló írását is, mivel ez mondható az első olyan tanulmánynak, amely a népi építészet kiemelkedő alkotásait az olvasóközönség nagy nyilvánossága előtt is műemléki rangra emeli a kérdésre vonatkozó rendeletek és az eddigi eredmények ismertetésével.

Bár a mű az egész ország műemlékvédelmi eredményeiről szándékszik képet adni, anélkül, hogy kiemelne egy-egy emléket vagy emlékcsoportot, mégis meg kell említenünk, hogy Sopron, amely az ország műemlékekben egyik legszebb, leggazdagabb városa, nem csekély súllyal szerepel az egyes tanulmányokban. Több fejezetben találkozunk a Káptalan-teremmel, amely mint műemlékvédelmünk jelentős állomása szerepel, mind a műszaki nehézségek leküzdése terén, mind művészeti, történeti hitelesség, bemutatás igen szép példájaként. A műemlékek felhasználódásáról szóló részben mintaképpül szerepelnek a város műemléki házaiban levő múzeumok. A lakóházakkal kapcsolatban többek között említés történik az Új utca 9. és 16. sz. házakról. Az egyházi emlékek tárgyalásánál megtaláljuk a Szentlélek templomot, a sopronbánfalvi 383 volt karmelita és a Magdolna templomot, valamint az Új u. 11. sz. alatti európai viszonylatban is jelentős gótikus zsinagógát. A feltárási munkálatokkal kapcsolatban említés történik a Fabricius ház gótikus csarnokáról. Nemcsak az építésznek van azonban mondanivalója Sopron műemlékeiről, hanem a művészettörténésznek, városrendezőnek, szobrásznak, régésznek is. Nincs azonban módunk, hogy a könyv valamennyi Sopronnal kapcsolatos részletét felsoroljuk, csupán utalni akartunk a könyvnek a várossal kapcsolatos gazdag tartalmára, melyet a szöveg melletti gazdag és szép

fényképanyag egészíti ki.

Itt kell megemlítenünk a mű gondos és szép kiállítását, a gazdag képanyagot, amely szervesen egészíti ki a szöveget. Nagy érdeme a műnek, hogy az eredmények bemutatása mellett bátran rámutat a hibákra is, az elmaradásokra, és azok okaira, ugyanakkor utal azok kiküszöbölési lehetőségeire, megadva műemlékvédelmünk jövőbeni fejlődésének irányát.

Sajnálattal kellett azonban megállapítanunk, hogy a tudományos kutatás, gyűjtemények és publikációk tárgyalásánál csak éppen utalást találtunk a film ilyen irányú felhasználhatóságával kapcsolatban. Így nem történt említés Rados Jenő Ják c. filmjéről vagy a Bp. Ép. Ipari Műszaki Egyetem Városépítészeti tanszéke által Uszódról készített filmjéről, sem a magyar filmipar több, műemléki témát is érintő, egy-egy városunkat bemutató kisfilmjéről. Külföldi példák alapján pedig a filmművészet műemlékvédelmi vonatkozásban gazdagon kiaknázzható mind műszaki, tudományos téren, mind ismeretterjesztő, nevelő vonatkozásban. Műemlékvédelmünk, az említett kezdeményezésektől eltekintve, ezzel mindmáig adós maradt.

Hiányoltuk továbbá a jól bevált kis térképvázlatokat, melyet az egyes munkák részletes felsorolásának lehetősége hiányában – épületfajtanként vagy munkanemenként szemléletes módon tájékoztatta volna az olvasókat azok helyéről és nagyjából mennyiségéről is.

Fenti hiányosságok megemlítésével nem elmarasztalni akartunk, hanem hangsúlyozni a mű igényes voltát, amely minden bizonnyal lehetővé tette volna ezek kiküszöbölését.

Műemlékvédelmünket tárgyaló ezen újabb könyv reméljük ismét gyarapítani fogja a tárgy iránt érdeklődők egyre nagyobb táborát és így valóban azt a célt fogja szolgálni, amit az Elnöki Tanács 13/1949. sz. törvényerejű rendelete határozott meg, mikor kimondta, hogy: „a magyar történet, tudomány és művészet emlékeit és eredményeit, mint közművelődésünk örökbecsű értékeit... fokozott védelemben kell részesíteni, és azokat az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni.”

Simányi Frigyes

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Sopron környéke. Útikalauz Győr-Sopron megye Tanácsa Idegenforgalmi Hivatalának kiadása. Sopron 1958

Sopron környéke. Útikalauz Győr-Sopron megye Tanácsa Idegenforgalmi Hivatalának kiadása. Sopron 1958

A Sopron városának műemlékeit és nevezetességeit ismertető „Soproni Utikalauz” után örömmel üdvözljük azt az igénytelen, mégis ízléses kis könyvecskét, amelyet az Idegenforgalmi Hivatal, *Gimes Endre* szerkesztésében, a leghivatottabbak (*Csatkai E., Varga L., Vendel M.*) tollából adott a városba érkezők kezébe.

A zsebben hordozható utikalauz 110 oldalt és 20 fényképet tartalmaz és három részre tagolódik. Legnagyobb oldalterjedelmű *Varga Lajos* írása (1–70. o.) a Fertő tó keletkezéséről, elhelyezkedéséről, földrajzi viszonyairól, évszázados kiszáradásairól, annak következményeiről, élővilágáról és gazdasági jelentőségéről. Szerencsésen egészíti ezt ki *Vendel Miklós* népszerű tanulmánya a fertőrákosi köfjéről (81–94. o.) és egy-egy művészettörténeti séta Fertőrákoson és Nagycenken *Csatkai Endre* tollából (71–80.

és 95–108. o.). Mindhárom rész kitűnően megírt, sok ismeretet nyújtó írás, amely még helybeliek számára is tud újat mondani, az idegen figyelmét pedig fokozottan felhívja Közép-Európa harmadik legnagyobb tavának eddig elhanyagolt szépségeire.

384 Különösen megkapó az a könnyed elbeszélés, de mindig szabatos stílus, amellyel a magyar Fertő étizedek óta leghivatottabb és legeredményesebb kutatója, *Varga Lajos* vezeti el az olvasót a tóhoz. Szavai mögött gazdag élmények elevevése lüktet, és magával sodorja az olvasót természeti kincseinek eme mostoha gyermekéért aggódó szeretete. Érezzük, hogy nehezére esett ellenállni a vágynak: elmondani mindent, amit szeretne. De korlátozta ebben a megszabott terjedelem és a kiadvány általános tájékoztató jellege. Ez a magyarázata annak, hogy néhány részlet jellemzése nem teljes. A Fertő-melléki szikések sótűrő növényzetéről írtak pl. erősen vázlatosak, s az 51. oldalon közölt növénynevek lerövidítettek. Nevezetesen a *Suaeda maritima* teljes nevéhez hozzátartozik még a *ssp. salsa*, (a tipikus kontinentális *S. Maritima* nem ismeretes a Fertő mellől); ugyanígy az *Artemisia maritima*-nak is csak a *ssp. monogyna*, ill. a *ssp. salina* alfajai vannak képviselve. A *Puccinellia salinaria* helyes neve *P. distans ssp. Peisonis*. A *Spergularia salina* magyar oldalról kétes. Mindez azonban csak a szakembernek tűnik fel, a nagyközönség pedig a részletekben el nem veszve, teljes képet alkothat magának a Fertőről, s ha langyos vízében meg nem is márthatja magát, sokmindenért kárpótolja *Varga Lajos* nagyszerű, ihletett írása.

Vendel Miklós professzor magyarázatát adja a fertőrákosi köfajtó és az egész lajtamészke vonulat keletkezésének. Mondanivalóját *Gerencsér Miklós* jólsikerült képei kísérik.

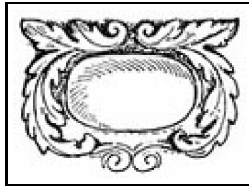
A természettudományi ismeretterjesztés mellett igen élvezetes olvasmánya a Nagycenk és Balf történetére, műemlékeire vonatkozó rövid összefoglalása is. *Csatkai Endre* a tőle megszokott adatbőséggel vonultatja fel mindazt, amit erről a két Fertő-melléki községről tudni érdemes. Írását *Diebold Károly*, Sopron elsőszámú fotóművésze képei díszítik, amelyek aránylag rossz papíron is jól érvényesülnek. A kiadvány értékét *Sterbenz Károly* illusztrációi nagyban emelik.

A kalauz értékei mellett eltörpülnek fogyatékoságai. Hogy mégis megemlítsük azokat, tesszük a következő kiadások javító szándékával. Sajnálatos szedési hiba folytán értelemzavaró a 18. oldalon a Balaton átlagos mélységéről írott sor, amely helyesen így hangzik: „A Balaton átlagos mélysége 3,5 m., legnagyobb mélysége 11 m.” A 21. oldal alján a helyes mondat így szól: „A bájos vonulat a Vulka folyóig tör, amely a Lajta hegység és a balf-rusztai dombvonulat között folyik a tó felé.” A kiadás megjelenési éve nem 1957, hanem helyesen 1958. A 99. oldalon közölt kép aláírása megtévesztő, mert a Széchenyiek nagycenki kastélya csak *volt* olyan állapotban, mint ahogyan azt a fénykép mutatja. Végül megjegyezzük, hogy népszerű kiadványnál nem szokás feltüntetni a szerzők tudományos fokozatát, ha azonban ez mégis megtörténik, akkor következetesen minden szerzőnél fel kell tüntetni azt. Ilyen értelemben a belső borítólapon és a 81. oldalon egyaránt pótlendő *Vendel Miklós* neve előtt a „Dr.”, neve után pedig a „Kossuth-díjas akadémikus” megjelölés.

Végezetül legyen szabad az utikalauz kapcsán kifejezni azt a meggyőződésemet, hogy a közeljövőben akad a magyar könyvkiadásnak olyan bátor vállalkozása, amely díszesebb külsőben, nagyobb terjedelemben, esetleg a földrajzi monográfiák sorában tanulmánykötetet ad a sokszínű Fertő ezernyi problémájáról a magyar szak- és nagyközönség kezébe. Kívánatosnak látszik ráirányítani figyelmünket a Fertőre részben idegenforgalmi és népgazdasági szempontból, részben önbecsülésünk érdekében is, mert elérkezett az idő, hogy kutatásainkat az erőteljesen fellendült osztrák Fertő-kutatás mellett is dokumentáljuk. Erre annál inkább megvolna a lehetőség, mert a Fertő kutatására életrehívott budapesti és soproni bizottságok, a

Hidrológiai Társaság kebelén belül máris tömörítették erre alkalmas legjobb erőiket.

Csapody István

1960. XIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Városunk lakosságának minden igényét kielégítik
AZ IPARCIKK KISKERESKEDELMI VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI

Közkedvelt a
SOPRONI SÖRGYÁR
készítménye

A KIVÁLÓ
VILÁGOS SÖR,
BARNA SÖR,
KINIZSI SÖR.

A soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer,
csemege,
édesség,
dohány,
tej és hús
boltjai

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak.

Sopron és vidéke

körzeti
Földművesszövetkezet
mezőgazdasági szakboltja:

Ötvös utca 3. sz.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kiségek, védőszerek, műtrágya stb.

A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz.

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

Vállal
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz.

Sopron, Vitnyédi u. 13 – Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázó, játék, kárpitos, javító, iparművész részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelben

vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**Győr-Sopron megye
Idegenforgalmi Hivatala**

Sopron, Ógabonatér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

Győr, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90
Mosonmagyaróvár, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállásbiztosítás:

szállodában – turistaszálláson – magánhelyen.
Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása.
Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.
Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel.
Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése.

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Soproni Diákszálló

Ferenczi János u. 2. – Telefonszám: 22-28

Szállásigények idejében bejelentendők az

Idegenforgalmi Hivatalhoz

**Soproni
Posztó- és Szőnyeggyár**

Sopron, Baross út 24

Gyapjúsövetek
takarók
műszaki szövetek
bútorszövetek
szőnyegek

Soproni Húsipari Vállalat

Sopron

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

**A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
jóminőségű hentesáruk készítésével járulnak hozzá
az élelmiszeripar fejlődéséhez.**

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a Húsipar Húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni pamutipar

Sopron, Selmecsi utca 15–17 szám
Telefon: 20-90 szám

Pamutszövőgyár

**ELZETT
Vasárugyár
Zárgyár**

Sopron, Csengeri utca 30–32

Gyártmányai:

zárak,
ajtó- és ablakpántok,
épületvasalások

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:

Sopron, Ágfalvi út 4. szám. Távbeszélő: 10–50

Budapesti iroda:

Budapest, V., Szent István tér 16. sz. – Távbeszélő: 328–722

Autóalkatrészgyár V.

„Rába” gyáregysége
Sopron, Batsányi u. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek,

„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek,
Csepel 130–300 futómű és csörlóművek

Fémlemezipari Művek

Soproni Tű- és Késáru Gyáregysége
Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

termékei:

különféle tűárak
kárpitos díszszeg
cipőkarikák
fűzőszemek
bőrszegecsek

Lövői Késgyár

termékei:

háztartási kések
zsebkések
ipari kések
mezőgazdasági gépkések
különféle kéziszerszámok

Soproni Ruhagyár

Sopron, Rákóczi utca 6
1950–1960

10 éves működése alatt
gyártmányaival:
női-, lányka- és baby-ruháival
bel- és külföldi igényeket
egyaránt kielégíti

Saját laboratórium

Saját tervezés

Tartsa pénztét takarékpénztárban!

A takaréketét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül felvehető!

Bővebb felvilágosítást ad az Országos Takarékpénztár fiókja,

Sopron, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

Lottózzon

Totózzon

a soproni totó-lottó irodában

Sopron, Lenin körút 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda:

Rákóczi u. 27. – Telefon: 17-26

Szijgyártó üzem

Lenin körút 90. – Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító üzem

Botond utca 10 – Telefon: 23-25.

Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

Rákóczi utca 27

Kézikocsi szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

Tisztaság: fél egészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

Városi Fürdőt

Fürdővállalat

Soproni Fodrász Szövetkezet

korszerűsített, higiénikus termeiben

gondos és

figyelmes kiszolgálás.

A Soproni Állami Gazdaság

Kékfrankos

Leányka
Muskotály
palackozott márkás borai
a korszerű soproni szőlőtermelés eredményei.

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete
Torna u. 1. – Telefon: 14-53
**Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakkól**

Szolgáltató részlege
Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79
**Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás
Nylonharisnya átkötés**

minőségi munkával!

Takarékoskodjunk a gázzal,
akkor kisebb lesz a gázzámla és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk
a Gázműhöz

Táncsics Mihály u. 12. Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat
figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

Pannónia Szálló és Étterem:
80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

Turista Szálló és Étterem:
A Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

Kertvárosi Vendéglő:
a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

Alpesi Vendéglő:
a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

Deák Étterem:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

Gambrinus Étterem:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

Várkapu Eszpresszó:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

Fórum – Gyöngyvirág – Ciklámen – Pettyes

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

É. M.

Soproni Épületasztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

Sopron, Terv u. 2.
Telefon: 17-55, 10-70

**Soproni Vas- és Szerelő
Kisipari Szövetkezet**

Vállal:

rádió javítást,
gyermekkocsi javítást,
bádogos vízszereleési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő

munkákat

Sopron, Ógabona tér 16.

Soproni Fémtömegecikk Kisipari Szövetkezet

vállal

edényjavítást, mindennemű bádgosmunkát,
nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat.

Központi telep:

Sopron, Rákóczi utca 39. szám.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Természetesen nem felel meg a történeti valóságnak, hogy valami Sempronius lett volna a város alapítója, ez afféle tudós koholmány, amely a 19. század elejéig makacsul tartotta magát (lásd bővebben Mollay: Scarbantia, Ódenburg, Sopron, 1944). Zoller, a neves órás a 18. század utolsó negyedében a mai Hátsó kapu 4. számú házat emléktáblával is megjelölte Sempronius emlékezetére. Ezt a kőtáblát 1834-ben az akkori tulajdonos festménnyel cserélte fel (Tjk. 3838. tétel); jelenleg a tábla a Liszt Ferenc Múzeumban van.

2 (Megjegyzés - Popup)

A Fertő tavat érti ezen.

3 (Megjegyzés - Popup)

Németkereszturt, a későbbi Sopronkereszturt érti rajta. Ma Deutschkreuz, Burgenlandban.

4 (Megjegyzés - Popup)

A 17. században újjáépítették a belváros erőműveit, a különböző krónikák évszámai nem egyeznek, állítólag 1614-ben építették a ma szabadon álló nagy körbástyát (Gerő a Payr krónika alapján, Sopron és környéke műemlékei, II. kiadás 168. lap), de itt inkább a Hátsó kapu közvetlen közelében levő bástyáról lehet szó, a Geiger krónika szerint a Szt. György templom mögött levő bástya 1631-ből való, e feljegyzés szerint 1627-ben még négy bástyát építettek a Hátsó kapunál, míg a mai művelődési ház helyén állt hatalmas és 1870. körül lebontott bástya 1643-ból való volt.

5 (Megjegyzés - Popup)

Különösebb diadalokról aligha emlékezhetett meg Rosner, 1529-ben a török feldúlta a külvárost, ugyanúgy 1605-ben Bocskay hajdúi és török-tatár sereg, 1619-ben pedig meghódol a város Bethlennek.

6 (Megjegyzés - Popup)

A fegyvertár a Fegyvertár utca 2. számú ház volt. 1619-ben vagy újonnan építik, vagy javítják (Gamauf másolata a városi számadáskönyvből, jegyzeteinek XIII. kötetében). A fegyvertár 1778-ban szűnt meg, az épület egy részét a szomszéd Niczky Kristóf gróf váltotta magához, a többi részből iskola lett, amely 1857-ig működött.

7 (Megjegyzés - Popup)

Eredetileg a szárazmalom, amelyet ökrök hajtottak, 1556-ban épült a városháza mellett, 1640-ben a szomszédos Nádasdy urodalomból anabaptista mesteremberek jöttek terepszemlére és 1641-ben a Payr krónika szerint felépült új helyen a második szárazmalom, kb. a mai Széchenyi Gimnázium telkén. Később nagyon elrongálódott, a tüzezek felszerelésüket tartották benne (Tjk. 1746. II. 9.). 1754-ben színészek bérelték ki, majd 1769-ben a város színházzá alakította át. Ebben a minőségben 1841-ig szolgálta a művelődést, 1847-ben lebontották.

8 (Megjegyzés - Popup)

Némi túlzás, hogy a Fertő a város védelmének tényezője és az országban a legnagyobb tó lett volna.

9 (Megjegyzés - Popup)

A 15. század vége óta volt a mai tanácsháza helyén a városháza. A Rosner idejében állt épület azonban 1676-ban elhamvadt, két leírás is maradt róla, az egyik 1670-ben készült Barth Konrád tollából, Ödenburgerisches Rathhaus, Pozsony, továbbá a Fridelius líceumi rektor emlékezete alapján összeállított Lackner Kristóf életrajz, amelyben bőségesen van szó a városháza freskóiról és képeiről. (Vita Lackneri, Regensburg 1714.) A két mű alapján állította össze Payr Sándor. A régi városház című füzetében (1918 körül) a leírását. Kár, hogy Rosner kurtán végez vele, viszont az a felírás, amelyet említ, hiányzik Payrnál és így valószínűleg kútforrásaiból is.

10 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Mihály templomt 1674-ben visszakapták a katolikusok.

11 (Megjegyzés - Popup)

A mai Dómtemplom 1674 óta ismét katolikus.

12 (Megjegyzés - Popup)

A Payr krónika szerint 1638-ban történt az új berendezés, ekkor készült az új szószék, két harang, megújították az oltárt stb.

13 (Megjegyzés - Popup)

Az Ikvahíd szögletén a Balfi utca felé állt a kórházhoz csatlakozó Erzsébet templom, 1800 körül beolvasztották a nagy saroképületbe, amelynek lecsapott részén az emelet magasságában egy kis Erzsébet szobrocscsa emlékeztet csak rá.

14 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Jakab kápolna a Szent Mihály templom udvarán, 1674-ben visszakerült a katolikusokhoz.

15 (Megjegyzés - Popup)

A volt bencés templom a belvárosban.

16 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Mihály utcában, ma kántorlakás. 1674-ben megszűnt mint gimnázium és katolikus jellegű elemi iskola lett, népiesen am Pflaster iskolának hívták.

17 (Megjegyzés - Popup)

A mai Berzsényi Gimnázium, amelyet az evangélikusok 1657-ben létesítettek, míg a Szent Mihály utcában volt anyaintézet alapítási évének 1557 számít.

18 (Megjegyzés - Popup)

Rosner idejében a jezsuita kollégium a mai Fövényverem utca 5. sz. kétemeletes háza volt, ma is kolleum a népies neve. 1674-ben a jezsuiták a mai erdészeti technikum helyén állt polgári házakat kapták meg és építették át iskolává, 1773-ig az ő kezükben volt.

19 (Megjegyzés - Popup)

A Tűztorony 1676-ban leégett és összedült, a mai építése 1681-ben fejeződött be, magasabb lett az eredetinel.

20 (Megjegyzés - Popup)

A Lackner Kristóf készítette metszeten a házak tömkelegében elbújik a Szent György templom tornyocskája, még Rosner írása előtt magasították, de 1676-ban az is leégett, a későbbi hagymakupolás torony 1867-ben összeomlott, a mai tornyot csak 1882-ben emelték.

21 (Megjegyzés - Popup)

Szegényház és kórház az Ikva hídon állott, nyilván már a középkorban is. 1796-ban szűnt meg. Lásd a következő jegyzetet is.

22 (Megjegyzés - Popup)

A Sztálin téri általános iskola mögött húzódik meg a hajdani kórház, amelyet a Rosner említette elszigetelt járványkórházból építettek át 1797-ben, több mint száz évig szolgálta jól-rosszul a város közegészségügyét, míg 1919-ben a mai kórház át nem vette a szerepét.

23 (Megjegyzés - Popup)

Már a középkorban megvolt e falvak legtöbbször a város tulajdonában: Kelénpatak (Klimpa, Klingebach), Lépesfalva (Loipersbach), Balf (Wolfs), Bánfalva (Wandorf), Magyarfalva (Harka), Meggyes (Mörbisch), Kópháza, Ágfalva.

24 (Megjegyzés - Popup)

Kópháza és Kelénpatak.

25 (Megjegyzés - Popup)

Rosner tévedett, mert a minoriták a ferences rend egyik ágazatát képezték. Bánfalván 1786-ig pálosoknak volt kolostoruk.

26 (Megjegyzés - Popup)

A mai Lőverek (Lövérek). 1800 táján kezdtek gyümölcsösöket létesíteni.

27 (Megjegyzés - Popup)

A két Tómalmon kívül még halásztak a várárokban és a Petőfi tér meg a Széchenyi tér helyén volt tavakban

is.

28 (Megjegyzés - Popup)

A mai kereszturi savanyúvíz.

29 (Megjegyzés - Popup)

1571–1631. Működésével számos kisebb nagyobb cikk foglalkozik, bővebb életrajzát megírta Payr Sándor: Emlékezés Dr. Lackner Kristófról. Sopron 1932.

30 (Megjegyzés - Popup)

A mai Berzsényi Gimnázium.

31 (Megjegyzés - Popup)

A mai Szélmalom utca 17. számú ház. 1674 után a Szent György utca 3-as számú lett a konviktus.

32 (Megjegyzés - Popup)

Orvosi gyakorlatot sohasem folytatott. Nagy kiterjedésű szőlőbirtoka volt és inkább a szőlészettel és borászattal foglalkozott. (Sz. 1738. máj. 24-én, megh. 1813. aug. 16-án.) Esküvője Dell Henriettával 1782. ápr. 25-én volt.

33 (Megjegyzés - Popup)

Családi hagyomány szerint a Dell család a legendás svájci Tell Vilmostól származna. A hagyomány ui. azt mondja, hogy egy Tell ivadék Svédországba kivándorolván, ott katonáskodása során nemességet kapott. Ennek az ágnak egyik ivadéka Ausztriába költözött és innen kerültek volna Sopronba. Azonban egy 1813-ból való házasságlevél adata szerint nagyobb a valószínűsége, hogy egy Délceg (Dellceg) nevű magyar családról van szó.

34 (Megjegyzés - Popup)

Testvérei: Ferenc József, sz. 1784., megh. 1785. jan. 13. Gottfried István sz. 1786. júl. 30., megh. 1838-ban, mint cs. k. mérnökkari alezredes. Franciska Zsuzsanna, sz. 1787. nov. 24., megh. 1826-ban. Férje Duszár János. Henrika Johanna Sarolta sz. 1789. jan. 14., megh. 1859. júl. 14. Férje Felsőszopori Tóth József.

35 (Megjegyzés - Popup)

Kitűnő tanuló volt, amellet öccsével rengeteg csínyt követett el. A Belsőváros 2. sz. alatt volt a házuk, közvetlenül a Hátsó kapu tornya mellett. A torony egyik odújában egy szelídített rókát tartott a két fiú. A róka éjszakai tyúkóllátogatásai miatt rengeteg kellemetlenségük volt. Ez a rókalyuk egyébként annyira nevezetes lett, hogy környékén régebben a csapszéket erről nevezték el („Fuchs-Lucke”).

36 (Megjegyzés - Popup)

F. Gatti: Geschichte der k. u. k. Technischen Militaer Academie Wien 1901. Egyébként ide egy Dell nagybátyja tanácsára megy, aki a cs. kir. seregben akkor mint őrnagy szolgált. Két év múlva ugyanezen

akadémiára követte István bátyját.

37 (Megjegyzés - Popup)

1809-ben fiuk született, aki azonban még zsenge gyermekkorában elhunyt.

38 (Megjegyzés - Popup)

Az 1848/49-es magyar szabadságharcban nagy szerepet vitt horvát bán atyja.

39 (Megjegyzés - Popup)

Rugonfalvi Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés. I. köt. 100. o. Budapest, 1909. – Ld. még: Hauptm. Alois Vetzé: Erzherzog Johann „Feldzugs Erzählung” 1809. P. 133–34. Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. V. Bd. Wien, 1907.

40 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Tóth Ágoston honvédezzredes feljegyzéseit: Nagybátyám Keőszeghi Mártony Károly életrajza. Budapest 1887. Kézirat. A soproni Liszt Ferenc Múzeum Tóth Ágoston-féle gyűjteményében.

41 (Megjegyzés - Popup)

Tschamber: Geschichte der Stadt und Festung Hüningen, Stuttgart, 1894. – Továbbá: Huber, Geschichte von Hüningen, Basel, 1895.

42 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Ágoston feljegyzései nagybátyjáról, valamint Der Lebenslauf des Generalmajors Karl Richard Mártony de Kőszegh bearbeitet auf Grund der Feld- und Hofkriegsrathsakten, sowie der Personalakten des Kriegsarchivs in Wien. Továbbá: Geschichte der Geniewaffe und der Ingenieur- und Genieakademie, Wien, Kriegsarchiv.

43 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Ágoston feljegyzései nagybátyjáról. Gépelt szövege Sopron, Liszt Ferenc Múzeum. – Amikor János herceg feleségül vette az Aussee-i postamester leányát. Plochel Annát (aki később Brandhofer bárónő, majd Meráni grófnő címet kapott), az természetesen nem volt „udvarképes”. A főhercegnek azonban gyakran volt dolga Bécsben, és ha ilyenkor felesége is elkísérte, a főherceg a Burgban, neje pedig Mártony Károlyéknál szállt meg.

44 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Ágoston feljegyzései.

45 (Megjegyzés - Popup)

A bíráló eredeti címe: „Bemerkung eines Laien über Befestigungskunst.”

46 (Megjegyzés - Popup)

Jóslata beteljesedett, mert lebontották a több millióba került erődítést és csupán a Frainbergen lévő erőd maradt meg, hogy mint kolostor éljen tovább.

47 (Megjegyzés - Popup)

Presidial Vortrag, 9. März, G. 14/161 und G. 2582. 826 erledigt.

48 (Megjegyzés - Popup)

Belidor Bernard Forest francia mérnök (1693–1761) kitűnő hadmérnöki és vízépítési munkák szerzője. Könyvei a magyar mérnökök körében is általánosan használatosak voltak.

49 (Megjegyzés - Popup)

Coulomb Károly Ágost francia fizikus, a francia hadsereg mérnökkari tisztje. A francia Akadémiának 1773-ban nyújtotta be emlékiratát: „Théorie des machines simples”. Jeles műve továbbá az „Application des règles de maximis et minimis a quelques problèmes de statique relatifs a l' Architecture”.

50 (Megjegyzés - Popup)

[Köszeghi Mártony Károly:] Versuche über den Seitendruck der Erde, ausgeführt auf höchsten Befehl des Herrn General-Genie-Directors Erzherzog Johann, kaiserliche Hoheit, und verbunden mit einer theoretischen Abhandlung über diesen Gegenstand nach Coulomb und Francais, nebst einer Nachweisung älterer Versuche dieser Art von Carl Martony de Köszegh. Major im. k. k. Ingenieurs-Corps. Wien, 1828.

51 (Megjegyzés - Popup)

Prony Gáspár francia mérnök. Coulomb elméletét igyekezett egyszerűsíteni, de tévedett, amikor a feladatot általában, vagyis olyan falaknál is megoldhatónak gondolta, amelyeknek belső oldala nem függőleges.

52 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Ágoston feljegyzései nagybátyjáról.

53 (Megjegyzés - Popup)

[Köszeghi Mártony Károly:] Versuche über den Seitendruck der Erde, ausgeführt auf höchsten Befehl des Herrn General-Genie-Directors Erzherzog Johann, kaiserliche Hoheit, und verbunden mit einer theoretischen Abhandlung über diesen Gegenstand nach Coulomb und Francais, nebst einer Nachweisung älterer Versuche dieser Art von Carl Martony de Köszegh. Major im. k. k. Ingenieurs-Corps. Wien, 1828.

54 (Megjegyzés - Popup)

Nemzeti vagy Hazai Vándor 1832. (Szerk. Károlyi István) II. évf. 30–32. o. – Ld. még Magyary-Kossa Gyula: A gázálarc magyar őse. Pesti Hírlap Vasárnapja. 1937. 59. évf. 6. sz. 15. old. – Továbbá: „Egy ujonnan felfedezett életmentő készülékről, melly által a fojtó levegővel teli üregekbe veszély nélkül bemehetni.” Tudományos Gyűjtemény 1831-es évf. IV. kötet, 1 képpel.

55 (Megjegyzés - Popup)

A Köszeghi Mártony családról szép beható cikk jelent meg Jáky Józseftől a Vízügyi Közleményekben.

1939. II. köt. 389. o. – Rövid német nyelvű életrajza megvan a bécsi Kriegsarchivban. Ennek gépelt szövege a soproni Liszt Múzeumban. Címe: Biographie des k. k. Generalmajor Karl Richard Martony von Kőszegh, zusammengestellt nach den Akten des Hofkriegsrates und des Geniehauptamtes. Wien, am 20. Oktober 1887. – Rövid életrajzi adatok Szinnyei „Magyar írók” c. gyűjteményes munkájában is található.

56 (Megjegyzés - Popup)

Klier, Karl M.: Kinderspiele, Reime, Lieder nach Aufzeichnungen von Joseph Gruber (Oedenburg) um 1860. Bgdl. Heimatblätter 1954. 34. o.

57 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versgyűjteményében. SSz. 1959. 144. o.

58 (Megjegyzés - Popup)

Martos Ödön sárvári ev. lelkész szíves közlése.

59 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versgyűjteményében. SSz. 1959. 144. o.

60 (Megjegyzés - Popup)

A soproni posztóscéh által 1681-től 1851-ig vezetett és birtokomban levő „Buch der Lehrjungen und Ausgelehrnten” alapján.

61 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Lad. XIV. fasc. 12455.

62 (Megjegyzés - Popup)

S. Á. L. Lad. XIV. fasc. 13058.

63 (Megjegyzés - Popup)

Soproni evangélikus egyház 1878-as halotti anyakönyve.

64 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versgyűjteményében. SSz. 1959. 144. o.

65 (Megjegyzés - Popup)

Klier, Karl M.: Kinderspiele, Reime, Lieder nach Aufzeichnungen von Joseph Gruber (Oedenburg) um 1860. Bgdl. Heimatblätter 1954. 34. o.

66 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Jenő szíves közlése.

67 (Megjegyzés - Popup)

Pálffy József a soproni evang. tanítóképző első igazgatója volt. Lásd Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. SSz. 1958. 193. o.

68 (Megjegyzés - Popup)

* A Magyar Történelmi Társulat 1960. május 6-i soproni vándorgyűlésén elhangzott korreferátum.

69 (Megjegyzés - Popup)

1453: *in Sand Jörgen gassen* SoprOkl. I/4, 31.

70 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. XIII, 126–7.

71 (Megjegyzés - Popup)

A Szent György templom 1780-ban az akkor alakult soproni társaskáptalan „székesegyháza”, németül *Domja* lett, az utcát ezért a soproniak *Domgasse* néven is nevezik, amely az 1850-es években tűnik fel. Vö. Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 224.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még a városi adójegyzékek adatait: II/4, 229, 281, 298.

73 (Megjegyzés - Popup)

Vö. még SoprOkl. II/6, 253; II/4, 393, 395, 407; II/5, 10, 21, 23, 45.

74 (Megjegyzés - Popup)

A ház 1505 tájától Kolb Gáspár soproni pátricius birtokában volt (II/6, 284; II/5, 357; II/6, 369, 382.)

75 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Csatkai i. m. 206–7.

76 (Megjegyzés - Popup)

Erről Szücs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955. A ház utóbb Schadendorfer Mátyás özvegyétől, Turnhofer Erzsébettől (II/2, 409, 411) 1433-ban Herb Farkas soproni pátricius (SoprOkl. II/3, 24, 34, 40, 47, 54, 78, 215, 356; II/6, 142; GerB. 44; II/4, 16, 51, 74, 126, 146), majd 1461 táján az említett Ulrich von Grafenegg birtokába kerül.

77 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: MNy. XLV, 144.

78 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl. II/6, 141; I/3, 279; II/3, 410; II/4, 192, 207, 230, 268, 298.

79 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 274–9; SoprOkl. I/2, 370–1 415; SoprVmOkl. II. 129–32.

80 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1460: *Agrem*; 1461: *Agram* (FontRerAustr. II/44, 39, 43, 84, 199).

81 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: Sopron vármegye vázlatos története. Bp., 1957. 48.

82 (Megjegyzés - Popup)

A német helynévtípusok kronológiája a középkori Nyugat-Magyarországon. Névtudományi vizsgálatok, szerk. Mikesy Sándor. Bp., 1960, 35–56.

83 (Megjegyzés - Popup)

A soproni keresztesek bécsi úti vámjának 1394. évi tarifája a szokásos vámtételek között a sóval megrakott szekereket is említi (SoprOkl. II/1, 9), 1416-ban pedig Zsigmond nem tudja a soproni polgárookra „rásózni” a királyi sót (I. h. I/2, 107, 121).

84 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Monumenta Historica Civitatis Zagrabiae. Zagrabiae 1889, I. 213, 457; Belitzky János: Sopron vármegye története. Bp., 1938, 687.

85 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Marczali Henrik: Enchiridion. Bp. 1902, 117.

86 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Major Jenő: Az *Ödenburg* név keletkezésének háttere. SSz. IX/1, 68–74; A XIII. század végi Sopron topográfiájának néhány kérdése: SSz. X. 122–40; Mollay Károly: Az „*Ödenburg*” név keletkezéséhez. SSz. IX/2, 69–79; Verbényi László: Néhány megjegyzés az *Ödenburg*-vitához. SSz. X, 141–6; Major–Molla–Verbényi: Az *Ödenburg* név történeti magyarázatával kapcsolatos vitáról. SSz. X, 318.

87 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

88 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl. II/3, 32, 53.

89 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Major Jenő: SSz. X. 139. A kovácsok társadalmi és települési különállásáról vö. Bartha Antal, Honfoglaláskori kovácsmesterségünkről. Történelmi Szemle 1958, 315–27.

90 (Megjegyzés - Popup)

Nem sokkal e korreferátum elhangzása után váratlanul elhunyt.

91 (Megjegyzés - Popup)

Általános Munkásújság 1870. június 12. – A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai I. 121. o.

92 (Megjegyzés - Popup)

Simkovics Gyula: Első lépés a szervezett munkásmozgalom felé. SSz, XIII. évf. 1. sz.

93 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. I. 609. o.

94 (Megjegyzés - Popup)

Simkovics id. tanulm. SSz, XIII. évf. 1. sz.

95 (Megjegyzés - Popup)

OL.–ME. 1871.–VI.–1066/1595/1871/; – M. Mm. T. V. D. I. 194–195. o.

96 (Megjegyzés - Popup)

Munkás Heti Krónika 1878. április 28. – M. Mm. T. V. D. I. 319. o.

97 (Megjegyzés - Popup)

Népszava. 1880. május 23. és május 30.

98 (Megjegyzés - Popup)

Munkásmozgalmi Archívum. A. XV. 1/1894(2).

99 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. I. 412. o.

100 (Megjegyzés - Popup)

Népszava, 1893. augusztus 12.

101 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1893. április 11.

102 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1893. július 11.

103 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1893. október 10.

104 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1893. november 26.

105 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1892. évf. 6. sz.

106 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1892. évf. 25. sz.

107 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1892. évf. 18. sz.

108 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1892. október 30.

109 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. II. 274. o.

110 (Megjegyzés - Popup)

Népszava, 1897. június 11. és 1899. április 7.

111 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. II. 585. o.

112 (Megjegyzés - Popup)

Képviselőházi Napló 1896–1901. III. köz. 23–26. o.

113 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. II. 412. o. – Die Neue Zeit. Stuttgart. 1896–1897. XV. évf. I. köt. 26. sz. 811–820. o.
(Paul Engelmann: Zwei sozialdemokratische Bauern-Kongresse.)

114 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. II. 487. o.

115 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1893. december 24.

116 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. július 14.

117 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. március 27.

118 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. február 22.

119 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. július 11.

120 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. III. 536. o. – A magyarországi szocialisztikus mozgalmak az 1907. évben. Radó I. Ny. 1174–1194.

121 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. február 23.

122 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. július 11.

123 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. III. 502–521. o.

124 (Megjegyzés - Popup)

U. O.

125 (Megjegyzés - Popup)

M. Mm. T. V. D. III. 568. o.

126 (Megjegyzés - Popup)

Zenészet Lapok, 1873, 15. szám. Ismeretlen szerző: Egy műtörténelmi adat kérdéséhez.

127 (Megjegyzés - Popup)

Losoncra és Furtóra a Vas. Újság 1860. évf. 266. lap. Szentesről 267. lap. Mezőberényről és Szegedről

304. lap.

128 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1942, 210. lap. Thier: Kurzwell Ferenc templomi karnagy, a Soproni Zeneegyesület alapítója élete.

129 (Megjegyzés - Popup)

Örökké szép és fenséges marad, írja róla a Sopron c. lap 1886. március 10. Munczy zenekara kísérte ebben az évben Liszt Ferenc koporsóját Bayreuthban utolsó útján. A Hunyadi Lászlóból Erzsébet első áriáját énekelte Báthy Anna a Magyar Művelődés Házának avatásán 1942. október 24-én.

130 (Megjegyzés - Popup)

Érdekes, hogy a karnagy szó használata is Erkel nevéhez tapad. A Himnusz első kiadását ugyanis Deák Ferencnek ajánlotta, ki ezt levélben köszönte meg és a címet ezzel a maga alkotta szóval kezdte meg: Tisztelt Karnagy Úr! Azóta használta Erkel is ezt a szót. Zenészet Lapok, 1876, 30. lap. A Magyar Nyelvújítás Szótára szerint azonban már 1833-ban Kovacsóczy is használta. (160. lap).

131 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Prahács Margit zeneakadémiai könyvtáros szíves közlése.

132 (Megjegyzés - Popup)

„Wahrscheinlich lässt mich der Erkel als Ersatz für seine Sekaturen am Concert spielen! Ich hatte anfangs gar keine Ahnung davon und erst als ich das Programm bekam, sagte er mir dass ich nicht darin bin, sondern dass ich in der Redoute spielen werde, nicht wie es anfangs bestimmt war am 24-ten. Du kannst dir mein Erstaunen, meine Freude und zugleich meine Angst, bei dieser Nachricht denken. Erstens, fast unter lauter Liszt Schülern zu spielen, zweitens in der Redoute und drittens von so vielen Neidern und Journalisten. Mein trema ist gross, doch beruhigt mich der Erkel immer, ich spiele das Septett mit 6 Mann aus dem National-Orchester.”

133 (Megjegyzés - Popup)

A napló kivonatának közlését a Bancsó-családtagok szíves engedélyével – a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1960. évkönyve vállalta.

134 (Megjegyzés - Popup)

Liszt 1811. október 22-én, Erkel 1810. november 7-én született.

135 (Megjegyzés - Popup)

Ma Mátyás király utca, Sztálin tér, Köztársaság utca.

136 (Megjegyzés - Popup)

1904–5-ben a nemzeti ellenállás korában Sopron megyére erőszakolt főispán.

137 (Megjegyzés - Popup)

A nemzeti ellenállás idején Debrecenben Kovács főispánt a tömeg halottaskocsiba tuszkolta.

138 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: SSz. 1959. évf. 107. lapján.

139 (Megjegyzés - Popup)

Óriási hadihajó.

140 (Megjegyzés - Popup)

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Bp., 1896. 187.

141 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron... története. II. 3. Sopron, 1933. 72; M. Zs. Oklevéltár. V/1. Bp., 1959. 39. Nr. 93.

142 (Megjegyzés - Popup)

Kiadásra kerül a M. Zs. Oklevéltár V/2. kötetében (Bp., 1960.).

143 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956. 402.

144 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Id. m. 206.

145 (Megjegyzés - Popup)

Grünvald Fülöp: Zsidó mártír sírköve a középkori Sopronból. Darkenu. [1947]. 15–16.

146 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Id. m. I. 7. Sopron, 1929, 220.

147 (Megjegyzés - Popup)

E. L. Rapp–O. Böcher: Die ältesten hebräischen Inschriften Mitteleuropas in Mainz, Worms und Speyer. Jahrbuch der Vereinigung „Freunde der Universität Mainz.“ Mainz, 1959. 2., 4., 6., 8., 9., 10., 14. 15. számú képek.

148 (Megjegyzés - Popup)

Bibliai idézet (I. Sám. XXV. 29.).

149 (Megjegyzés - Popup)

Zsoltárt záró ismert formula, amely középkori sírköveken gyakori. Lásd S. H. Lieben: Jüdische Grabsteine

in den historischen Ländern. Die Jüdischen Denkmäler in der Tschechoslovakei. Prag, 1933. 24, 3. ábra.

150 (Megjegyzés - Popup)

Cs. E. közlése.

151 (Megjegyzés - Popup)

Cs. E. közlése.

152 (Megjegyzés - Popup)

Cs. E. közlése.

153 (Megjegyzés - Popup)

Cs. E. közlése.

154 (Megjegyzés - Popup)

Úttörő 1911. jún. 18. Úttörők Sopronban c. cikk.

155 (Megjegyzés - Popup)

Id. mű.

156 (Megjegyzés - Popup)

Cs. E. közlése.

157 (Megjegyzés - Popup)

U. ott.

158 (Megjegyzés - Popup)

Úttörő 1911. szept. 24. Úttörő Iskolák c. cikk.

159 (Megjegyzés - Popup)

Úttörő 1912. febr. 18. és márc. 10.

160 (Megjegyzés - Popup)

Úttörő 1912. jún. 9. Az Úttörő Társaság évi jelentése c. cikk.

161 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. Iparműv. Múzeum Könyvtára 6007 kltsz.

162 (Megjegyzés - Popup)

Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig Bp. 1936. Nr. 2025.

163 (Megjegyzés - Popup)

Kőszeghy i. m. Nr. 110–115.

164 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre dr: Soproni ötvösök a 15–19. században. Sopron, 1931.

165 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre múzeumigazgató szíves közlése, valamint Csatkai – Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. II. kiad. Bp. 1956. 214. o.

166 (Megjegyzés - Popup)

Ez úton mondok köszönetet a tárgyakat rendelkezésemre bocsátó Holl testvéreknek.

167 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg Adolfot a kormány a bécsi kancelláriához nevezte ki ekkor udvari tolmácsnak; kapcsolatát azonban az *Életképekkel* – írásainak megjelentetésével – továbbra is megtartotta.

168 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: SSz., 1958., 4. sz. 344–346. lap.

169 (Megjegyzés - Popup)

„Seine Handzeichnungen sind leicht, geistreich und gleichsam auf das Papier, wie seine Gemälde nur hingeworfen. Dem ungeachtet sind seine Zusammensetzungen mit vieler Kunst angeordnet und eine jede Figur hat ihre nötige Ausführung und Ausdruck. Er zeichnete seine Gedanken gerade mit dem Wasserblei auf das Papier hin, und das mit so vieler Richtigkeit als Gewissheit, dass man kaum einen Fehlstrich bemerkt, dann legte er die Schatten meist mit reiner chinesischen Tusche an, selten mit Bister, oder er gab auch gleich die Schatten mit Wasserblei in einer leichten wenig regulären Harschierung. Mit der Feder hat man sehr wenige Zeichnungen nach ihm die gehören auch in seine jüngere Jahre.” Jahn (unsigniert) in „Abbildungen böhmischer und mährischen Gelehrten und Künstlern”. IV. Prag, 1782. Pag. 102.

170 (Megjegyzés - Popup)

Podlaha: Reineruv navrh k freskovemu obrazu „Sv. Ondrej” die rytini Burdeovy, Pamatky archeologicke. XX. 1902–3.

171 (Megjegyzés - Popup)

A 16×37 cm. átmérőjű ceruzarajz első közlése Sopron és környéke műemlékei. 1953 344. lap.